

Lietuvos socialinių tyrimų centro
Etninių tyrimų institutas

Institute for Ethnic Studies at the
Lithuanian Social Research Centre

ETNIŠKUMO
STUDIJOS
2014/2
ETHNICITY
STUDIES

Tapatybės migracijoje ir paribyje

**Identities in migration
and border areas**

Vilnius | 2014

UDK 323.15

Et-15

ETNIŠKUMO STUDIJS – Lietuvoje leidžiamas tęstinis recenzuojamas mokslinis leidinys, skirtas etniškumo problematikai ir tyrimų metodologijai.

ETHNICITY STUDIES is a series of ethnicity related studies and their methodology, published in Lithuania. The journal is peer-reviewed.

Redaktorių kolegija / Editorial Board

Vyriausioji redaktorė / Chief editor

Dr. Vita Petrušauskaitė (Lietuvos socialinių tyrimų centras / Lithuanian Social Research Center)

Nariai / Members

Dr. Felix Ackerman (Europos humanitarinis universitetas, Lietuva / European Humanities University, Lithuania)

Prof. dr. Dovilė Budrytė (Džordžijos Gwinnett koledžas, JAV / Georgia Gwinnett college, USA)

Dr. Tadas Leončikas (Europos gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimo fondas (Eurofound), Airija / European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound), Ireland)

Prof. dr. Ingo W. Schröder (Marburgo universitetas, Vokietija, ir Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva / University of Marburg, Germany and Vytautas Magnus University, Lithuania)

Dr. Vladas Sirutavičius (Lietuvos istorijos institutas, Lietuva / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania)

Dr. Kristina Šliavaitė (Lietuvos socialinių tyrimų centras ir Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva / Lithuanian social research centre and Vytautas Magnus University, Lithuania)

Prof. dr. Charles Woolfson (REMESO, Linšjopingo universitetas, Švedija / REMESO, Linköping University, Sweden)

Lietuvių kalbos redaktorė / Lithuanian language editor

Irena Daugirdaitė

Anglų kalbos redaktorė / English language editor

Svetozar Poštić

Parengta Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institute
ir Centro tarybos rekomenduota spaudai (2014 12 18, protokolo Nr. MT–4)
Prepared by the Institute for Ethnic Studies at the Lithuanian Social Research Centre
and recommended for publishing by the Board of the Centre (2014 12 18, record No. MT–4)

Redakcijos adresas / Address of editorial board:

Etninių tyrimų institutas
Lietuvos socialinių tyrimų centras
A. Goštauto 11, LT-01108 Vilnius, Lietuva
Tel.: +370 5 272 20 63
El. paštas / e-mail: ces@ces.lt

ISSN 1822-1041

© Autoriai / Authors, 2014

© Lietuvos socialinių tyrimų centras, Lietuva /
Lithuanian Social Research Centre, Lithuania, 2014

TURINYS/CONTENTS

PRATARMĖ	5
----------------	---

LIETUVIŲ JAUNIMO TAPATYBĖS EMIGRACIJOJE

Vytis Čiubrinskas

Posocialistinių migrantų saistymosi trajektorijos Čikagoje: saviškių ratai ir manipuluojamas lojalumas valstybei(-ėms)	9
---	---

Trajectories of bonding of postsocialist migrants in Chicago: networking of in-groups and manipulation of loyalties to the state(s)	28
--	----

Jolanta Kuznecovienė

Atmintis, išmokymas ir pilietybė antros kartos lietuvių imigrantų identiteto daryboje: Londono atvejis	29
---	----

Memory, learning and citizenship in the identity construction of second-generation Lithuanian immigrants: a case of London	47
---	----

Dovilė Vildaitė

Negotiating notions of home and belonging among young Lithuanian migrants in Ireland	48
---	----

Namų ir priklausymo sampratos Airijoje gyvenančių lietuvių paauglių naratyvuose	66
--	----

TAPATYBĖS PARIBYJE

Violeta Podagelytė

Ribų ženklimas ir atskirtis paribio etninėje bendruomenėje: etninių veikėjų vaidmuo ir strategijos	69
---	----

Boundary marking and exclusion in an ethnic community of borderland: the role and strategies of ethnic entrepreneurs	88
---	----

Darius Daukšas

Paribio identitetai: Punsko ir Šalčininkų atvejai	89
---	----

Identities in borderland: cases of Punska and Šalčininkai	106
---	-----

LIETUVOS ETNINIŲ GRUPIŲ JAUNIMO TAPATYBĖS

Meilutė Taljūnaitė

Tautinio ir pilietinio identiteto daryba ir raiška:

Klaipėdos naujosios kartos rusakalbių atvejo studija 109

National and civic identities: the case of new Russians generation

in Klaipėda 123

Liutauras Labanauskas

Miesto socioekonominis kontekstas ir tautinio tapatumo raiška:

Visagino miesto atvejis 125

Urban social and economic context and national identities:

the case of Visaginas in Lithuania 143

PRATARMĖ

Straipsnių rinkinio pagrindą sudaro 2012–2014 m. Vytauto Didžiojo universiteto (V. Čiubrinskas, J. Kuznecovienė), Lietuvos socialinių tyrimų centro Sociologijos instituto (vad. M. Taljūnaitė, L. Labanauskas) ir Lietuvos istorijos instituto (vad. D. Daukšas) vykdyto projekto *Globalizacijos (transnacionalizmo) poveikis valstybinio ir tautinio tapatumo fragmentacijai* (projekto vadovas V. Čiubrinskas (VDU) duomenys. Projektą finansavo Lietuvos mokslo taryba.

Rinkinyje siekiama išsamiai ištirti ir įvertinti globalizacijos procesų (transnacionalizmo) poveikį jaunų Lietuvos piliečių / lietuvių kilmės asmenų valstybinio ir tautinio tapatumo kaitos procesams ir naujų jų formų atsiradimui. Sprendžiama, kaip globalizacija lemia jaunimo, gimusio 1980–1990 m., tapatumų homogenizaciją ar fragmentaciją. Daroma prielaida, kad valstybė, patirdama transnacionalizmo iššūkius, išlieka svarbus jaunų piliečių ir / arba lietuvių kilmės asmenų identiteto resursas. Siekiama nustatyti šių asmenų skirtingus tapatumo darybos būdus atsižvelgiant į globalumo ir lokalumo kontekstus.

Analizuojamos globalizacijos proceso paliestų jaunų žmonių patirtys, bet nesiekiami atlikti formalios valstybės vykdomos politikos analizės. Keliamas probleminis klausimas: kaip šie žmonės patiria ar nepatiria etninio ir nacionalinio identitetų transformacijas ir jų fragmentacijas? Koks yra kilmės, gyvenamosios vietos, santykio su valstybe (-ėmis) vaidmuo tautinio identiteto raiškai; kaip tam tikros grupės jaunimas konstruoja savo tautinį identitetą vykstant globalizacijos procesams.

Vykdamas projektą buvo tiriamos trys 1980–1990 metais gimusių jaunuolių grupės: (1) ne mažiau kaip 6 metus gyvenančių svetur; (2) atvykėlių į Lietuvos Respubliką iš buvusių Sovietų Sąjungos ainių (antros bei trečios kartos rusakalbių) ir (3) specifinėse (istorinio ir esamo paribio) vietovėse gyvenančių vietinių jaunų žmonių. Buvo aiškinamasi jų valstybinio ir tautinio tapatumo formų daryba ir raiška, sąsajos su socialinio mobilumo aspektais. Tam konstruojamos trys empirinio tyrimo ašys: naujieji emigrantai (Čikagoje ir Londone), lokals bendruomenės (Lietuvos lenkai Šalčininkuose, Lenkijos lietuviai Punske), Visagine ir Klaipėdoje gyvenantys rusakalbiai Lietuvos Respublikos piliečiai.

Leidinyje taip pat publikuojami Dovilės Vildaitės (Dublino Šv. Trejybės kolegžas) ir Violetos Podagelytės (Lietuvos socialinių tyrimų centras) straipsniai, pristatantys naujausių tyrimų rezultatus. Dovilės Vildaitės straipsnyje analizuojamas Airijoje gyvenančių lietuvių paauglių namų ir priklausymo sampratos, o Violeta Podagelytė gilinaisi į Punsko ir Seinų krašto bendruomenės lyderių suvokiamas grėsmes kolektyviai tapatybei ir jų naudojamas strategijas etninei tapatybei išlaikyti.

TAPATYBĖS PARIBYJE

Posocialistinių migrantų saistymosi trajektorijos Čikagoje: saviškių ratai ir manipuliuojamas lojalumas valstybei(-ėms)¹

Vytis Čiubrinskas

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
K. DONELAIČIO G. 58, 44248 KAUNAS
EL. PAŠTAS: V.CUBRINSKAS@SMF.VDU.LT

Etniškumo studijos, 2014/2. P. 9–28 © Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2014

SANTRAUKA: Dabartiniai posovietinių lietuvių imigrantų tyrimai JAV (Kuzmickaitė 2004, Kripienė 2012) rodo globalizacijos ir transnacionalinių procesų poveikį imigrantų tapatybės politikai. Kyla klausimas, kaip lokalūs ir translokalūs socioekonominiai kontekstai kuria, formuoja ir keičia Čikagos imigrantų saistymosi ir lojalumų įvairovę. Kokie posocialistinių lietuvių imigrantų Čikagoje saitai tarpusavyje, su kitais imigrantais bei su pagrindine visuomene? Kokie jų išsipareigojimai kilmės šaliai ir gyvenamai valstybei? Pagal etnografinius lauko tyrimus, atliktus Čikagoje 2013 metais, išskiriamos per pastaruosius du dešimtmečius iš Lietuvos imigravusio jaunimo identifikavimosi praktikos, pasireiškiančios konkrečiais – posocialistiniais – saistymosi tarpusavyje ir su kitomis grupėmis svertais, veikimo tinklais ir (ne)prisiimamais išsipareigojimais ar lojalumais kilmės ir gyvenamai valstybėms. Šiame straipsnyje siekiama parodyti, kad minėtosios praktikos gali būti traktuojamos kaip nacionalinio identiteto fragmentacijos formos, pvz., etnifikacija, *saviškių* rato bei manipuliuojamo lojalumo dariniai, nulemti transnacionalizmo ir globalizacijos procesų.

Pagrindiniai žodžiai: transnacionalizmas, lietuvių imigracija, etnifikacija, tarpetniniai saitai, „saviškių“ ratai, identitetas.

Įvadas

Žlugus kolonijiniam ir komunistiniam režimui, pokolonijinėms bei posocialistinėms visuomenėms dar vis būdingas socialinis netikrumas, nepasitikėjimas „kolektyviniais dariniais“ ir socialinėmis institucijomis. Tai prasiveržia padidėjusiu mobilumu ir išaugusia migracija. Kuriami nauji – mobilūs (pra)gyvenimo (angl. *livelihood*) būdai, kur mobilumas reiškia ne vietos praradimą – deterritorializaciją, bet „daugialypį i(si)vietinimą, erdvės išplėtimą asmeninėmis bei šeimyninėmis (pra)gyvenimo praktikomis dviejose ar daugiau vietų“ (Olwig,

¹ Straipsnis parengtas vykdant LMT finansuojamą projektą *Globalizacijos (transnacionalizmo) poveikis valstybinio ir tautinio tapatumo fragmentacijai* (LIVE). Sutarties Nr. VAT-41/2012.

Sorensen 2002: 6). Tad kyla klausimas, kaip patys migrantai sprendžia naujų saistymosi formų ir lojalumo vietoms ir valstybėms klausimus.

Transnacionalinės imigrantų strategijos ir praktikos yra geriausias pavyzdys, nes dalyvavimas transnacionaliniuose tinkluose, įsitraukimas į mobilių pragyvenimo būdą (Olwig, Sorensen 2002) ir susikūrę transnacionaliniai lojalumai (Vertovec 2009) kontekstualizuojami naujuose lokaliuose (imigracijos šalies) kontekstuose ir naujai susikurtuose (pra)gyvenimo būduose, pačiose diasporose ir už jų ribų.

Šiuolaikinė migracijos samprata antropologijoje paprastai neišsiverčia be transnacionalizmo termino, kuris, anot Ninos Glick-Schiller ir jos kolegijų, apibūdinamas kaip procesas, kuris skatina migrantus „imtis veiksmų, daryti sprendimus, palaikyti ir identifikuoti su tokiais socialiniais tinklais, kurie vienu metu sujungia juos su dviem ar daugiau visuomenių“ (Glick-Schiller et al. 1995: 2). Transnacionalizmas taip pat siejamas ir su galios svertų poveikiu, ypač kai jis suprantamas kaip nacionalinės valstybės būklė vėlyvojoje modernybėje, kai nacionalinės valstybės yra „tapusios globaliomis vietomis, kuriose apibrėžiama, kas laikomas savu, o kas – svetimšaliu“ (Olwig 2003: 66). Imigrantai priimančioje šalyje dažnai yra kategorizuojami kaip „kultūriškai radikalai skirtingi“ nes suvokiami, visų pirma, kaip kilę iš kitos valstybės, tad kultūriškai radikalai besiskiriantys nuo vietinių. (Olwig 2003: 66). Imigrantai savo ruožtu imasi gynybinių strategijų, kurių pati įprasčiausia – etnifikacija (žr. Čiubrinkas 2014). Jiems tampa svarbu kilmės, kaip priklausymo kuriai nors vietai (įsivietinimo), naratyvai, todėl jie esencializuoja savo istorijas, kultūras ir tapatybes, suteikdami svarbos tokioms sąvokoms kaip „giminystė“ ar „gimtoji žemė“ (Krohn-Hansen 2003: 86).

Gilinantį į migrantų tinklaveiką iš antropologinės perspektyvos svarbi socialinių tinklų sąvoka. Jeremy Boissevainas (1973, 1979), Clyde'as Mitchel-las (1974) ir kiti savo darbuose yra atkreipę dėmesį į simbolinių ryšių svarbą tinklaveikoje. Svarbu ne tik tai, kokius asmenis tinklas apima, bet ir koku (simboliniu) ryšiu jie siejami. Migrantų tinklaveikos prasme svarbi patirtis ir kultūrinio elgesio žinios, „atsivežtos“ iš kilmės šalies kaip kultūrinis kapitalas. Būtent per kultūrinį ryšį ir kultūrinį paveldą galime matyti diasporos ir socialinių tinklų jungtį. Louise Ryan ir kiti, tyrinėję lenkų imigraciją Londone per socialinio kapitalo teorinę prieigą, yra atkreipę dėmesį, kad socialinių tinklų įvairovė yra stipriai veikiama kultūrinio kapitalo, ypač kuriant apjungiamuosius tinklus su tais, kurie yra už etninės bendruomenės ribų (Ryan et al. 2008: 676, cit. iš Parutis 2011: 39).

Šia prasme svarbūs Christiano Giordano etnografiniai tyrimai, skirti transnacionalinės migracijos (kinai Malaizijoje) paveiktiems saistymosi ryšiams nu-statyti (2003, 2011). Jie parodo, kad svarbūs yra ne tik naujieji – priimančioje

šalyje susiklostantys imigrantų saitai, bet ir jų pagrindas, siekiantis kilmės šalį (Giordano 2013: 199). Taip jis nustatė giluminę Malaizijos kinų saistymosi ašį – klaniškumą (Giordano 2013: 217).

Mūsų tyrimo dėmesio centre atsiduria transnacionalinė lietuvių migracija. Pažadinta posocialistinių transformacijų, ji yra didelio migracinio srauto iš buvusio socialistinio bloko šalių (ypač iš Lenkijos) į Vakarų Europą bei Šiaurės Ameriką (ypač į JAV) dalis.

Lietuvių emigracija į JAV vyksta su tam tikrais pertrūkiais jau mažiausiai pusantram šimto metų. Galime kalbėti apie tris migracijos bangas ir mažų mažiausiai keturias lietuvių kilmės žmonių kartas Amerikoje (žr. Kuzmickaitė 2004: 4–53). Paskutinio 2010 m. JAV gyventojų surašymo duomenimis oficialiai priskaičiuojama 654 000 lietuvių kilmės asmenų (Cidzikaite 2013). Pažymėtina, kad mus dominanti trečioji emigracijos banga, prasidėjusi XX a. devinto dešimtmečio pabaigoje ir ypač paspartėjusi po nepriklausomybės paskelbimo 1991 m., tebevyksta iki šiol. Būdama paženklinta posocialistinių transformacijų, ji tampriai susijusi su vienalaikiais emigracijos procesais iš kitų buvusio Centrinės ir Rytų Europos socialistinio bloko valstybių, ypač iš Lenkijos (plg. Parutis 2011). Ta ekonominių ir „protų nutekėjimo“ emigrantų banga pradžioje buvo paženklinta *tarybuku* etikete; tai antrosios, vadinamosios *dipuku* arba 1944–1945 m. politinių pabėgėlių, imigrantų bangos terminas naujai atvykstantiems ir neva sovietinio režimo paženklintiems žymėti. Nemaža jų dalis yra pažeidę anksčiau galiojusį vizų režimą, praradę socialinės apsaugos garantijas Lietuvoje ir tebegyvenantys JAV „be popierių“, t. y. nelegaliai. Ievos Kripienės, tyrinėjusios lietuvių imigraciją Niujorke, duomenimis, kurie buvo paimti iš JAV imigracinės statistikos metinių suvestinių, apie 25 000 lietuvių, turėjusių nelegalaus migranto statusą, legalizavosi 2001–2010 m., apie 1 300 buvo deportuoti arba patys grįžo į Lietuvą (Kripienė 2012: 26). Tai palyginti dideli skaičiai, nes Čikagos lietuvių imigrantus tyrinėjusios Daivos Kuzmickaitės duomenimis, 1988–2000 m. laikotarpiu naujų lietuvių imigrantų Čikagoje buvo priskaičiuojama iki 20 000, o iš viso Čikagos apylinkėse gyveno apie 100 000 antros ir trečios kartos lietuvių (Kuzmickaitė 2004:76). Ji neabejoja, kad tai didžiausia lietuvių bendruomenė už Lietuvos ribų (Kuzmickaitė 2004:75). Nors tikslios statistikos nėra, tačiau įvertinę trečiąją imigrantų bangą galime teigti, kad rezultatas nepasikeitė. Čikaga istoriškai pasižymi ypatinga etnine įvairove, joje nuo XX a. pradžios gyveno daugiausia lietuvių už Lietuvos ribų, ir tik neseniai su ja ėmė varžytis Londonas, kuriame 2011 m. oficialios statistikos duomenimis gyveno 40 000 lietuvių (Lietuvos rytas 2013).

Be gausių bendrųjų lietuvių migracijos tyrimų (žr. Barcevičius, Žvalionytė 2012: 18–19), pastaruoju metu gausėja darbų, tiriančių migraciją pasitelkiant etnografiją (Kuzmickaitė 2004) ir naudojant antropologinę prieigą (Liubinienė

2009, Daukšas 2010, Kripienė 2012). Taip dėmesys visų pirma kreipiamas į pačių migrantų veiklas, jas fiksuojant iš *emic* perspektyvos. D. Kuzmickaitė, tyrinėjusi lietuvių imigraciją Čikagoje ir siekusi iširti „šiuolaikinių lietuvių migracijos patirtis“, pabrėžė, kad savo tyrimu bandė suvokti, „ką reiškia būti naujuoju imigrantu lietuviu Čikagoje“ (2004:13). Šia prasme svarbūs ir sociologės Violetos Parutis tyrimai, galintys pasitarnauti palyginimui. Ji, pasitelkdama kokybinių tyrimų metodologiją, tyrinėjo dabartinę lenkų ir lietuvių imigraciją Jungtinėje Karalystėje pirmiausia atkreipdama dėmesį į imigrantų darbų pasirinkimo patirtis, nuostatas ir motyvacijas (Parutis 2011) bei namų kūrimą pagal asmeninius, ekonominius, politinius ir kultūrinius faktorius (Parutis 2006).

Trečios bangos lietuvių imigrantų tyrimai JAV (Kripienė 2012) ir atskirai Čikagoje (Kuzmickaitė 2004) rodo globalizacijos ir transnacionalinių procesų poveikį posovietinių imigrantų kasdienybei. Šiuose darbuose atkreipiamas dėmesys ne tik į etniškumą, identitetą, bet ir į migrantų saistymąsi, tinklaveiką, tačiau atskiro dėmesio neskiriama, o lojalumo valstybei(ėms) klausimas iškeliamas tik Dariaus Daukšo, kai kalbama apie emigraciją į Norvegiją (Daukšas 2011).

Todėl mūsų tikslas – panagrinėti šiuolaikinių lietuvių imigrantų ryšių ir identitetų trajektorijas. Nors buvo baiminamasi, kad jie bus užsidarę vietinėse Čikagos etninėse bendruomenėse arba, priešingai – pasinėrę į šio megapolio multikultūrinį gyvenimą ar net visiškai „ištirpę“ didžiojoje Amerikos visuomenėje, tyrimai (Kuzmickaitė 2004, Kripienė 2012) rodo ką kita. Imigrantai kuria ir perkuria ryšius tarp „saviškių“, naudodamiesi etnine bendruomene ir įsitraukdami tiek į vietinius, tiek į transatlantinius ir tarptautinius ryšius.

Mūsų uždavinys būtų iš *emic* perspektyvos detaliau pažvelgti į minėtas etnines ir tarptautinių ryšių praktikas per ryšių ir saitų kūrimą, kuris apimtų tiek identifikaciją su tam tikromis artimųjų „savųjų“ grupėmis (giminystės ar etninėmis), tiek ir platesnio „saviškių“ tinklo (tarptautinio) kūrimą. Imigrantai, patekę į naują šalį, atsideria etninės mažumos padėtyje, tad keičiasi jų identitetas, be to, konstruojamas naujas lojalumas šiai šaliai ir perkonstruojamas lojalumas kilmės šaliai. Tad transnacionalizmo dimensija tampa svarbi atskleidžiant, kaip konstruojami ne tik tam tikri diasporiniai bei socialiniai tinklu grindžiami saitai, peržengiantys vienos šalies rėmus, bet ir nauji lojalumai valstybei(-ėms).

Lauko tyrimas Čikagoje

2013 m. Čikagoje atliekamo antropologinio lauko tyrimo metu buvo tiriami 18–35 m. amžiaus imigrantai iš Lietuvos bei JAV, gimę ar ne mažiau nei 6 metus gyvenę lietuvių kilmės asmenys, priklausantys trečiajai imigrantų bangai. Be stebėjimų ir dalyvaujančiojo stebėjimo, taikyti ir giluminiai interviu:

apklausta 30 asmenų įvairiose Čikagos vietose, daugiausia Gage Parke ir centrinėje dalyje, bei Čikagos priemiesčiuose, daugiausia Dariene ir Lemonte, iš viso 14-oje vietų (angl. *site*): dviejose lietuviškose šeštadieninėse mokyklose, verslo klube, Lietuvos Respublikos konsulate, dviejuose lietuviškos veiklos centruose, trijose lietuvių imigrantų įsteigtose (transporto ir siuntinių gabenimo) įmonėse ir penkiuose restoranuose (du iš jų – lietuviško maisto). Interviu vietos apima plačią Čikagos miesto ir priemiesčių geografią (apie 40 km) nuo Čikagos centrinės dalies iki pat pietvakarių priemiesčio Lemonto.

Nepaisant to, kad tyrimas Čikagoje truko tik vieną mėnesį, taikytas dalyvaujantysis stebėjimas. Siekiant ištraukti į vietinių gyvenimą, apsigyvenant lietuvių imigrantų namuose pietvakariniame Čikagos pakraštyje tarp vieno iš dviejų lietuviškos veiklos centrų, netoli didžiausio lietuviško restorano *Grand Dukes*. Kasdien nuo ryto iki vakaro buvo dalyvaujama kasdieniniame ir šventiniame (tyrimo metu vyko krepšinio šventė, buvo minima Kovo 11-oji, vyko koncertas ir t. t.) imigrantų telkinio gyvenime, jis buvo stebimas ir registruojamas / dokumentuojamas. Tokio metodo taikymui atitikau visus reikalavimus, nes buvau pašalinis, atvykęs iš užsienio, nesusijęs su tiriamuoju etnografiniu lauku išankstiniais ryšiais, tačiau, vienos imigrantės žodžiais, pasakytais man pasirodžius šeštadieninės mokyklos mokytojų kambaryje, – „kvepiantis Lietuva“. Be to, mokėjau tyrimo lauke naudojamas lietuvių ir anglų kalbas. Šis metodas leido surinkti įvairaus pobūdžio medžiagą iš *eminės* perspektyvos, užfiksuojant imigrantų elgseną natūralioje aplinkoje. Kadangi su Čikagos lietuviais buvau susitikęs 2007 metais, tai padėjo per žymiai trumpesnę laiką nei įprasta tapti „savu“, t. y. savo buvimu mažiau veikti tiriamąjį lauką ir žmonių elgesį.

Dalyvaujančiojo stebėjimo būdu buvo dalyvauta ir stebėta: renginiuose – prieš juos, per pertraukas ir po jų (koncerte, krepšinio turnyre, nacionalinės Lietuvos šventės minėjime, lietuviškame restorane ir jo parduotuvėje, transporto įmonėse, dalyvaujant verslo pietuose, verslo klubo susirinkime, lietuviškos veiklos centruose bei šeštadieninėse mokyklose. Atlikta daug neformalų pokalbių, užčiuopti populiarūs naratyvai, diskursai, išklaustytos papasakotas gyvenimo istorijos, atlikta tiriamos grupės narių bei jų darbo ir poilsio aplinkos dokumentų (pvz., skelbimų, nuotraukų, firminių ženklų simbolikos) fiksacija.

Iš viso atlikta 30 interviu: 18 su vyrais (vaikiniais) ir 12 su moterimis (merginomis). Pagal amžių informantai pasiskirstė taip: 2 iki 20 metų amžiaus, 23 tarp 20–30 metų, 5 tarp 30–39 metų. Atliktos dvi *fokus* grupės – su darbininkais ir su studentais. Pagal profesiją 14 informantų buvo tarnautojai, 5 darbininkai, 4 įmonių vadovai ar bendrasavininkai, 6 studentai ir moksleiviai, 1 namų šeimininkė. Vieni informantai dirba remonto meistrais (2), vairuotojais (2), statybininkais (2), dispečeriais (3), kiti dirba kartu su tėvais (statybos, automobilių remontas) ar kartu su tėvais yra lietuviškų įmonių bendraturčiai (tėvų įkurto verslo Čikagoje

perėmėjai). Dalis turi savo smulkų verslą – pastatų remonto, draudimo paslaugų. Kiti yra įmonių bendraturčiai ar vadybininkai. Yra inžinierių-projektuotojų, biržos brokerių, universiteto dėstytojų. Dalis, daugiausia moterų (merginų), dirba mokytojomis lietuviškose šeštadieninėse mokyklose (3) ar įvairius kitus darbus – buhalterinės apskaitos, pastatų priežiūros, pagalbinius. Nemažai daliai tai tik dalinis užsiėmimas, nes jos turi kitus darbus (ypač finansų apskaitos specialistės). Keli informantai – studentai (3), dalis jų dirba šeštadieninėje mokykloje. Informantai moksleiviai (2) taip pat uždarbiauja lietuviškose įmonėse (transporto) ar organizuodami renginius (lietuviškos veiklos centre).

Dalis informantų vedę (iš jų sukūrę mišrias šeimas – su ukrainiete, baltaruse, meksikiečiu), turi ikimokyklinio ir mokyklinio amžiaus vaikų, kurių dauguma lanko šeštadienines lietuviškas mokyklas. Kai kurie lanko lietuviškas šokių, teatro studijas, žaidžia krepšinių lietuvių sporto klube, priklauso verslo klubui *Chicagoland Lithuanians Rotary Club*, studentų klubams. Dauguma imigrantų tiesiai iš Lietuvos, kiti buvo imigrantais Europoje – Airijoje, Anglijoje. Be darbo migrantų, nemaža dalis atvyko patys arba buvo atvežti vyresniųjų šeimos ar giminės narių, ketino studijuoti, taip pat yra likusiųjų po stažuočių bei vadinaujamųjų „meilės“ (santuokai ar bendram gyvenimui atvykusių) imigrantų.

Posocialistiniai transnacionalūs imigrantai Čikagoje: etninės ribos, institucijos ir strategijos

Nors, kaip minėta, lietuviškoji emigracija turi ilgą istoriją JAV, tačiau posocialistinių lietuvių imigrantų banga pasižymi specifine forma. Pažymėtina, kad socialiniai tinklai posocialistinėje migracijoje yra kitokie nei iki tol buvusiose migracinėse bangose. Pavyzdžiui, tarp *dipukų*, iš karto jiems atvykus po Antrojo pasaulinio karo, buvo labai populiarios „saviškių“ (lietuvių) kuopelės ir susibūrimai, nes jiems buvo aktualus įsitvirtinimas naujoje šalyje, kol dar nebuvo išplėtotas etninių bendruomenių – JAV lietuvių bendruomenės – tinklas.

Kiekviena imigrantų banga save reprezentuoja tam tikromis savo identiteto manifestacijomis, jo braižomomis ribomis. Tai pirmiausia pasireiškia tam tikra rezidencine segregacija, imigracijos metu pirmiausia atvykstant ir kuriantis „arčiau savų“, dažnai etniniuose mikrorajonuose ar enklavuose (pvz., angl. *China Town*). Čikagoje vyraujantis dabartinių lietuvių imigrantų apsigyvenimo modelis buvo persikėlimas iš pradinio kažkur esančio būsto į tą rajoną, kuriame „savų žmonių“ ratai yra tankiausi (Lemontas). Vidurinėsios klasės lietuviai – *dipukai*, daugiausia gyvenę pietvakarinėje miesto dalyje, Marquette Parke ir Brighton Parke, XX a. 9-ame dešimtmetyje pradėjo palikti savo

etninius rajonus (į kuriuos savo ruožtu įsikėlė ispanakalbiai ir juodaodžiai), persikeldami į daugiausia baltaodžių gyvenamus žemesniosios vidurinės klasės pietvakarinius priemiesčius su „geromis mokyklomis“ vaikams. Nemaža jų dalis susitelkė aplink Lemonto priemiestį, kuris jau nuo 9 dešimtmečio pabaigos yra žinomas kaip visos JAV ir netgi viso pasaulio lietuvių diasporos centras (Pasaulio lietuvių centras čia įkurtas 1988 metais).

Ta pati trajektorija aptinkama ir naujųjų posocialistinių migrantų judėjime. XX a. paskutiniame dešimtmetyje apsistoję vadinamuosiuose miesto „lietuviškuose rajonuose“, apie 2000-uosius jie ėmė keltis į Čikagos pietvakarinius priemiesčius: Palos Hillsą, Romeoville'į, Downers Grove'ą, Woodridge'ą, Darieną, Hinsdale'ą ir kitus etniškai nepaženklintus mikrorajonus. Faktiškai gana plačiai pasklisdami jie vis tiek kūrėsi gana arti etniškai paženklinto epicentro Lemonte. Tai leido jų vaikams lankyti lietuvišką šeštadieninę mokyklą, užsiimti sportu (krepšiniu), būti šalia lietuviškos bažnyčios ar gauti įvairių etninių paslaugų, pvz., nusipirkti lietuviško maisto, naudotis kirpyklų ar privačių lietuvių gydytojų kabinetų paslaugomis, ir padėjo išvengti etikečių klįjavimo bei paplitusios praktikos migrantus laikyti kažkuo egzotišku vien dėl jų „nesuprantamų“ vardų ir pavardžių.

Nuo pat imigracijos pradžios jie ėmė steigti savo lietuviškas socialines bei kultūrinės organizacijas – šeštadienines mokyklas. Be jau esančių ankstesnių imigrantų įsteigtų Jaunimo centro bei Lemonto mokyklų, jie įsteigė mokyklą šiaurinėje Čikagoje – Naperville'yje. Jie leido naujus laikraščius, pvz., *Amerikos Lietuvis, Vakarai, Čikagos aidas*, įsteigė prestižinį verslo klubą (*Chicagoland Lithuanians Rotary Club*), sporto klubus ir krepšinio lygą – Čikagos lietuvių krepšinio lygą, kuri vienija 15 komandų, bei lietuviško kapitalo įmones (tarptautinių pervežimų verslo įmonė *Atlantic Express*), nekalbant jau apie klubus, studijas, ateljė ir pan.

Viena populiariausių formų užmegzti ir palaikyti etninius ryšius – „per vaikus“. Etninės (šeštadieninės) mokyklos, lietuviškos katalikų bažnyčios, etniniai laisvalaikio klubai, studijos ir kt. yra aktyviai lankomi vaikų. Daugelį sieja laisvalaikis – lankomasi etniniuose klubuose (šokių, teatro, operos ir kt.) bei koncertuose, vykstančiuose mokyklų, parapijų salių, kultūros centrų ar lietuviškų restoranų patalpose, kur vyksta atlikėjų iš Lietuvos pasirodymai. Informantai, paklausti, kas juos saisto su kitais lietuviais Čikagoje, paprastai įvardija keturis dalykus: tai mokykla, nes per vaikus susipažįsta vieni su kitais, „kultūrnamis“ – t. y. Jaunimo centro (esančio vienoje iš senųjų lietuvių imigrantų gyventoje vietoje – Gage Parke) koncertinė salė, kurioje „kažkas vis vyksta – tai Landsbergis, tai Storpirstis“, be to, „gali persirengti [išėiginiais rūbais]“, ir krepšinis, ir dar baliai. Tokios etninės institucijos (šeštadieninės mokyklos ar „kultūrnamis“) veikia kaip skėtinės organizacijos, suteikiančios pagrindą tinklaveikai, kuri ga-

liausiai išplinta į įdarbinimo sferą su lietuviškomis įmonėmis (pvz., *Atlantic Express Corp., Unlimited Carriers* ir kt.) ir tampa etniškumo, naudojamo kaip pagrindinė tinklaveikos priemonė, dalimi.

Kalbos statusas palaikomas kaip šiuolaikinius imigrantus vienijantis markeris. Jis plačiai reprezentuojamas ir per dabartinės imigrantų bangos sukurtą lietuvišką žiniasklaidą Čikagoje – tris laikraščius (dalis informacijos juose skelbiama ir rusų bei lenkų kalbomis): *Langas, Vakarai, Čikagos aidas* ir radijo stotį *Studija R*. Kasdieniniame gyvenime daugelis informantų piktinasi ar pašiepia tuos, kurie neišlaiko gimtosios kalbos. Jie teigia, kad Čikaga dėkinga vieta, nes:

Čikagoje gyvendamas <...> nėra galimybių prarasti lietuvių kalbą, kiek čia restoranų lietuviškų, kiek parduotuvių, kur eisi, atsitrenksi į lietuvius. Va tas ir yra Čikagoje – nėra pasiteisinimo nemokėti lietuviškai. (Jonas, 30 metų, inžinierius)

Toks kalbos sureikšminimas yra kartu ir kultūrinio paveldo bei prigimties, šaknų sureikšminimas, veikiantis imigrantų tarpusavio giluminį saistymąsi. Anot vieno informanto, „mes čia ir keikiam vieni kitus, ir pykstamės būna, bet kažkokiu būdu vis tiek negali tu tų šaknų atsižadėti“ (Zita, 35 m. lietuviško kapitalo įmonės tarnautoja). Viena informantė buvo „atvežta“ į Čikagą 19-os metų, tai ji tai traktavo kaip „šaknų išrovimą“, jai atrodė, kad „viskas, pasaulio nebėr“ „mama, nekenčiu jūsų, kodėl mane atvežėt“. Trauma užgijo, tačiau ji teigia, kad „žinokit, šitie žmonės yra labai nelaimingi psichologiškai, kurie išvažiavę“ (Daiva, 26 metai, lietuviško kapitalo įmonės darbuotoja).

Vis dėlto posocialistinių imigrantų dalyvavimas „lietuviškoje veikloje“ yra pilnas netikrumo, o neretai ir nusivylimo. Tą faktą akcentuoja Niujorko atvejo tyrimai (plg. Kripienė 2012). Net jeigu jie dalyvauja lietuviškų institucijų veikloje, pvz., lankosi lietuviškose pamaldose, veda vaikus į šeštadienines mokyklas (iš tiesų juos veža į Čikagą kelias valandas net iš kitų valstijų (pvz., Indianos), dalyvauja kultūriniuose renginiuose, jiems sunkiai sekasi sulaukti pripažinimo ir palaikymo iš kitų imigrantų bangų, ypač iš *dipukų*, kurių rankose tebėra dauguma etninių organizacijų (plg. Kuzmickaitė 2004), jiems kartais vis dar prikabinama *tarybukų* etiketė: manoma, kad jie yra „tėvynės išdavikai“ ir / ar linkę slėpti mokesčius (Kripienė 2012). Be to, kaip rodo ankstesni lietuvių imigracijos į JAV tyrimai (plg. Čiubrinskas 2011), imigrantų tapatybė yra situacinė (Kuznecovienė 2009). Tai trukdo jiems atsidėti lietuviškos kultūros išlaikymui ir skatina imtis strategijų, padedančių susitvarkyti su marginalizacijos rizika ir neretai su nelegaliu statusu (plg. Liubiniene 2009), įsitvirtinti ir susikurti „gerą gyvenimą“.

Kad ir kokios reikšmingos būtų naujųjų lietuvių imigrantų saistymosi „per lietuviškumą“ strategijos ir praktikos, akivaizdu, kad šeimos ryšių modelis tampa pagrindiniu, jei norima suprasti, kaip veikia „saviškių“ ratai.

Šeimos, giminės, draugų – saviškių saitai

Transnacionalinių imigrantų šeimos ir giminės tinklai apima rūpinimąsi giminės nuosavybe, šeimos verslu, jaunesniųjų kartų ugdymu, senolių priežiūra. Dalyvaujantiems šiuose tinkluose šeimos nariams migracija paprastai neatrodo labai svarbus gyvenimo žingsnis. Labai mažai šeimos narių, iškeliavusių svetur, apibūdina save kaip „emigrantus“. Migracija paprastai suprantama kaip natūralus (pri)(su)(i)sijungimas į šeimą (ypač jaunosios kartos), geresnių pajamų gavimas ar geresnis išsilavinimas, taip pat kaip pagalba likusiems namuose. Šis motyvas buvo dažniausiai sutinkamas tyrimo metu ir yra paplitęs tarp tų, kurie priimančioje šalyje pradeda šeimos verslą. Jei šis verslas pasiseka – šeimos nariai ir giminės iš gimtosios šalies kviečiami atvykti, ir jiems prisijungus verslas toliau vystomas kaip šeimos verslas. Lietuviškų maitinimo ir prekybos įmonių tinklai Čikagoje: *Bočių menė*, *Grand Dukes* ir kt. yra geriausias to pavyzdys. Šeimos arba „savųjų“ ratai, anot N. Liubinienės, materializuojami „matomumu viešumoje“. Tai itin pasakytina apie imigrantų vystomus etninius verslus – lietuviško maisto parduotuves, kirpyklas ir pan. (Liubinienė 2009).

Šie pavyzdžiai rodo, jog emigracija retai kada būna individualus veiksmas. Nors individai migruoja iš valstybės į valstybę, iš tiesų dažnai jie juda kaip šeimyninio tinklo nariai. Daugelis informantų atvyko į JAV kaip į šalį, bet iš tiesų prisijungė prie „savų žmonių rato“, pvz., grupių, sudarytų iš šeimos narių, giminaičių, draugų ir pan.

Lietuva, kaip kilmės valstybė, savo ruožtu įprasminama ne kaip valstybė, o kaip giminė, tėviškė, ir ištikimybė, įsipareigojimai, lojalumas jai įtvirtinamas per giminystės ir draugystės tinklaveiką:

Sekmadienį pusę dienos *Skype'u* su giminėm Lietuvoj sėdžiu; Važiuojam į giminų susitikimus vasarą Lietuvoje; Kasmėt važiuoju į Lietuvą, susitinku su klasiokais“. (Rasa, 31 metai, buhalterė)

Giminystės ir šeimos narių ryšiai yra itin akcentuojami ir pačioje Čikagoje:

Čia atvažiuome ir sužinojome, kad kažkelintos giminės giminaitis čia Amerikoj [gyvena], ir po kiek laiko susipažįsti ir pasirodo, kad čia draugės teta. (Rasa, 31 metai, buhalterė)

Šeima gal labiau čia vertinama, nes kadangi atitrūkę nuo šeimos tai labiau vertinam negu jie [amerikiečiai], užtat tą bendrą turime, mes esame bendruomenė. (Rasa, 31 metai, buhalterė)

Yra draugai, kurie irgi tėvų neturi, tie artimesni jau gaunasi, nes vis tiek turi į kažką atsiremti <...> Ir paprasčiausiai galų gale tos pačios Kalėdos, šventės. <...> Jis atvykęs buvo labai vienišas, tai glaudėsi prie lietuvių kaip prie šeimos. (Zita, 35 metai, lietuviško kapitalo įmonės tarnautoja)

Vis dėlto naujų imigrantų saistymasis, kaip ir minėtos iniciatyvos ir organizacijos, neišsitenka nei etninėse (lietuviškose) veiklose nei giminaičių ir šeimos „rėmuose“. „Saviškių“ socialiniai tinklai kuriami pasinaudojant bendra, imigrantus vienijančia patirtimi, įgyta kilmės šalyje dar prieš emigraciją ir dažniausiai tebebalaikoma per ryšius su draugais ir giminaičiais gimtojoje šalyje.

Lauko tyrimai JAV atskleidė, kad šiuolaikinius lietuvių imigrantus vienija atsivežtinės iš posocialistinės Lietuvos bei / ar iš vyresnių kartų perimtos posovietinės praeities patirtys bei socialinės sąveikos ypatumai, kurie vaidina svarbų vaidmenį nutolinant juos nuo likusios lietuvių diasporos JAV, ypač nuo *dipukų*. Tą pastebėjo Niujorke tyrinėjusi Kripienė (2012) ir Čikagoje užfiksavo Kuzmickaitė (2004), ši nutolimą įvardindama „antagonizmu“ tarp atskirų imigrantų bangų, beje, iliustruojančiu *dipukų* užklijuotą etiketę trečia-bangiams – *tarybukai* (Kuzmickaitė 2004).

„Saviškių“ ratų supratimui kaip paralelė galėtų pasitarnauti Alenos Ledenevos (1998) nagrinėjamas „paslaugų ekonomikos“ (angl. *economy of favours*) – pasitikėjimo ir abipusio apsikaitimo paslaugomis – ryšių ir saitų mechanizmas (*blatas*), sovietmetyje egzistavęs kaip formalios apsikaitimo paslaugomis veiklos alternatyva. Totalitariniame režime tokie ryšiai užsimegzdavo tarp dalyvaujančiųjų apsirūpinimo ir pragyvenimo (stygiaus ekonomikos sąlygomis) socialiniame tinkle. Būtent apsirūpinimo poreikis ir iš stiprių (giminystės) ryšių perimta abipusių apsikaitimų (resiproksijos) norma buvo moraliai įpareigojanti ateiti į pagalbą bendrų (pragyvenimo) tikslų siekiančiam pažįstamam ar bendruomenės nariui ar šiaip tinkle esančiajam (Ledeneva 1998).

Panašioje į „stygiaus ekonomiką“ (pra)gyvenimo situacijoje JAV atsidūrė per pirmuosius apytikriai 15 metų po nepriklausomybės atgavimo (1989–2005 m.) atvykę mūsų tyrinėti imigrantai iš Lietuvos. Anglų kalbos nemokantys, dirbantys nelegaliai, dažnai ir patys būdami „be popierių“ – nelegalaus statuso (tie, kurie pasiliko ilgiau, nei galiojo jų turistinės vizos, iki vizų panaikinimo nuo 2009 m.), kad išgyventų jie glausdamiesi arčiau „savų“ dažnai įsikurdavo pusrūsiuose, griebdavosi bet kokio darbo ir pasitelkdami rusų kalbą arba mišrią – rusų, lenkų, anglų kalbą kaip *lingua franca* jie sueidavo į darbinus, draugystės, pažįstamų santykius su kitais išeiviais iš Centrinės ir Rytų Europos posocialistinio bloko šalių. Ilgainiui ne vienam iš jų tai tapo ilgalaikio ryšio – tapimo „saviškiais“ dalimi. Pavyzdžiui, ką tik atvykę kartu su lenkais dirbdavo valymo įmonėse naktinėje pamainoje, tad ilgainiui bendradarbiai tapo „saviškių“ rato dalimi (lauko dienoraštis – gyvenimo istorijų pasakojimai).

Tarpetniniai saviškių ratai

Be įprastinių – šeima, giminystė ar etniniais ryšiais palaikomų saitų, atkreiptinas dėmesys į darbo vietas kaip erdves, kuriose natūraliai susieina išeiviai iš buvusio sovietinio bloko šalių. Mūsų tyrimo aprėpti imigrantai dirba statybose, tolimųjų reisų pervežimo ar siuntinių gabenimo įmonėse, automobilių remonto, biurų valymo bei viešojo maitinimo, kosmetologijos bei senelių priežiūros paslaugų, o kai kurie ir teisinių, medicinos paslaugų sferose bei draudimo agentūrose – Rytų europiečių imigrantų užimamoje darbo nišoje. Nors nemaža jų dalis užsiima individualia veikla, pavyzdžiui, dirba „sau kaip subkontraktorai“ – vilkiku gabena krovinius tolimaisiais reisais; dirba buhalterijos apskaitininkėmis ar draudimo agentais ir pan., tačiau vis tiek yra artimai susiję su tos sferos darbo rinka, kurioje sueina į darbinius santykius su darbdaviais ar vadybininkais (paprastai iš buvusių socialistinių šalių) gaudami jų užsakymus. Taip per darbinius santykius susiklosto draugystė, kolegialumu grįsti ir pažįstamų ryšiai. Imigrantus dažniausiai suvienija du veiksniai. Pirma, nemaža jų dalis atsiduria išsilavinimo ir profesinių kvalifikacijų nereikalaujančiose arba beveik nereikalaujančiose darbo sferose. Dirbdami tokius darbus dauguma jų jaučiasi praradę profesiją, specialybę ar statusą arba tas darbas yra nelegalus, tad įvairių šalių imigrantus vienija ne tik imigranto statusas, bet ir paprastai žemas statusas darbo rinkoje. Be to, dauguma jų dirba nelegaliai (užsiima buhalterine apskaita, dirba statybinės apdailos darbus, remontuoja automobilius ir kt.). Tokia padėtis daugumą tenkina greičiausiai todėl, kad tai atitinka tas patirtis, kurias imigrantai yra atsivežę iš savo posovietinio bloko kilmės šalių, kur atlyginimai dar vis mokami „vokeliuose“ ir pan.

Kitas vienijantis veiksnys – tikėjimasis gauti gausių, greitų ir neapmokes-tinamų pajamų, darbus renkantis pagal atlygio dydį, o ne atsižvelgiant į tai, ar pajamos bus legalios. Vienos lietuviško kapitalo įmonės vadovas sakė:

Kai pas mus ateina ieškoti darbo amerikonas, klausia, kokie bus benefitai [socialinės garantijos ir išmokos], o kai ateina lietuvis ar ruselis, klausia, kiek mokėsime algos.

V. Parutis, tyrinėjusi Londone, pažymi, kad dalis posocialistinių imigrantų iš Lenkijos ir Lietuvos, atvykusių tik dėl ekonominių sumetimų, įsidarbindami paprastai siekia papildomų dalykų – nepamokestinamo atlygio ir neribotų viršvalandžių (Parutis 2011: 52). Jie eina dirbti santykinai geriausiai apmokamų ir kuo greičiau uždirbti leidžiančių darbų – statybose ir privačiuose namuose (senelių, neįgaliųjų, vaikų priežiūra). Tiesa, kaip pažymi autorė, daliai labiau išsilavinusių ir geriau kalbą mokančių imigrantų tai tėra tik startinė pozicija jų kultūriniam kapitalui didinti, nes jie siekia geriau susigyventi su aplinka ir geriau įvaldyti kalbą, kad galėtų gauti geresnį darbą.

Tad lietuvių imigrantų Čikagos darbovietėse užimamos panašios pozicijos, lūkesčiai, nuostatos ir, tikėtina, jų kuriami socialiniai tinklai yra grįsti bendromis, ne tik imigrantų padėties (marginalizacijos) suponuotomis, bet ir atsivežtinėmis patirtimis. Pavyzdžiui, mūsų etnografiniame tyrime atsiskleidė mokesčių nemokėjimas, apsieitimas paslaugomis, nuslepiant įvairiausių darbo režimo pažeidimus. Tarkime, jei vilkiką privalo vairuoti du vairuotojai, tai vairuoja vienas ir dirba viršvalandžius (lauko užrašai – vairuotojo pasakojimas). Apsieitimai paslaugomis iš dalies gali būti prilygintini *blato* santykiams – formalių kelių ir būdų apėjimui, kad būtų prieita prie resursų, ir manipuliavimas jais (Ledeneva 1998:37). Mūsų atveju tai būtų apsieitimas ar manipuliavimas darbo ir pajamų gavimo (paprastai tiek legalaus, tiek nelegalaus) resursais: informacija apie pelningus darbus, parūpinimas darbo užsakovų ir klientūros, informacija apie būdus ir formas suorganizuoti „šėšelines“ finansines apskaitas („juodoji buhalterija“) ir kt.

Panašiai imigrantus iš to paties regiono vienija ne tik darbo, bet ir tam tikri bendro mentaliteto, bendros kultūros ir bendri laisvalaikio leidimo būdai. Lietuvių imigrantai Čikagoje su kitais imigrantais iš posocialistinės Rytų Europos (ypač su rusiškai kalbančiais buvusiais Sovietų Sąjungos bendrapiliečiais, taip pat su lenkais) naudoja ne tik minėtąją *lingua franca*, bet ir dalijasi abipusiai suprantamais diskursais, elgesio taisyklėmis, moralės normomis ar net humoro jausmu.

Lietuvių, ukrainiečių, rusų ar lenkų kilmės darbo ir „protų nutekėjimo“ migrantai savo kilmės regioną (Centrinę ir Rytų Europą) reprezentuoja varodami rusų kalbą (ypač minėtuoju ankstyvesniuoju periodu), o dar dažniau mišrią kalbą:

Mišri kalba gaunasi – anglų, lenkų, rusų. (Rimantas, 32 metai, transporto įmonės darbininkas)

Tokią mišrią kalbą informantai naudoja kaip *lingua franca* darbo vietose bei naudodamiesi tomis pačiomis parduotuvėmis, medijomis (laikraščiais, radijo stotimis) bei lietuvių, lenkų ir rusų parduotuvėse nuomojamais tais pačiais vaizdo filmais (stebėjimų duomenys).

Atsakydami į klausimą, su kuo jie draugauja Čikagoje, informantai dažniausiai teigė, jog jie draugauja su „lietuviais ir europiečiais, bet ne su amerikiečiais“. Įdomu, kad euroamerikiečiai bei imigrantai iš Vakarų Europos „europiečiais“ nėra laikomi, o jais laikomi tik imigrantai iš Rytų Europos. Informantai linkę taip apibūdinti savo draugus:

Draugai iš Europos dažniausiai lietuviai, bet yra ir lenkų, nulis amerikonų. (Simona, 25 metai, studijuoja ir dirba lietuviško kapitalo įmonėje)

Draugai – rusai, lietuviai, lenkai, nes mes kitokie, mes kitką rengiamės, mes kitką valgom, mes kitaip šnekam, pas mus kitokie juokai. (Daiva, 26 metai, lietuviško kapitalo įmonės darbuotoja)

Nevengiama eiti į vadinamuosius rusų restoranus Čikagos šiaurinėje dalyje „su balta apranga [pasipuošus]“. Ypač tampriai susisaistoma per darbus:

Labai daug su rusais, lenkais daro verslą, ypač nekilnojamo turto agentai. (Vaidas, 39 metai, draudimo ir nekilnojamo turto įmonės vadovas)

Dauguma tik atvykę įsidarbino kartu su lenkais, rusais, pvz., valymo įmonėse naktinėse pamainose arba statybose, taip pat kartu mokėsi Čikagos priemiesčių mokyklose:

Mokykloje draugavau su lenkais, rusais, lietuviais, bet ne su amerikiečiais. Su jais dažniausiai švęsdavom gimtadienius, Kalėdas. (Simona, 25 metai, studijuoja ir dirba lietuviško kapitalo įmonėje)

Bene vienintelė sritis, kur buvo bendraujama su amerikiečiais, – verslas. Atskiras klausimas – draugystė su *dipukais*. Sėkme laikoma, jei naujasis imigrantas priimamas pas *dipuką* į darbą arba iš jų gauna paramos mokslams.

Lojalumas valstybei(-ėms): nuo dvigubo iki manipuliuojamo – „melži abi šalis, kaip gali“

Naujieji lietuviai Čikagoje patirdami imigranto dalį yra reguliuojami dviejų pilietybės režimų: priimančios valstybės ir kilmės šalies. Išryškėja jų atsakomybė ir ištikimybė arba lojalumas toms valstybėms.

Žiūrint iš antropologinės perspektyvos, svarbu, kaip jie patys artikuliuoja savo lojalumus kilmės šaliai ir priimančiai valstybei, kaip jie tvarkosi su pilietybe. Transnacionalinėje migracijoje atsidūrusių asmenų lojalumo valstybei(-ėms) sampratoje svarbus yra ne pilietybės kaip *a priori* lojalumo aspektas, o identiteto bei emocinių saitų reikšmė. Šiuo atveju pilietybė yra laikoma visų pirma ne lojalumo išraiška, ne išskirtinai teisinės sferos dalimi, o moraline ir narystės valstybėje įveiksinimo forma (žr. Glick Schiller, Caglar 2008: 207). Tai puikiai parodė Mairead Nic Craight (2004), kuri suformulavo kultūrinės pilietybės koncepciją, bei Maruška Svašek (2002), emocijų antropologijoje atkreipusi dėmesį į migraciją patyrusiųjų nostalgijos jausmą. Mūsų tyrimo lauke identiteto ir emocinių saitų sąveikos prasme svarbi *namų* konstravimo ašis. Šią problematiką lietuvių diasporos Jungtinėje Karalystėje kontekste nagrinėjusios Liubiniene (2009) ir Parutis (2006, 2013) pažymi, kad imigrantai konstruodami *namus* suponuoja savo išpareigojimų spektrą tiek kilmės, tiek ir gyvenamos valstybės atžvilgiu.

Namų kaip „vietos, kuriai priklausau“, konotacija yra geras lojalumo formavimo pavyzdys. Migracija (prievarinė ar savanoriška) implikuoja diasporinį arba dvigubą lojalumą tiek kilmės, tiek ir priimančiajai šaliai. Dvigubu, arba

„brūkšneliniu“, identitetu (*Amerikos lietuviai*, angl. *Lithuanian Americans*) pasižymi *dipukai*. Tačiau tai būdinga ir daliai posocialistinių Rytų Europos darbo migrantų. Kitiems jis reiškiasi ne lojalumu valstybei(-ėms), o „namų“ konstravimu – kilmės šalies namų atkūrimu, grįstu asmeniniais prisiminimais, socialine atmintimi bei kasdienio gyvenimo patirtimis. Toks namų konstravimas, Liubinienės (2009) įvardijamas kaip „savos erdvės“ kūrimas migracijoje, paremtas intymumo tarp savų žmonių ryšiais, perkeliama į diasporą ir sukuriama vietoje kaip sava erdvė, kuriai suteikiama kultūriškai įtvirtintų namų konstrukcijos kaip tinklo, sudaryto iš šeimos, giminės ir draugų, reikšmė. Kitaip tariant *namai* tampa sinonimu sava erdvei, o ši reiškia saviškių ratą.

Kita vertus, svarbiausi su priimančiąja šalimi saistantys momentai – „materialinės gerovės siekis“ ir „išmokimas gyventi“ – taip pat įtraukiami į savąją erdvę ir tampa saviškių elgesio kodu, o imigrantų dėmesys labiausiai sutelkiamas ne į saistymąsi su kilmės šalimi ar į lojalumą priimančiajai valstybei, o į gyvenimo būdo ir gerovės detales.

Pavyzdžiui, informantai akcentuoja, kad juos su Amerika sieja „išmokimas gyventi“, t. y. čia žengti pirmieji suaugusio žmogaus žingsniai (plg. Kuznecovienė 2014). Labai dažnai atsakoma taip:

Materialinė gerovė mus, atrodo, visus tas laiko. Jei kas pasakytų, kad Lietuvoje viskas apsisvers, ir tu galėsi uždirbti tokius pinigus kaip čia, kad tu galėsi gyventi tą patį gyvenimą, man atrodo visi iš čia išvažiuotų. (Daiva, 26 metai, lietuviško kapitalo įmonės darbuotoja)

Sprendžiant ar apsisprendžiant pilietybės ir lojalumo klausimu, nuomonės poliarizuoja, nors priskiriančiųjų save Lietuvai yra dauguma. Tą atrodo, galėtų lemti pilietybė, nes dauguma informantų ją tebeturi – „mes visi turim lietuvišką pilietybę“ (Tomas, 34 metai, statybininkas). Tačiau balsuoti einama nenoriai. Nors Čikagos konsulate sudarytos visos sąlygos, rinkimuose dalyvauja labai mažas imigrantų skaičius. Lietuva matoma emocionaliai ir kultūriškai, kaip ištikimybė „šaknims“, kalbai ar jaunystės nostalgijai. Ji nematoma kaip valstybė, ir atitinkamai lojalumas yra fragmentuotas iki „šaknų“ ar pan. lygmens:

Visi numirt norėtų Lietuvoj, nes ten tavo šaknys, ten tavo kalba, ten tavo jaunystės prisiminimai <...> Aš nesijaučiu čia Lietuvos valstybės atstovas, bet jaučiuosi lietuvis. (Daiva, 26 metai, lietuviško kapitalo įmonės darbuotoja)

Lietuva kaip saitas matoma per giminystę, jei šeimos ir giminaičių nebėra, ryšiai nutraukiami:

<...> Jo šeima labai maža liko ten [Lietuvoje]: seneliai, tėtis Rusijoje, mama –Flori-doje, išsimėtę. Draugų, sako, nėra, draugai išvažiavę, aš nebeturiu tikslo važiuoti [į Lietuvą]. (Monika, 34 metai, valstybinės įstaigos tarnautoja)

Informantams akcentuojant „šaknų“ klausimą, išryškėja būtent vos ne fundamentalaus lietuviškumo, nesusieto su teritorija ar vieta, aspektas, kurį kaip „šaknis pripažįstantį kosmopolitizmą“ (angl. *rooted cosmopolitanism*) yra apibūdinęs Davidas Hollingeris (1995). Vienas informantas teigia:

Aš turiu Amerikos pasą, bet aš esu lietuvis. Ir manęs kas klausia, tai Europoj praeitais metais keliavom, tai vis sakai, kad esi lietuvis iš Lietuvos, aš niekad nesakau, kad iš Amerikos. Esu iš Lietuvos, bet gyvenu Čikagoje, na ir viskas. Na aš esu lietuvis. Na pasas, koks skirtumas. (Jonas, 30 metų, inžinierius)

Dažnas ir visai kosmopolitinis atsakymas:

Aš nepriskiriu savęs[Lietuvai], nė Amerikai, aš savęs nepriskiriu jokiai šaliai. Aš ramiausiai galėčiau gyventi Brazilijoje. (Robertas, 41 metai, verslininkas)

Kaip minėta, daug informantų persiima dvigubu – *Amerikos lietuvio* (angl. *Lithuanian American*) – identitetu: „Nesu nei JAV, nei Lietuvos, esu Amerikos lietuvis“. Tokiu saviidentitetu pasižymi labiau išsilavinę, studijuojantys ar mokslus (paprastai kolegijas) JAV baigę imigrantai, kurie turi amerikiečių draugų – bendramokslį. Jie dalyvauja akulturacijos ir tapimo Amerikos lietuviais procese.

Lojalumui iškalbingas yra dvigubos pilietybės klausimo sprendimas. Dvigubos pilietybės klausimu informantai pasidalija į dvi dalis. Pirmuoju atveju dvigubos pilietybės statuso neprieinamumas daugumą imigrantų stato į keblią padėtį. Jiems reikia pasirinkti, kurią pilietybę turėti: ar likti su senąja – Lietuvos, ar priimti naują – JAV. Informantai šį klausimą priima labai emocionaliai, pvz., Amerikos pilietybę priėmusi ir dėl to netekusi Lietuvos pilietybės apgailestauja:

Mums atėmė šansą būti lietuviams. <...> Mus laiko išdavikais. <...> Jei tas šansas būtų didesnis, <...> Lietuvėlei mūsų būtų daugiau įplaukų. (Daiva, 26 metai, lietuviško kapitalo įmonės darbuotoja)

Arba, priešingai, dvigubos pilietybės statuso nereikalingumą ar net pragaištingumą pabrėžia kiti informantai:

Jeigu tu gyveni vienoje šalyje, o tu sprendi likimus dviejų šalių. <...> Jie nori turėti dvigubą pilietybę, gyventi Amerikoje, o ant Lietuvos visai dėję. (Rimantas, 32 metai, transporto įmonės darbininkas)

Patriotizmas pasibaigia cepelinų valgymu. <...> Dvigubą pilietybę daro dėl benefitų [draudimų ir pašalpų] <...> visų nuosavybė, vaikų pašalpos, viskas. Vis tiek daug kas ima su lietuviškais pasais [Amerikos pilietybę], kaip sako, „melži abi šalis, kaip gali“. (Tomas, 34 metai, statybininkas)

Tai, viena vertus, rodytų nuoskaudą, kita vertus – tam tikrą cinizmą ne tik pilietybės, bet ir tam tikra prasme lojalumo atžvilgiu. Šiame procese formuojasi fragmentiškos tapatybės, ignoruojančios abi valstybes kaip tokias – tiek kilmės, tiek priimančiąją. Atsisakydami (arba būdami nelegalūs negalėdami)

integracijos į pagrindinę visuomenę, imigrantai lieka mažuma ir paralelinėje visuomenėje nelyginant struktūrinėje atskirtyje (Kockel 2010: 74). Lojalumo gyvenamai valstybei neskatina ir dalies imigrantų vis dar turimas nelegalus statusas (maždaug 10–20 proc. atvykėlių, įvairių informantų teigimu, tebėra nelegalūs), jie neturi ryšio nė su viena valstybe, dauguma dirba vilkikų vairuotojais ir „gyvena“ mašinose arba prižiūri senelius, „neiškisdami nosies iš prižiūrimų namų“. Maža to, JAV pasą turintieji skuba padėti savo giminaičiams ar šeimos nariams atvykti į JAV su „žalia korta“, tad situacinis pilietybės „vartojimas“ – siekiant naudoti „saviškiams“ – akivaizdus.

Čia išryškėja minėtojo situacinio identiteto svarba. Toks identitetas, būdamas iš esmės alternatyvus etniniam saistymuisi ir paprastai gana individualistiškai pasirenkantis gyvenimo būdo trajektoriją priklausomai nuo karjeros ar kitų asmeninių interesų, faktiškai „vartoja“ pilietybę pagal situaciją ir gali būti apibrėžiamas kaip manipuliuojantis lojalumas.

Išvados

Taikant transnacionalizmo prieigą kaip nacionalinės valstybės sienas peržengiantį ir būtent ne nacionalinių (politine ir pilietine prasme) ryšių, o labiau socialinių tinklų veikimą atskleidžiantį modelį, pavyko nustatyti, kad lietuvių imigrantų identitetas Čikagoje konstruojamas fragmentuotais ir išsaistytais pavidalais. Skaidymąsi į „saviškių“ ratus, užuot dalyvavus etninėse bendruomenėse ar etniniuose tinkluose, vienijančiuose senuosius ir naujuosius migrantus, galima įvardyti kaip posocialistinių resiproksijos patirčių, kaip socialinio resurso, perkeltos iš kilmės šalies, panaudojimu. Jo ašis – posocialistinių lietuvių imigrantų pasitikėjimas ne nusistovėjusiomis institucijomis (taip pat ir etninėmis), o „saviškių“ kuriamais socialiniais saitais, vienijantis bendram tikslui – išgyventi naujoje ir nepažįstamoje visuomenėje.

Pažymėtina, kad etniniai tinklai posocialistinėje migracijoje yra kitokie nei iki tol buvusiose migracinėse bangose. Išoriškai dauguma imigrantų reprezentuoja save per etniškumo (lietuviškumo) ašį, tačiau jis skiriasi nuo *dipukų* diasporos nacionalizmu (Čiubrinskas 2013) grįsto lietuviškumo. Dėl jame išryškėjančio socialinio netikrumo ir uždarumo aiškėja, kad jis linkęs saistytis su giminaičių, draugų ir pažįstamų ratu arba yra situacinis. Pasinaudojant tinklaveika bei abipusiškais apsikeitimais (paslauga už paslaugą), saistymasis vyksta su draugais, pažįstamais, giminaičiais, kolegomis akcentuojant bendrus interesus: „mokėjimą sukurti“ (Lankauskas 2013), sugebėjimą susirasti ir efektyviai pasinaudoti (taip pat ir nelegaliais) darbo ir kt. resursais. Be to, santykių su valstybėmis (priimančiąja ir kilmės) ir jų pilietybėmis išryškėja imigrantų ma-

nipuliuojamasis lojalumas, naudojantis politinėmis ir pilietinėmis institucijomis bei statusais. Naudos siekiama pagal situaciją – „melži abi šalis, kiek gali“.

Lietuvių imigrantų socialiniai tinklai, neretai kertantys etniškumo ribas ir įtraukiantys rytų europiečių imigrantus iš buvusiojo sovietinio bloko šalių: rusus, ukrainiečius, lenkus ir kt., laikytini alternatyva ne tik dominuojančios visuomenės organizacijoms, bet ir nusistovėjusioms, ankstesnių emigrantų bangų sukurtoms etninėms institucijoms.

GAUTA 2014 11 20

PRIIMTA 2015 01 30

LITERATŪRA

- Barcevičius, E., Žvalionytė, D. (red.) (2012). *Užburtas ratas? Lietuvos gyventojų grįžtamoji ir pakartotinė migracija*. Vilnius: Vaga.
- Boissevain, J. (1974). *Friends of friends: networks, manipulators and coalitions*. Oxford: Oxford University Press.
- Boissevain, J. (1979). Network analysis: A reappraisal, *Current Anthropology*, 20(2), p. 392–394.
- Cidzikaitė, D. (2013). Kas yra Amerika ir kas Amerikoje gyvenantys lietuviai. <http://slaptai.lt/index.php/gyvenimo-skandalai/7337-kas-yra-amerika-ir-kas-yra-amerikoje-gyvenantys-lietuviai.html>
- Čiubrinskas, V. (sud.) (2011). *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės migracijos kontekstuose*. Kaunas: VDU Leidykla.
- Čiubrinskas, V. (2013). Diaspora as a resource of homeland nationalism forged overseas and contested back home. The case of Lithuanian-Americans. In: Kokot, W., Giordano, Ch., Gandelsman-Trier, M. (eds.) *Diaspora as a resource. Comparative studies in strategies, networks and urban space*. Zurich: LIT Verlag, p. 105–119.
- Čiubrinskas, V. (2014). Transnacionalinė etnifikacija: reteritorializuota kilmė ir „kosmopolitizmas su šaknimis“ imigrantų identiteto strategijose ir praktikose. *Filosofija. Sociologija*, 25(2), p. 126–133.
- Daukšas, D. (2011). Būti lietuviu čia ir ten: migrantų iš Lietuvos Norvegijoje atvejais. In: Čiubrinskas, V. (sud.) *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės migracijos kontekstuose*. Kaunas: VDU leidykla, p. 119–139.
- Glick-Schiller, N., Basch, L., Blanc-Szanton, C. (1995). From immigrant to transmigrant: Theorizing transnational migration. *Anthropological Quarterly*, 68(1), p. 48–63.
- Glick-Schiller, N., Caglar, A. (2008). Migrant incorporation and city scale: Towards a theory of locality in migration theories. *Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations*, Malmo University, Sweden.

- Giordano, Ch. (2003). Studying networks nowadays. On the utility of a notion. In: Torsello, D. Pappova, M. (eds.) *Social networks in movement: Time, interaction, and interethnic spaces in Central Eastern Europe*. Samorin-Dunajska Streda: Forum Minority Research Institute, p. 9–14.
- Giordano, Ch. (2011). Investigating migrations: From diaspora studies to transnationalism. In: Čiubrinskas, V. (ed.) *Lithuanian identity in contemporary migration settings*. Kaunas: Vytautas Magnus University Press, p. 59–70.
- Giordano, Ch. (2013). Corporate groups, factions and networks. Social organization of the Chinese Diaspora in the straits of Malacca – the case of Penang. In: Kokot, W., Giordano, Ch., Gandelsman-Trier, M. (eds.) *Diaspora as a resource. Comparative studies in strategies, networks and urban space*. Zurich: LIT Verlag, p. 199–221.
- Hollinger, D. (1995). *Post-ethnic America: Beyond multiculturalism*. New York: Basic Books.
- Kockel, Ul. (2010). *Re-visioning Europe. Frontiers, place and journeys in debatable lands*. New York: Pelgrave Macmillan.
- Kripienė, I. (2012). *Construction of identities in transnational migration: Contemporary immigrants from Lithuania in the United States of America*. Kaunas: Vytautas Magnus University. PhD Thesis.
- Kronh-Hansen, Ch. (2003). Into our time: The anthropology of political life in the era of globalization. In: Eriksen, T. H. (ed.) *Globalization. Studies in anthropology*. London: Pluto Press, p. 78–98.
- Kuzmickaitė, D. K. (2003). *Between two worlds: Recent Lithuanian immigrants in Chicago (1988–2000)*. Vilnius: Versus Aureus.
- Kuzmickaitė, D. K. (2004). *Tarp dviejų pasaulių: naujieji imigrantai lietuviai Čikagoje (1988–2000)*. Kaunas: VDU.
- Kuznecovienė, J. (2009b). Lietuvių imigrantų tautinės tapatybės darybos strategijos Airijoje, Anglijoje, Ispanijoje ir Norvegijoje. *Filosofija. Sociologija*, 20(4), p. 283–291.
- Kuznecovienė, J. (spaudoje). Vieta, pilietybė ir išmokimas lietuvių kilmės imigrantų identiteto daryboje: Londono atvejis. In: Čiubrinskas, V. Daukšas, D. Kuznecovienė, J. Labanauskas, L. Taljūnaitė, M. *Transnacionalizmas ir nacionalinio identiteto fragmentacija*. Vilnius: Versus Aureus.
- Lankauskas, G. (2013). Missing socialism again? The malaise of nostalgia in post-Soviet Lithuania. In: Berliner D., Angé O. (eds.) *Anthropology and Nostalgia*. Oxford: Berhahn books.
- Ledeneva, A. (1998). *Russia's economy of favours: Blat, networking and informal exchange*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lietuvos rytas. (2013). Britai skaičiuoja kiek lietuvių gyvena jų šalyje. <http://www.lrytas.lt/lietuvos-diena/aktualijos/britai-skaiciuoja-kiek-lietuviu-gyvena-ju-salyje.htm>

- Liubinienė, N. (2009). *Migrants from Lithuania in Northern Ireland: Construction of 'own space'*. Kaunas: Vytautas Magnus University. PhD Thesis.
- Mitchell, J. C. (1973). Networks, norms and institutions. In: Boissevain, J., Mitchell, J. C. (eds.) *Networks: studies in human interaction*. The Hague/Paris: Mouton, p. 15–35.
- Nic Craith, M. (2004). Culture and citizenship in Europe: Questions for anthropologists. *Social Anthropology*, 12, p. 289–300.
- Olwig K. F., Sorensen, N. N. (2002). *Work and migration: Life and livelihoods in a globalizing world*. London: Routledge.
- Olwig, K. F. (2003). Global places and place-identities: Lessons from Caribbean research. In: Eriksen, T. H. (ed.) *Globalization: Studies in anthropology*. London: Pluto Press, p. 58–77.
- Parutis, V. (2006). Construction of home by Polish and Lithuanian migrants in the UK. *Economic Working Papers*, 64. UCL School of Slavonic and East European Studies.
- Parutis, V. (2011). Economic migrants or 'middling transnationals'? East European migrants experiences of work in the UK. *International Migration*, 52(1), p. 36–55.
- Parutis, V. (2013). *At home in migration: the social practices of constructing „home“ among Polish and Lithuanian immigrants in London*. Lambert: Academic Publishing.
- Ryan, L., Sales, R., Tilki, M., Siara, B. (2008). Social networks, social support and social capital. the experiences of recent Polish migrants in London. *Sociology*, 42(4), p. 672–90.
- Svašek M. (2002). Narratives of home and homeland. The symbolic construction and appropriation of the Sudeten German Heimat. *Identities. Global Studies in Culture and Power*, 9(4), p. 495–518.
- Vertovec, S. (2009). *Transnationalism: Key ideas*. London, New York: Routledge.

Trajectories of bonding of postsocialist migrants in Chicago: networking of in-groups and manipulation of loyalties to the state(s)

Vytis Čiubrinskas

VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY
K. DONELAIČIO G. 58, 44248 KAUNAS
E-MAIL: V.CUBRINSKAS@SMF.VDU.LT

Ethnicity Studies, 2014/2. P. 9–28 © Lithuanian Social Research Center, 2014

ABSTRACT: Current research on post-Soviet Lithuanian immigrants in Chicago (Kuzmickaite 2003, Kripiene 2012) shows the impact of globalisation and the transnationalism processes on the identity politics of immigrants. It opens up a question how the diversification of the loyalties and dependencies of immigrant Chicagoans is created, shaped, and changed by local and supra-local socio-economic contexts. What are the specific linkages and bonds of the post-socialist, transnational Lithuanian immigrants in Chicago? The point of departure for answering this question is that these immigrants, although living their lives locally, are framed transnationally. The paper is based on ethnographic fieldwork conducted in 2013 in different neighbourhoods of the city of Chicago and its suburban areas, like Lemont.

Keywords: transnationalism, Lithuanian immigration, ethnification, trans-ethnic networks, in-group networks, identity.

Atmintis, išmokimas ir pilietybė antros kartos lietuvių imigrantų identiteto daryboje: Londono atvejis²

Jolanta Kuznecovienė

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

K. DONELAIČIO G. 58, 44248 KAUNAS

EL. PAŠTAS: J.KUZNECOVIENE@SMF.VDU.LT

Etniškumo studijos, 2014/2. P. 29–47 © Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2014

SANTRAUKA: Straipsnyje analizuojami Londone gyvenančių antros kartos imigrantų tautinės tapatybės darybos būdai ir resursai. Pagrindinis pristatomų duomenų šaltinis – Londone 2013 m. kovo ir balandžio mėnesiais atliktas kokybinis tyrimas, kurio pagrindą sudaro 12 giluminių interviu. Apibendrinama tyrimo duomenis autorė daro keletą išvadų. Antros kartos imigrantų tautinės tapatybės sampratos yra ambivalentiškos, apjungiančios priskirtinumą, pasirenkamumą ir pasikeitimo galimybes numatančius bruožus. Transnacionalizmo ir daugiakultūriškumo kontekste konstruojamos tautinės tapatybės sampratos įgalina imigrantų brūkšnelines – apjungiančias buvimą ir lietuviu(-e), ir anglu(-e) – tapatybes. Lengvas jų gyvenamos šalies kultūrinių kodų nuskaitymas ir habitualus jų vartojimas yra pagrindinis veiksnys, skatinantis antros kartos imigrantus vadinti save anglais. Lietuviškumo išmokimas vaikystėje, prisiminimai ir pilietybė yra svarbiausi resursai, kuriuos jie pasitelkia vadindami save lietuviais. Tačiau tautinė tapatybė, konstruojama per suvokiamą, kaip priskirtą ir nepatvirtinamą per veiklas pilietybę, atsiminimus, kurie neturi nostalginės ar emocinės dimensijos kilmės šaliai, o atspindi tik asmeninės istorijos dalį, padaro ją fragmentuota ir nepatvaria – retai bepatvirtinama per diskursyvines praktikas ir veiklas.

Pagrindiniai žodžiai: antroji imigrantų karta, tautinė tapatybė, pilietybė, atmintis.

Įvadas

Globaliame pasaulyje, transformuojančiame (ir jau transformavusiame) vietos, erdvės ir teritorijos sampratas, kinta ir žmonių saistymosi su valstybe, šalimi ir tauta pobūdį. Šie procesai privertė tyrinėtojus permąstyti daugelį su žmonių mobilumu ir migracija susijusių procesų ir reiškinių: *tirpstantį tautų katilą* seniai pakeitė kultūrinis pliuralizmas bei transnacionalizmas, imigrantų asimiliaciją ir net integraciją keičia išitraukimas, o paveldėtiems tapatumams užleidžia vietą *identitetai per brūkšnelį*, reiškiantys ir ten, ir čia buvimą.

² Straipsnis parengtas vykdant LMT finansuojamą projektą *Globalizacijos (transnacionalizmo) poveikis valstybinio ir tautinio tapatumo fragmentacijai* (LIVE). Sutarties Nr. VAT-41/2012.

Tapatybės visuomet konstruojamos per santykį su supančiais žmonėmis, vietomis ir institucijomis, jos yra situacinės ir fragmentuotos (Sarup 1994: 16). Dėliodamas tam tikrų fragmentų derinį, individas kuria savo tapatybę. Imigrantų atveju dažniausiai šie fragmentai pasirenkami iš dviejų skirtingų kultūrinių laukų – kilmės šalies ir visuomenės, kurioje gyvenama. Pastaroji pateikia naujus ir alternatyvius, dažnai net prieštarigus elementus ir inspiruoja ženklius tapatybės pokyčius. Mokslininkai (ir ne tik jie) vienbalsiai pripažįsta, jog tautinis ir ypač etninis identitetas gali būti kuriamas ir už nacionalinės valstybės ribų. Tačiau visi šie procesai atsiremia į daugybę dar neatsakytų klausimų. Vienas jų – antros kartos imigrantų saistymosi su kilmės ir gyvenimo visuomene būdai ir jų įvairovė, jų nacionalinės ir etninės tapatybės darybos strategijos ir jų savii-dentifikacijos kategorijos.

Mokslinėje literatūroje antroji imigrantų karta apibrėžiama skirtingai, dar vis nesutariama, kuriuos emigrantus priskirti šiai grupei. Kai kurie tyrėjai (Timmerman, Vanderwaeren, Crul 2003: 1068) antrąją kartą laiko imigrantus, kurie su tėvais atvyko gyventi į šalį būdami ne vyresni nei septynerių metų arba gimė užsieniečių pagal kilmę šeimoje. Tačiau dažniausiai atliekant empirinius tyrimus remiamasi samprata, kuri skiria vaikus imigrantus: pusantrios kartos ir antros kartos imigrantus (Portes, Zhou 1993: 75; Portes, Rivas 2011: 220). Pirmieji – tai vaikų amžiaus imigrantai. Pusantrios kartos imigrantams priskiriami užsienyje gimę vaikai, kurie su tėvais atvyko gyventi į kitą šalį ne vyresni kaip dvylikos metų. Antros kartos imigrantai yra imigrantų vaikai, gimę šalyje, į kurią yra emigravę jų tėvai. Dažniausiai pusantrios ir antros kartų imigrantai turi tokias pat lingvistines ir kultūrinės patirtis, tačiau pirmieji turi platesnę ir asmeniškiau išgyventais įvykiais pagrįstą atmintį, susijusią su kilmės šalimis, ir geresnius kilmės šalies kalbos įgūdžius (Rayaprol 2005: 131). Kartais, atliekant empirinius tyrimus, šios grupės apjungiamos naudojant vieną – antros kartos imigrantų sąvoką. (Rayaprol 2005: 131). Kadangi dauguma mūsų informantų į Angliją atvyko būdami ikimokyklinio amžiaus ir tik dvi informantės būdamos septynerių metų, sekdamas jau egzistuojančia empirinių tyrimų praktika savo informantus vadinsiu antros kartos imigrantais.

Nors Lietuvoje dauguma migracijos problemos aspektų nestokoja tyrėjų dėmesio, antros kartos lietuvių kilmės imigrantų tautinės tapatybės konstravimo problemoms skirtų ir publikuotų tyrimų rasti nepavyko. Dauguma užsienio mokslininkų atliktų tyrimų analizuoja antros kartos imigrantų integracijos problemas ir žymiai mažiau dėmesio skiria nacionalinės tapatybės darybos procesams. Tautinės tapatybes analizuojančių tyrimų srityje dominuoja iš Afrikos ir Azijos kilusių antros kartos imigrantų problemos, ir daug mažiau domimasi iš Europos šalių kilusių antros kartos imigrantų įsitraukimo procesais. Galima daryti prielaidą, jog ši problema ilgai buvo suvokiama kaip mažiau aktuali dėl

dominavusio teorinio požiūrio į šių imigrantų integracijos perspektyvą (plačiau apie tai kitame straipsnio skyriuje).

Tyrimai, analizuojantys antros kartos imigrantų tautinės tapatybės konstravimo ypatumus pabrėžia tautinių tapatybių binariškumą arba vadinamąjį *brūkšneliškumą*, šių tapatybių situaciškumą, imigrantų skirtingą saistymąsi su kilmės ir gyvenimo visuomene, tapatybių rangavimą pagal jautimosi ar savęs priskyrimo kriterijus (Rayaprol 2005: 139–141; Uriel 1994). Šiame straipsnyje bandoma išaiškinti, kokius saistymosi su kilmės ir gyvenimo visuomene būdus ir resursus pasitelkia lietuvių kilmės antros kartos imigrantai konstruodami, reprezentuodami ir komunikuodami tautinę tapatybę.

Straipsnyje pristatomi 2013 m. kovo ir balandžio mėnesiais Londone atlikto empirinio tyrimo duomenys. Londoną pasirinkome dėl dviejų priežasčių. Pirmiausia kaip miestą, pastarųjų laikų emigrantų iš Lietuvos statistiškai dažniausiai pasirenkamą naują gyvenamąją vietą. Oficialiai skelbiamais 2011 m. gyventojų surašymo duomenis, Anglijoje gyvena 95 730 Lietuvoje gimusių žmonių, Londone – 39 817 žmonių, kurie sudaro 0,5 proc. Londono gyventojų. Jungtinės Karalystės ambasadoriaus D. Hunto manymu, iš tikrųjų šis skaičius yra dvigubai didesnis.³ Lauko tyrimo metu buvo taikomi giluminių interviu, dalyvaujančio stebėjimo ir neformalių pokalbių metodai. Šiame straipsnyje analizuojami dvylikos giluminių interviu duomenys. Informantai buvo atrinkti pasitelkiant *sniego gniūžtės* ir atsitiktinės atrankos metodus. Informantų amžius – nuo 21 iki 27 metų. Tyrimo metu dauguma informantų dirbo kvalifikuotą darbą (kirpėjos, pardavėjos-konsultantės, vairuotojo, staliaus, vadybininko, IT specialisto, parodų kuratorės, prodiuserio, mados fotografo) arba studijavo universitete. Vienas informantas dirbo pagalbinio darbuotoju fabrike. Kaip rodo mūsų tyrimo duomenys, tokia informantų imties struktūra iš esmės atitinka realią antros kartos emigrantų profesinę struktūrą. Kaip pasakojo mūsų informantai, puikus anglų kalbos mokėjimas, Anglijoje įgytas išsilavinimas, susikurti socialiniai šeimos ir jų pačių tinklai suteikia geresnes galimybes ieškant darbo ir įsidarbinant.

Antros kartos imigrantai: teoriniai saistymosi modeliai

Vienos pirmųjų studijų, analizavusios antros kartos imigrantų integracijos ir jų etninės tapatybės konstravimo problemas, buvo Williamo Lloyd Warnerio ir Leo Srole'o (1945, cit. iš Uriely 1994) ir Marcuso Lee Hanseno (1938, cit.

---

³ BNS ir lrytas.lt informacija. *Britai skaičiuoja, kiek lietuvių gyvena jų šalyje*. www.lrytas.lt. Žiūrėta 2015 01 22.

iš Uriely 1994) straipsniai. Warneris ir Srole'as pasiūlė vadinamąjį *tiesiosios asimiliacijos* požiūrį, teigiantį, jog kiekvienos vėlesnės kartos imigrantai vis labiau asimiliuojasi ir atsisako savo etninės tapatybės. Hanseno (1938) pateiktos išvados rodė kitas imigrantų saistymosi su atvykimo visuomene tendencijas. Jis teigė, jog trečios kartos imigrantai *prisimena* savo kilmę ir sustabdo asimiliacinį etniškumo ir skirtingumo praradimo procesą. Nors iš esmės minėtų autorių požiūriai į tolimes imigrantų integracijos tendencijas skiriasi, dėl antros kartos imigrantų jie sutarė. Viena svarbiausių jų suformuluotų išvadų teigia, jog esminis antros kartos imigrantų situacijos bruožas yra jų gyvenimas tarp dviejų kultūrų – kultūros, kurios erdvėje jie gyvena namuose, ir atvykimo šalies kultūros, kurią jie pirmiausia ryškiausiai patiria pradėję lankyti mokyklą. Atsidūrę tarp dviejų skirtingų laukų, antros kartos imigrantai renkasi ir pradeda identifikuotis su šalies, kurioje gyvena, kultūra, atmesdami įvairialypius praeities simbolius. Neretai antros kartos imigrantai, suvokdami savo etninę tapatybę kaip kliūtį siekiant asimiliacijos ar judėjimo socialinės hierarchijos laiptais aukštyn, ją nureikšmina minimaliai naudodami etninės grupės kalbą, nesilaikydami tradicijų.

Tiesiosios asimiliacijos požiūris migracijos tyrimuose dominavo iki XX a. dešimtojo dešimtmečio pradžios. Pokyčių teorinėse diskusijose atsirado po to, kai 1992 m. Herbertas Gansas, apibendrinęs savo tyrimo duomenis, paskelbė, jog pakitusi ekonominė Amerikos situacija, jos ideologijos kryptys, atvykstančių imigrantų socialinis statusas ženkliai keičia antros kartos imigrantų nuostatas – jie nebūtinai atmeta savo etninę tapatybę norėdami tapti amerikiečiais (Gans 1992). Deja, šios išvados nebuvo taikomos imigrantams, atvykusiems į Ameriką iš Italijos, Airijos ir Rytų Europos šalių. Iš šių šalių kilusių antros kartos imigrantų integracijos perspektyvos ir toliau buvo siejamos su tiesiąja asimiliacija. Po metų pasirodė bene reikšmingiausia Alejandro Porteso ir Mino Zhou (1993) studija. Nagrinėdami Amerikos atvejį autoriai išskyrė tris skirtingas antros kartos imigrantų integracijos į atvykimo visuomenę formas. Pirmoji akcentuoja vadinamąjį antros kartos imigrantų socioekonominių progresą ir teigia, jog po tam tikro laiko imigrantai akultūruojasi ir visiškai integruojasi į šalies ekonominį ir socialinį gyvenimą. Šį procesą išreiškia asimiliacijos sąvoka. Kitų imigrantų saistymosi su atvykimo visuomene scenarijų Portesas ir Zhou vadina segmentuota asimiliacija ir numato dvi galimybes: arba integraciją į žemiausią visuomenės klasinį segmentą, arba tam tikrą ekonominį progresą, išsaugant savo etniškumą. Nors šių autorių pasiūlytas teorinis antros kartos imigrantų integracijos aiškinimas iki šiol yra itin reikšmingas empiriniuose tyrimuose, kai kurie sociologai ir antropologai siūlo iš esmės kitomis prielaidomis paremtą požiūrį į antros kartos imigrantus. Jų idėjos susijusios su transnacionalizmo teorijos pamatinėmis prielaidomis (Simmons, Plaza 2006, cit iš Plaza 2006; Jurva, Jaya 2008).

Anot Dwaine'o Plazos ir Alaino Simmonso (2006, cit. iš Plaza 2006), pusantros ir antros kartos imigrantų, kaip ir jų tėvų, gyvenimo būdą galima vadinti transnacionaliu. Jie dalyvauja veiklose ir tinkluose, kurie praplečia ir perdengia jų kilmės ir gyvenimo visuomenių simbolines ribas. Toks transnacionalus gyvenimo būdas reiškia, jog, viena vertus, jie yra priklausomi nuo dominuojančios kultūros, kita vertus – nuo savo tėvų kultūros. Antros kartos imigrantų buvimo *naujos ir senos* kultūros susidūrimo erdvėje būseną jie pavadina anomine ir remdamiesi savo atliktu tyrimu pabrėžia, jog konstruodami etnines tapatybes imigrantai dažniausiai pasirenka vieną iš dviejų kelių: vienų trajektorijos įgauna asimiliacinę kryptį, ir jie yra linę identifikuoti su visuomenės, kurioje gyvena, kultūra, kiti, nesijaučiantys priklausa dominuojančiai kultūrai, konstruoja hibridinę tapatybę, kuri remiasi kilmės šalies tradicinėmis kultūros ideologijomis ir praktikomis, taip pat kai kuriais atvykimo visuomenės kultūriniais modeliais. Plaza ir Simmonsas (2006) išskiria du veiksnius, lemiančius hibridinių tapatybių konstravimą. Pirma, tai daugiakultūriškumo politika, skatinanti imigrantus gyventi erdvėje tarp dviejų pasaulių, kur tautinės ribos, tautinės kultūros ir tautinės tapatybės tampa lanksčios ir kintančios. Daugiakultūrinėje aplinkoje imigrantai nejaučia nei formalaus, nei stipraus neformalaus spaudimo priimti asimiliacinę inkorporacijos į atvykimo visuomenę strategiją (Plaza, Simmons 2006). Daugiakultūrinuose kontekstuose atliktų tyrimų duomenys rodo, jog daugiakultūriškumas inspiruoja etninio ir nacionalinio saistymosi įvairovę ir brūkšnelines imigrantų tapatybes (Jurva, Jaya 2008). Antrasis Plazos ir Simmonso (2006) išskirtas veiksnys, turintis įtakos *brūkšnelinių* tapatybių konstravimui, yra su šeimos aplinka susijusios praktikos – kalba, kuria kalbama namuose, gaminamas maistas, švenčiamos šventės, palaikomi ryšiai su giminėmis, gyvenančiais jų / ar jų tėvų kilmės šalyje. Šios praktikos formuoja antros kartos imigrantų saistymąsi su kilmės šalimi.

Mokslinėje literatūroje neretai pabrėžiama, jog iš Europos šalių kilę imigrantai dažniausiai konstruoja simbolinę etninę tapatybę, reiškiančią, jog etniškumas visų pirma yra jausmas arba subjektyvus ryšys su kilmės šalimi, o ne kasdienis dalyvavimas etninėje kultūroje (Jurva, Jaya 2008; Korkiasaari, Roinila 2005). Vickermanas (2002) atkreipia dėmesį į kitus imigrantų transnacionalaus būvio padarinius. Anot jo, viena vertus, transnacionali aplinka suteikia alternatyvių galimybių judėti socialinės hierarchijos laiptais į viršų, tačiau, kita vertus, transnacionalus gyvenimo būdas ar transnacionalus mąstymas gali suformuoti nepriklausymo niekam jausmą, kylantį iš suvokimo, jog esama dviejų pasaulių pakraščiuose. Vickermano (2002) tyrimų kontekste galbūt galima kelti klausimą, ar nepriklausymo niekam jausmas nėra kosmopolitinių nuostatų, šiuo atveju kaip specifinio identiteto pasirinkimo, savilegimacijos būdo, formavimąsi skatinantis veiksnys?

Anot Deboros Dash Moore (2006: 158), transnacionalizmas, kaip metodologinis įrankis, akcentuojantis skirtingus (lyginant su dar šio amžiaus pirmoje pusėje vykusia migracija) migrantų saistymosi su atvykimo ir kilmės visuomene būdus, nurodo būtinybę performuluoti ir kai kuriuos su antros kartos imigrantais susijusius tyrimo klausimus. Ji siūlo kelti klausimą, ar migrantus, kuriančius transnacionalius saistymosi su atvykimo ir kilmės visuomenėmis ryšius, taip pat galima vadinti transnacionaliais? Ar transnacionalizmas yra perduodamas iš kartos į kartą? Georgesas Fouronas ir Ninna Glick-Schiller (2002) teigia, kad vaikai, augantys transmigrantų šeimose, tampa dalimi transmigrantų kartos. Jie transnacionalią antrą imigrantų kartą apibrėžia kaip „visus individus gimusius kartoje, atsiradusioje tuomet, kai transnacionalius socialinius laukus sukūrė imigrantai, kurie gyvena ar yra socializuoti šiuose laukuose, nepriklausomai nuo to, ar jie yra gimę ar dabar gyvena emigracijos šalyje ar užsienyje“ (Fouron, Glick-Schiller 2002: 194). Šis apibrėžimas išplečia antros imigrantų kartos sampratą ir akcentuoja ne biologinę grupę – imigrantų vaikus, o istorinę kohortą, t. y. gimusius po to, kai dideli migracijos srautai sukūrė transnacionalius laukus (Moore 2006: 159). Iš esmės šis požiūris, kuriuo remiamasi analizuodama tyrimo duomenis, tai kvietimas permąstyti ilgą laiką dominavusius požiūrius į antros kartos imigrantų, kilusių iš Europos valstybių, perspektyvas.

„Žinau, kad esu ne visai lietuvis“

Pradėjusi mąstyti apie straipsnio struktūrą nusprendžiau pradėti nuo to, kas dažniausiai pateikiama straipsnio pabaigoje – nuo vienos iš apibendrinančių tyrimo duomenis išvadų. Tačiau šio straipsnio atveju, manau, ji pasitarnaus kaip struktūruojanti ir paaiškinanti minčių dėstymo logiką idėja. Ji yra susijusi su antros kartos imigrantų tautinės tapatybės sampratomis.

Informantų pasakojimai atskleidė ambivalentiškas, pripažįstančias priskirtinumą, pasirenkamumą ir pasikeitimo galimybes, antros kartos lietuvių kilmės imigrantų, gyvenančių Londone, tautinės tapatybės sampratas. Iš esmės tokios sampratos implikuoja daugialypes arba, kitais žodžiais tariant, *brūkšnelines* tautines tapatybes. Dauguma informantų tautinę tapatybę konstruoja apjungdami buvimą lietuviu ir anglu, ir tik keli, manantys, jog lietuviškumo *pamiršti negalima*, vadina save lietuviais.

Lygindami save su Lietuvoje gyvenančiais lietuviais, antros kartos imigrantai brūkšnelinę tapatybę konstruoja naudodami sąvokas *ne visai lietuvis(-ė)*, *nepilnas lietuvis(-ė)*, „*biškį*“ *lietuvis(-ė)*. Lietuviškumą aiškindami išmokimu, atmintimi ir pilietybe, „nepilną lietuviškumą“ konstruoja

remdamiesi įsitikinimu ir patirtimi, jog nežinodami socialinių sąveikų reikšmių ir kodų Lietuvoje negali laisvai elgtis daugelyje situacijų. Kasdienio gyvenimo taisyklių nežinojimas jiems yra pagrindinis savęs apibrėžimo *ne-pilnu lietuviu(-e)* kriterijus. Ir priešingai, lengvas šalies, kurioje jie gyvena, kultūrinių kodų nuskaitymas ir habitualus vartojimas arba, kitais žodžiais tariant, sėkmingas kultūrinis, socialinis ir ekonominis saistymasis su visuomene, kurioje jie gyvena, yra pagrindinis veiksnys, skatinantis antros kartos imigrantus vadinti save anglais. *Žinojimas, kaip reikia daryti*, Angliją padaro *savesne* šalimi, namais:

Čia aš žinau, kaip viskas vyksta. O va, sakau, Lietuvoj jau aš nesu sava, nes aš grįžtu, aš nebežinau, kur kas yra ir kaip reikia daryti. O aš čia nueinu, aš čia laisvai jaučiuosi, aš žinau, kur nueit, ką pasakyti. Man čia yra laisviau, man čia yra patogiau negu Lietuvoj. Tikriausiai, kad čia jau visas mano gyvenimas yra jau nuo pat trylikos metų susistatęs. (Grytė, 21 m., kirpėja)

Tačiau bandydami suranguoti buvimą ir jautimąsi lietuviu(-e) ir anglu(-e), surikiuoti šias tapatybes pagal svarbą dauguma informantų teigia besijaučią labiau anglai nei lietuviai:

Aš tai sakyčiau, kad aš esu daugiau anglė... Tikrai aš sakyčiau, kad aš daugiau anglė. (Aistė, 21 m., studijuoja architektūrą)

Kitose straipsnio dalyse, analizuodami informantų pasakojimus, bandysime apčiuopti pagrindinius jų kasdienio gyvenimo konteksto aspektus, nukreipiančius jų tapatybės konstravimo būdus bei socialinius, kultūrinius ir simbolinius resursus, kuriuos pasitelkdami antros kartos imigrantai konstruoja savo lietuviškumą ir nelietuviškumą.

Daugiakultūrinė erdvė

Pagrindinis antros kartos lietuvių kilmės imigrantų tautinės tapatybės darybos procesą bei resursų pasirinkimą nukreipiantis dėmuo – daugiakultūriškumu kontekstualizuotos profesinės ar studijų veiklos, o dažnai ir privačių (šeimos ir artimų draugų) santykių erdvės.

Daugumos informantų, išskyrus Grytę, draugai yra skirtingos etninės kilmės londoniečiai: Linos patėvis – britas, Artūro gyvenimo draugė taip pat britė, Ingos draugas kilęs iš Nigerijos, Ugnės geriausias draugas – iš Serbijos, Liepos gyvenimo draugo tėvai jaunystėje gyventi į Angliją atvyko iš Kanados, Gintarė ilgą laiką artimai draugavo britu, kilusiu iš Šveicarijos. Daugiakultūriškumas, kaip viešos, o dažnai ir intymios aplinkos kontekstas šių imigrantų suvokiamas kaip kasdienybė, rutina, duotybė:

Man atrodo, aš daugiau visokių draugų turiu jų... Aš turiu vieną draugę tokią, jos vardas yra Ash, jinai britė, bet netikra britė, nu jinai gimė čia, bet jinai, jos senelės ir močiutė, ir tėvai iš Italijos, ir dar iš Afrikos, iš visur. Tai aš sakyčiau, man tai labai įdomu, nes daug žmonių, kurie sako, kad aš esu tikra anglė ar aš esu tikras anglas, jie iš tikrųjų maišyti, pavyzdžiui, jie pusiau iš Danijos, mama iš Danijos, tėvas anglas, ir man tai tiesiog labai įdomu. (Aistė, 21 m., studijuoja architektūrą)

Daugiakultūriškumu kontekstualizuota socialinių santykių erdvė imigrantų tautinės tapatybės konstravimą veikia keliais būdais. Vienais atvejais ji nureikšmina etniškumą kaip tarpusavio santykius struktūruojantį elementą, panaikina jo reprezentavimo būtinybę ir sureikšmina kitus, dažniausiai profesinius, statusus – *identitetų paletę visuomet surikiuojama aktualiai, situaciškai ir istoriškai kontekstualiai*, ir jie turi būti vertinami tik tame kontekste (Čiubrinskas 2008: 19). Pavyzdžiui, kaip pasakojo Lina, universitete, kuriame ji studijuoja anglų literatūrą, skirtumai, brėžiami per etniškumo kriterijus, nėra įdomūs nei studentams, kuriantiems kolegiskus ar draugystės santykius, nei dėstytojams:

Kada būnu su draugais, jie pamiršta, kad aš iš kito pasaulio krašto atvažiavus. Universitete niekas nežino, kad aš atvažiavus, net kad, kaip mano vardas, jiems nelabai rūpi. Naują mokytoją turiu, tai jis sako: „O, koks gražus tavo vardas“, bet niekas neklausia, iš kur aš atvažiavau dėl to, kad mūsų universitete labai daug žmonių iš visų tokių pusių ir niekam net nerūpi. Visi tokie patys, visi, jei tu mokaisi, tai niekam nesvarbu. (Lina, 23 m., pardavėja)

Etninių skirtumų nureikšminimą iliustruoja ir interviu metu išryškėjęs pačių informantų nesidomėjimas draugų etnine priklausomybe:

Na šiaip tai jo, dauguma draugų anglai... Bet aš... bet aš sakau, dabar matau, kad man reikia pagalvoti, kas jie, ir pasakyti, kad jie dabar yra britai ar ne, nes aš į juos nežiūriu, kaip į „tu britas, tu toks, tu anoks“, ta prasme, aš jų neskirstau į tai, kas jie yra, pagal tą savo pilietybę. Aš žiūriu į juos kaip į Siuzi, Ana, Andželi. Ir man... Ne, nu gerai, jos trys britės, bet aš nežiūriu į jas „o, jos britės!“ Tai nėra mano mintis. (Gintarė, 27 m., interjero dizainerė)

Kitais atvejais, priešingai nei aprašytu, daugiakultūrinis kontekstas, kuriame veikia antros kartos imigrantai, lemia aktyvų tautinio / etninio identiteto vartojimą (įskaitant ir tokį, kurį pavadintume galios ar įgalinimo priemone), etniškumą paverčiantį unikalumo, išskirtinumo, savitumo ženklu, kurį norima pabrėžti, išryškinti. Tokioje situacijoje lietuviškas vardas tampa privalumu, atitinkančiu, pavyzdžiui, meno srities statuso kodus:

Toj mano srity tai kuo įdomesnis vardas, tuo tave ilgiau prisimins, negu kokį ten anglišką paprastą vardą, kur yra milijonai tokių. Labiau prisimins, man atrodo, tiesiog įdomiau. Ir todėl man tai tik padeda. Aš sakau: „Aš Liepa.“ Ir man *faina*, nes nu vis tiek ten daugiau tų Eni, Beti ir visokių... (Liepa, 23 m., studijuoja universitete mados fotografija)

Tačiau jeigu dirbantys meno ir kultūros srityje informantai etninius skirtumus arba nureiškina, arba naudoja kaip tam tikrą privilegiją, tai verslo srityje dirbančių imigrantų patirtys yra kitokios. Informantai pasakojo, jog ieškant darbo verslo srityje darbdaviai neanglišką vardą sieja su nepakankamu anglų kalbos mokėjimu ar profesinių įgūdžių trūkumu ir dažniausiai pokalbiui dėl darbo nekviečia. Ieškodami išėjties iš nepalankios situacijos informantai siekia išryškinti savo anglišumą ir niveliuoti lietuviškumą. Tai daroma ne siunčiant, bet nunešant CV darbdaviui ir stengiantis gauti šansą pademonstruoti savo anglų kalbos gebėjimus arba net pakeičiant, „suanglinant“, informantų žodžiais tariant, lietuvišką vardą ir pavardę. Dažniausiai to pakanka, kad išankstinis negatyvus vertinimas būtų atmetas:

Visada, visada čia yra reikšmės, aš dėl to, aš visada, kai einu į darbą, aš visada pasirodau save, man tai labai svarbu, nes jeigu jie nesupranta, kad tu gali angliškai kalbėti, ir gerai, tai jie neduos tau darbo, man atrodo. Tai aš visada, kai einu, parodau savo CV, paklausiu, bet bandau kalbėt su jais kiek daugiau, kiek aš galiu, nes aš žinau, kad, kai jie tik supranta, kad aš iš tikrųjų tikriausiai ir nesu tikra, kaip ir tikra lietuvė, tai reiškia, kad jie įdarbins mane, tai tiesiog taip yra. Reikia stengtis parodyti tai, kad tu nu lyg ir nevisai lietuvė, nes man atrodo čia iš tikrųjų bet kur tu eini, taip ir būna. (Aistė, 21 m., studijuoja architektūrą)

Šie informantų pasakojimai atskleidžia, jog socialinių sąveikų kontekste etnis identitetas nureiškminamas ne tik tuomet, kai jis *nenaudojamas* tam tikrų socialinių santykių konstravimo erdvėje, bet ir tuomet, kai etninė priklausomybė tampa neigiamu socialinio statuso simboliu.

Trumpai apibendrinant išvalgas, kurias suponuoja daugiakultūriško konteksto analizė, galima teigti, jog kultūrinė ir etninė įvairovė, kurioje vyksta antros kartos imigrantų kasdienines sąveikos, įgalina buvimo ir lietuviu(-e), ir anglu(-e) pasirinkimą, tačiau pasiūlydama tokią galimybę kartu fragmentuoja tautinę tapatybę, *sulieja* jos ribas, sutrumpina elementų, pasirenkamų jos konstravimui, amplitudę.

„Aš gimiau Lietuvoj ir turiu atmintis...“

Bene svarbiausias informantų naudojamas tautinės tapatybės konstravime resursas, atsižvelgiant į informantų naratyvuose suteikiamą jam reikšmę, yra, informantų žodžiais tariant, išmokimas. Ne kilmė ar kalba, kaip, rodos, galima būtų tikėtis, o ankstyvoje vaikystėje vykusio socializacija lietuviškoje aplinkoje, suformavusioje tam tikrus mąstymo ir elgesio modelius, yra svarbiausias veiksnys, lemiantis antros kartos imigrantų buvimo lietuviu(-e) jausmą. Pavyzdžiui, Artūras, laikydamas save *ne visai anglu ir „biškį“ lietuviu*, pasakojo, jog lietuviu jį padaro

išmokti vaikystėje, jo žodžiais tariant, *kultūriniai pagrindai, arba „mores“*, kurie, jo įsitikinimu, *negali niekur dingti. To negalima panaikinti. Tai skirtingas kažkiek supratimas, mąstymas.* (Artūras, 25 m., muzikos prodiuseris)

Išmokimą informantai dažnai susieja su vaikystės prisiminimais, atmintimi. Vaikystės patirtis ir prisiminimus informantai suvokia kaip tai, ko neįmanoma išbraukti iš atminties, ko negalima pakeisti, kas išsivežama kartu išvykstant, kas lemia *kitokį*, lyginant su *vietiniu*, mąstymą ir elgesį:

Man atrodo jaučiuosi [lietuvė] todėl, kad aš iš tikrųjų gimiau Lietuvoj ir aš turiu tas... kaip čia... Irgi užmiršau... *memories* (*Interviuotojas: atmintį*), atmintis Lietuvos. Tai žinai, kur tavo atmintis, kai nors ir septyni metai tik buvau, čia yra daug atminčių ir žinai tų pirmų atminčių, tai dėl to ir jaučiuosi, kad aš vis dar kažkiek esu lietuvė, nes ten kažkiek užaugau, kažkiek atbuvau, kažkiek mokinaus, tai ir dėl to ir aš jaučiuosi lietuvė. Aš galvoju, jeigu aš grįžčiau, pavyzdžiui, metus ar daugiau, tai aš įprasčiau į tą kultūrą ir tikriausia, ir jau jaučiuosi, jaučiuosi daugiau kaip lietuvė, man atrodo. Nes, man atrodo, akcentas būtų *biškį* mažesnis, bet aš turiu, iš tikrųjų aš nežinau, tai va. (Milda, 24 m., vadybininkė)

Tai negali prisiversti pamiršti ką nors gi. Man atrodo, mes visi tokie... Nors gali sakyti, kad aš čia anglas, anglas, bet vis vien pašmoniškai prisiminsi vaikystės tą užaugimą, ten, kur buvai, ten, kur gyvenai, ką valgei. Gi viskas keičia tave. Visa tai... (Liepa, 23 m., studijuoja universitete mados fotografija)

Tačiau kitaip, nei rodė ankščiau atliktų tyrimų duomenys (Kuznecovienė 2009a, 2009b), kuriuose dalyvavo vyresni emigrantai, Anglijoje užaugusiems informantams atmintis neturi stiprios nostalginės, emocinės ar romantinės dimensijos. Greičiau atmintis suvokiama kaip asmeninės istorijos dalis, biografijos faktas.

Pilietybė: „dabar aš lietuvė...“

Pokalbiai su informantais išryškino keletą pilietybės ir tautinės tapatybės ryšio sampratų, įrėminančių jų tautinės tapatybės konstravimo procesus. Pirmąją vadovaujasi dauguma Londone gyvenančių antros kartos Lietuvių kilmės emigrantų. Pilietybė jiems yra svarbiausias nacionalinės priklausomybės kriterijus ir saistymosi su valstybe svertas. Pavyzdžiui, Aistė, atvykusi į Angliją būdama vos septynerių ir gyvenanti ten 15 metų, į klausimą apie pilietybę atsako: *Dabar aš lietuvė*. Lietuvos pilietybės turėjimas Aistei suponuoja nedvejotiną atsakymą – lietuvė. Toks požiūris rodo, jog pilietybė suvokiama kaip pagrindinis nacionalinės tapatybės rodiklis, paverčiantis sąvokas *pilietybė* ir *nacionalinė tapatybė* sinonimais. Kitais žodžiais tariant, kuo esi, priklausau nuo to, kokios šalies pilietybę turi, nepriklausomai nuo to, kur gyveni ir kokie dar ryšiai sieja su valstybe, kurios pilietybę turi.

Toks pilietybės ir nacionalinės tapatybės ryšio aiškinimas iliustruotų idealų vakarietiško, naudojant Brubakerio (1996) koncepciją, valstybinio identiteto veikimą. Tačiau klausantis informantų pasakojimų apie tai, kuo jie save laiko, pastebėjau, jog informantai dažnai vartoja žodžius: *aš jaučiuosi, aš žinau*. Kaip atskleidė informantų naratyvai, jų daroma skirtis tarp *būti* (arba *žinoti*) ir *jaustis*, sušvelnina griežtą pilietybės ir tautinės tapatybės ribą ir legitimuoja galimybę būti ir dar kažkuo kitu nei implikuoja turima pilietybė, tai yra konstruoti *brūkšnelinę* tapatybę. *Žinojimas*, grindžiamas vienu ar kitu nenuneigiamu socialiniu faktu (pavyzdžiui, turima pilietybe ar kilmės žinojimu), lemia lietuviškumo, kaip priskirto arba socialiai sunkiai perkonstruojamo bruožo, sampratą. Subjektyviai konstruojamas *jautimasis* atranda legitimaciją tapatybės pasirinkimo galimybės pripažinime.

Žinojimas, kuriuo naudojasi informantai ir kurio esmę išreiškia subjektyviai suvokiamas priskirtinumas, verčia daugumą antros kartos imigrantų skaidyti savo tautinę tapatybę į dvi dalis. Pavyzdžiui, Grytė laiko save lietuve, nes *žino*, jog jos tėvai ir ji pati yra kilusi iš Lietuvos, tačiau *jaučiasi* Grytė labiau angle nei lietuve:

Aš žinau, kad aš esu lietuvi, bet aš daugiausiai jaučiu, jau galvoju, kaip anglas galvotų. Dėl to, kad aš čia daugiau savo gyvenimo esu gyvenusi ir daugiau čia jau pripratus būti, bet nesakyčiau, kad visai anglė. Todėl, kad aš visada turėsiu tą gyvenimą Lietuvoj ir aš žinau, kur aš esu gimusi, ir viską. (Grytė, 21 m., kirpėja)

Kita tyrimo metu išryškėjusi pilietybės ir nacionalinės tapatybės sąsajų samprata yra būdinga informantams, nepripažįstantiems tautybės pasikeitimo galimybės. Jie atsieja pilietybę nuo nacionalinės tapatybės, tačiau pilietybę laiko esminiu saistymosi su valstybe elementu, aktyvaus dalyvavimo jos gyvenime veiksmu. Tokia pilietybės samprata nukreipia ir jų saistymosi su visuomene, kurioje gyvenama, trajektorijas. Pavyzdžiui, Liepa vadina save lietuvi, nes, jos nuomone, tapti angle neįmanoma. Tačiau turimą Lietuvos pilietybę mergina norėtų keisti ir tapti Jungtinės Karalystės piliete. Pagrindinis motyvas, kuriuo vadovaudamasi Liepa atsisakytų Lietuvos pilietybės, yra noras dalyvauti šalyje, kurioje gyvena, politiniame gyvenime, o tiksliau – turėti rinkimų teisę ir juose dalyvauti. Liepa keistų turimą pilietybę, jeigu netrukdytų finansinės priežastys. Būdamą studentė, Liepa neturi reikiamos pinigų sumos brangiai kainuojančiai Jungtinės Karalystės pilietybės įgijimo procedūrai:

Bet aš iš tikrųjų norėčiau [pilietybės], nes man patinka politika, labai patinka, nes labai norėčiau balsuoti, bet kad pasiimčiau tą Anglijos pilietybę, reikia atsisakyti Lietuvos, ir antras dalykas yra tūkstantis svarų, vien dėl to, kad jie pažiūrėtų tavo *application*, kaip lietuviškai? <...> Už tas procedūras visas moki. Dabar aš tokių pinigų tikrai neturiu, nes aš studentė. O tai seniai būčiau pasiėmus. (Liepa, 23 m., studijuoja universitete mados fotografiją)

Dvigubas – suvokiamas ir racionalizuotas per priskirtinumą, kurį indikuoja pilietybė, ir subjektyviai *prisiskirtas* per *jautimąsi* – priklausymas lemia daugelio Lietuvoje užaugusių emigrantų norą turėti dvigubą pilietybę:

Aš jaučiuosi, kad aš nesu pilna lietuvė, tai man būtų geriau, nes aš jaučiu, aš galvoju, kad būtų gerai, jeigu aš galėčiau abiejų turėti. (Aistė, 21 m., studijuoja architektūrą)

Milda laiko save lietuve ir neskaido savo tapatybės į buvimą lietuve ir angle. Ji pasakoja, kad turima Lietuvos Respublikos pilietybė jei nesukelia nepatogumų – *problemų su savo pasu neturiu, manęs niekada, kiek aš važiuoju į kitas, niekas nestabdė, nes turiu tokį pasą*. Tačiau siedama savo ateitį su Anglija ketina keisti turimą Lietuvos valstybės pilietybę į Jungtinės Karalystės.

Tačiau ne visi informantai ketina artimoje ateityje atsisakyti turimos Lietuvos Respublikos pilietybės:

Nematau aš skirtumo, ar tu turėsi anglišką ar lietuvišką pasą. Man tai kažkaip esmės nesudaro, vis tiek ant angliško paso bus lietuviškas vardas ir pavardė, tai nesvarbu, kad bus antspaudas angliškas, vis tiek vardas ir pavardė bus lietuviška. (Vytautas, 19 m., darbininkas)

Toks apsisprendimas nepriklauso nuo jų saistymosi su Lietuva ir Anglija būdo, *brūkšnelinės* ar griežtai viena etnine priklausomybe apibrėžiamos tautinės tapatybės. Dažniausiai apsisprendimas nekeisti turimos Lietuvos Respublikos pilietybės grindžiamas privalumų (kurių įgiję JK pilietybę neturi) paieška ir įsitikinimu, jog pase įrašytas lietuviškas vardas ir pavardė visuomet rodys jo *ne anglišką* kilmę.

Kosmopolitiškumas: „Man atrodo, tautybė nėra svarbi žmogui“

Dar vieną tautinės tapatybės ir pilietybės sąsajų sampratą išreiškia požiūris, glaudžiai integruojantis pilietybę ir tautinę tapatybę, tačiau abu šiuos saistymosi būdus vertinantis kritiškai. Tokia samprata būdinga studentams ir aukštąjį universitetinį išsilavinimą turintiems informantams. Ši kosmopolitinę tautinės tapatybės dimensiją išryškinanti samprata tautinę tapatybę ir pilietybę aiškina kaip būdą, kuris per piliečiui priskiriamas pareigas *pririša* jos turėtoją prie konkrečios visuomenės, ir kaip moralinę kliūtį, siekiant savirealizacijos, savo tikslų, kurie globaliame pasaulyje, informantų nuomone, neturėtų būti varžomi *įteritorinimo* saitais:

Man atrodo tautybė nėra svarbi žmogui. Žmogus yra nepriklausomas nuo šalies. Tai įtakoja, kaip jis mąsto, kaip jis yra užauginamas, bet tai neturi įtakoti to, kas jisai yra viduje, ko jis nori iš gyvenimo. Jeigu aš kažko noriu, tai ten mane turi stabdyti

ar padėti, kad aš esu iš kažkokios tautos. Manęs niekas neturi stabdyti. Aš galiu važiuoti gyventi bet kur, kur galėsiu dirbti, ką noriu dirbti, o ne ką man siūlo. (Gintarė, 27 m., interjero dizainerė)

Anglijoje užaugusi Gintarė yra pasiruošusi keisti gyvenamąją vietą atsižvelgiant į galimybes realizuoti save profesinėje veikloje, pozityviai veikti, keisti savo gyvenimą. Tačiau ji neketina atsakyti turimos Lietuvos Respublikos pilietybės. Gintarės apsisprendimą paaiškina ne vienokiais ar kitokiais ryšiais konstruojamas saistymasis su Lietuva, bet atvirksčiai – abejingumas valstybiniam saistymuisi ir individo įteritorinimui, kurį, jos nuomone, konstruoja pilietybė:

Na, aš nesakyčiau, kad jaučiuosi anglė, ir aš tikrai nesakyčiau, kad jeigu, pavyzdžiui, man duotų galimybę, pasirinkti tarp lietuviško ar angliško paso, aš tikrai rinkčiausi lietuvišką pasą, kam man tas angliškas pasas, nes aš nesieju savo tolesnio gyvenimo su Anglija. Ne tai, kad aš sakau, aš išvažiuosiu iš čia, bet ta prasme... Nėra to, kad čia kas mane rištų, lygiai taip pat ta prasme, man atrodo, kad aš galiu išvažiuoti kur aš noriu ir kada aš noriu, ir nėra čia taip, kad o, tu čia turi pasilikti ir taip toliau. Ta prasme, bet aš tą patį galvoju ir apie Lietuvą, kad aš irgi galiu ten grįžti kada noriu. Ten manęs niekas, ta prasme, manęs ten niekas neįpareigoja nei pasilikti, bet nėra taip, kad kažkas trauktų parvažiuoti. (Gintarė, 27 m., interjero dizainerė)

Aistė taip pat neigiamai vertina tautinę tapatybę, tačiau savo požiūrį grindžia kitais nei Gintarė argumentais. Aistė tautinėje tapatybėje išvelgia negatyviais *kitoniškumo* vertinimais paremtą skirties tarp socialinių grupių ar individų darybą, kuria, jos nuomone, dažnai manipuliuojama viešoje ir privačioje erdvėse. Mergina nureikšmina tautinę priklausomybę kvestionuodama reikšmingų kultūrinių skirtumų tarp europiečių pagrįstumą. Aistės vertybių skalėje bendražmogiškosios vertybės iškeliamos aukščiau nei, jos manymu, tautinės tautybės implikuojami skirtumai. Jos įsitikinimu, žmonės pradeda daryti skirtumus patys, kalbėdami apie tai, kas jiems yra tautybė:

Man atrodo, kad visai nesvarbu tautybė. Problemų yra, kai tu pradedi sakyti, kas yra svarbu, kas nesvarbu, aš esu šitas, aš esu tas. Tu pats padarai skirtumą tarp savęs ir kitų žmonių. Tai, pavyzdžiui, aš sakyčiau, aš esu tikrai lietuvė, Jūs nesat, nesat lietuviai, jeigu aš čia atvažiuočiau iš Lietuvos. Bet aš sakyčiau, kad visai nesvarbu, nes mes esam iš tikrųjų visi europiečiai ir mes turim labai panašias kultūras, gal ne visai tokias pačias, bet vis tiek panašias. Tai, man atrodo, iš tikrųjų nesvarbu, iš kur tu esi, tik svarbu, kad tu gali suprast vienas kitą, kad jūs galėtumėte gražiai elgtis vienas su kitu ir tiesiog gyventi kartu. (Aistė, 21 m., studijuoja architektūrą)

Kosmopolitines Anglijoje užaugusių emigrantų nuostatas išryškina požiūris, didžiausią reikšmę žmonių tarpusavio santykiuose suteikiantis humanistinėms vertybėms ir nuvertinantis tautinį angažavimąsi:

Mes su žmona savotiškai dažnai pagalvojam, kad mes pagal statusą, pagal pasą priklausome lietuvių tautai. Bet kažkaip tai galbūt čia mūsų subrendimo požiūris.

Kažkaip tai taip įdomiai, bent jau man asmeniškai atrodo išvis, kad žmonės per daug ir per stipriai, būna, akcentuoja savo šalį. Man atrodo, visi žmonės turėtų suprast, kad mes visi esam žmonės ir kad tai yra daug svarbiau nei iš kokios šalies mes esam. (Povilas, 26 m., IT specialistas)

Tačiau kosmopolitinės nuostatos nėra nepavaldžios situaciškumui ir imigrantų veiklos kontekstui (Werbner 1999; Glick-Shiller, Darieva, Gruner-Domic 2011). Priklausydami nuo jų įtakos, kosmopolitai, viena vertus, deklaruoja ir praktikuoja atvirumą bei imlumą skirtingoms kultūrinėms patirtims, kitioniškumui, tačiau, kitą vertus, nežiūrint į tai, kad jie gali atvirai ir intensyviai sąveikauti su skirtingų etninių grupių žmonėmis, reikiamu momentu jie sureikšmina nacionalinę ar etninę skirtį ir pabrėžia priklausymą skirtingoms nacijoms ar etninėms grupėms (Werbner 1999). Kosmopolitų atvirumas kitioniškumui ne visuomet reiškia šių skirtumų ignoravimą ir jų, kaip socialinio instrumento ar socialinės tapatybės darymo resursų, nevartojimą. Šį paaiškinimą iliustruoja Gintarės žodžiai:

Būna situacijų, kai man yra malonu sakyti, kad aš esu lietuvė, nes mane tai daro skirtinga iš kitų. <...> Ten man smagu yra atsakyti, kad aš iš Lietuvos, kad aš iš tokios galbūt jiems egzotiškos šalies. (Gintarė, 27 m., interjero dizainerė)

Pilietybė – vienas svarbiausių tautą formuojančių elementų, neatsižvelgiant į tai, ar tauta apibrėžia save akcentuodama etniškumo ar pilietiškumo kriterijus (Brubaker, 2004: 136–140; Zimmer, 2003: 174). Pilietybės institutas skirtas suvienyti valstybę, teritoriją, žmones (Castles, Davidson 2000: 2). Pokalbiai su antros kartos informantais atskleidė, jog daugumai informantų pilietybė yra itin svarbus saviidentifikacijos lietuviu(-e) kriterijus. Tačiau Lietuvos Respublikos pilietybė, dažnai informantų suvokiama kaip vaikystėje priskirtas, bet nepasirinktas bruožas, *neįpraktinama per konkrečias veiklas*, nėra patvarus jų ryšio su Lietuva saitas.

„Lietuvių kalba nelabai didelė mano gyvenime“

Nors mąstydami apie tai, kas juos *padaro* lietuviais, dauguma informantų minėjo ir lietuvių kalbos mokėjimą, tačiau kalba, konstruojant ir pasitvirtinant lietuviškumą, nėra tokia svarbi kaip pilietybė, *išmokimas* ar tėvų kilmė.

Informantai turi labai skirtingus lietuvių kalbos įgūdžius. Santykinai matuojant galima sakyti, jog trečdalis jų lietuviškai kalba sklandžiai, be akcento ir klaidų. Kitas trečdalis informantų kalba gerai, tačiau dažnai pamiršta lietuviškus žodžius, jų kalboje girdimos nelietuviškos intonacijos. Daugiau kaip trečdalis tyrime dalyvavusių antros kartos informantų kalba su ryškiu akcentu, klaidomis, neretai jiems trūksta lietuviškų žodžių. Tačiau visi be išimties informantai puikiai kalba angliškai, angliškai jiems kalbėti lengviau nei lietuviškai:

Aš lietuvių šneku, bet tai nelabai, nelabai, galvoju, dėl to kad aš... Lietuvių kalba nelabai didelė mano gyvenime yra, aš daugiausiai anglų... Tai kartais, jei skambinu kažkam kur nedažnai šneku, visada galvoju, kad aš nemoku lietuvių kalba daugiau. Moku, bet man reikia atsiminti kartais, nes jei nešneku, kaip dabar, kaip trys mėnesiai buvau universitete, tai pamirštu. (Lina, 23 m., pardavėja)

Puikiai lietuviškai kalbantiems imigrantams lietuvių kalba yra svarbi jų tapatybės dalis, ir tai rodo jų noras mokytis lietuvių kalbos savo būsimus draugus ar gyvenimo draugus, nežiūrint į tai, jog renkantis gyvenimo draugą nė vienas antros kartos imigrantas etninei priklausomybei reikšmės neteikia:

Man atrodo svarbu, kad man jis patiktų ir būtų geras žmogus, ir apie tautą tai negalvoju. Svarbu, kad mes nors viena kalba susikalbam, tokia pačia. (Milda, 24 m., vadybininkė)

Man tai būtų labai svarbu, aš sakyčiau, jeigu aš turėčiau vaikus, tai aš tikrai siunčiau, siųsčiau, juos į lietuvių kalbą pamokas ar kažką panašiai. Ir jeigu tekėčiau už žmogų, už vyrą, tai ir turėčiau mokinti jį lietuviškai, nes man atrodo, kad labai svarbu, kad galėtume kalbėti tarp viena kitu ir su tėvais, ir su močiute, kad galėtų kalbėti, tai jo. Ir aš tikriausiai taip pat ir daryčiau, jeigu jis kita kalba kalbėtų. (Aistė, 21 m., studijuoja architektūrą)

Tačiau silpniau lietuvių kalbą mokančių imigrantų atveju, skirtingai nei aprašytu ankščiau, lietuvių kalba tampa ženklu, patvirtinančiu jų *brūkšnelinėje* tapatybėje buvimą angli(-e), o ne lietuviu(-e). Kritiškos Lietuvoje gyvenančių giminaičių ar kitų žmonių, su kuriais informantai bendrauja lietuvių kalba, reakcijos, pabrėžiančios kalbos nemokėjimą, užaštrina ne tik neigiamą imigrantų savo lietuvių kalbos gebėjimų vertinimą, bet ir šių gebėjimų lyginimą su anglų kalbos gebėjimais. Lietuvių kalbos nemokėjimą informantai lygina su puikiu anglų kalbos mokėjimu ir šį paverčia bene svarbiausiu buvimo angli(-e) kriterijumi:

Kartais yra sunku lietuvių kalbėti dėl to, kad, kada šneki su žmonėmis, nedažnai šneku [lietuviškai], aš daugiausiai šneku anglų. Aš namuose lietuviškai nedažnai šneku arba su močiute per *Skype* 'a, arba einu pas savo dėdę, tada aš šneku, nes visi šneka. Bet taip tai ne. Tai kartais, jei skambinu kažkam, kur nedažnai šneku, visada galvoju, kad aš nemoku lietuvių kalba daugiau. Moku, bet man reikia atsiminti kartais, nes jei nešneku, kaip dabar, kaip trys mėnesiai buvau universitete, tai aišku „biškiuką“ pamirštu, reikia pusę valandos duok ir vėl galiu šnekėti, bet tai taip, ir kažkaip nepatinka kaip taip būna. (Lina, 23 m., pardavėja)

Man atrodo, kas padaro mane angli yra kalba. Dėl visa ko man atrodo, aš geriau kalbu angliškai, aš galiu viską ištarti geriau, žinai, aš skaitau daugiau angliškai. Jei-gu aš, pavyzdžiui, jeigu aš einu į biblioteką, aš galvočiau, ar geriau lietuvišką knygą paimti skaityti, ar anglišką. Iškart galvoju geriau anglišką, nežinau visi draugai angliškai ir anglai, tai galiu kalbėt su jais (pauzė) man atrodo dėl to. (Povilas, 26 m., IT specialistas)

Nacionalizmo konstravimo teorijose kalba visuomet minima kaip itin reikšmingas nacionalinės tapatybės konstravimo resursas (Brubaker 2004: 136–140; Zimmer 2003: 174). Tačiau mūsų informantai lietuvių kalbai ypatingos tautinės tapatybės bruožo reikšmės nesuteikia. Interviu metu nė vienas informantas, mąstydamas apie tai, kodėl vadina save lietuviu(-e), nei pirmu, nei antru bruožu nenurodė kalbos. Atvirkščiai, neretai suvokimas, jog lietuviškai kalbėti sunkiau nei angliškai, tampa buvimo *labiau anglu(-e)* pasirinkimu.

Apibendrinimas

Antros kartos imigrantų tautinės tapatybės sampratos yra ambivalentiškos, apjungiančios iš pirmo žvilgsnio nesuderinamus elementus. Tautinė tapatybė suvokiama ir kaip priskirta, ir pasirenkama, ir pasikeičiama. Tokios sampratos pasirinkimą (ar susiformavimą) paaiškina daugiakultūrinis Londono kontekstas ir transnacionalinė erdvė, kurioje jie veikia. Ji įgalina ir legitimuoja daugialypių arba, kitais žodžiais tariant, *brūkšnelinių* tautinių tapatybių išreiškiančių buvimą ir lietuviu(-e), ir anglu(-e) konstravimą ir *pašalina* jos naudojimo kliūtis. Tačiau lygindami kasdienių sąveikų reikšmių žinojimą Lietuvoje ir Anglijoje, dauguma antros kartos imigrantų teigia besijaučią daugiau anglais, negu lietuviais.

Lietuviškumo *išmokimas* vaikystėje, prisiminimai ir pilietybė informantų suvokiami kaip svarbiausi resursai, leidžiantys jiems vadintis lietuviais. Lietuvių kalba, kaip tautinės tapatybės bruožas, daugumai antros kartos imigrantų nėra tokia svarbi kaip lietuviškumo *išmokimas* ankstyvoje vaikystėje ar pilietybė. Silpniau lietuvių kalbą mokančių imigrantų atveju lietuvių kalba tampa ženklų, patvirtinančių dviguboje tapatybėje jų buvimą anglu(-e), o ne lietuviu(-e). Dažnai ir nedidelį lietuvių kalbos įgūdžių trūkumą informantai priešpriešina puikiam anglų kalbos mokėjimui ir šį paverčia bene svarbiausiu buvimo anglu(-e) kriterijumi.

Dauguma Anglijoje užaugusių lietuvių kilmės emigrantų pilietybę suvokia kaip pagrindinį nacionalinės tapatybės bruožą. Lietuvos pilietybės turėjimas jiems reiškia buvimą lietuviu(-e). Lietuvos Respublikos pilietybė, be išmokimo, yra vienas svarbiausių elementų, verčiantis juos vadinti save lietuviais net ir tuo atveju, kai tautinė saviidentifikacija nėra tokia vienakryptė, kaip rodo pasas. Lietuvos pilietybė suvokiama greičiau kaip vaikystėje priskirtas, bet ne pasirinktas bruožas ir nerealizuojama per buvimą piliečiu. Nacionalinė tapatybė, konstruojama per priskirtą pilietybę ir atsiminimus, kurie neturi itin ryškios nostalginės ar emocinės dimensijos, o apima asmeninės istorijos dalį, tampa itin nepatvaria – retai bepatvirtinama per diskursyvines praktikas ir veiklas. Turima Lietuvos Respublikos pilietybė toleruojama, tačiau laikinai. Dėl intensyvesnio

ir gilesnio saistymosi, buvimo savu(-a) ir namų jausmo dauguma Anglijoje užaugusių emigrantų ketina arba norėtų ją keisti į valstybės, kurioje gyvena, pilietybę. Nors jų saistymosi su Anglija naratyvuose akcentuojama visų pirma akultūracija – labiausiai susiejantis su šalimi, kurioje gyvena, veiksnys, pilietybės pasikeitimo ketinimai ir motyvai rodo ir valstybinio saistymosi su visuomene, kurioje gyvenama, nuostatas.

Antros kartos lietuvių kilmės imigrantų saistymosi / nesisaistymo su kilmės ir gyvenama visuomene būdų įvairovėje gana ryški yra ir kosmopolitiškumo dimensija. Požiūriai, tautinėje tapatybėje išvelgiantys kitoniškumu grindžiamos socialinės skirties darybos galimybes, tautinių, o ne bendražmogiškų vertybių puoselėjimą ir įpareigojančių saitų, sudarančių barjerus teritorijų ribas ištrinančiam mobilumui, kūrimą, leidžia kalbėti apie kosmopolitišką žvilgsnį į valstybinius ir nacionalinius saistymusis.

GAUTA 2014 11 03

PRIIMTA 2014 12 15

LITERATŪRA

- Brubaker, R. (2004). *Ethnicity without groups*. Cambridge MA: Harvard University
- Brubaker, R. (1996). *Nationalism reframed: nationhood and the national question in the new Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Casles, S., Davidson, A. (2000). *Citizenship and migration: globalization and the politics of belonging*. London: Macmillan Press.
- Čiubrinskas, V. (2008). Tautinis identitetas yrančių ryšių pasaulyje: lietuviškumo trajektorijos. In: Čiubrinskas, V., Kuznecovienė J. (sud.) *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, p. 7–25.
- Fouron G. E., Glick-Schiler, N. (2002). The generation of identity: redefining the second generation within a transnational social field. In: Levitt, P., Waters M. C. (eds) *The changing face of home: the transnational lives of the second generation*. New York: Russell Sage Foundation.
- Gans, H.(1992). Second-generation decline: scenarios for economic and ethnic future of the post- 1965 American immigrants. *Ethnic and Racial Studies*, 15(2), p. 173–193.
- Glick Schiller, N., Darieva, T., Gruner-Domic, S. (2011). Defining cosmopolitan sociability in a transnational age. *Ethnic and Racial Studies*, 34(3), p. 399–418.
- Hansen, M. L. (1938). *The third generation immigrant*. Illinois: Augustana Historical Society in Rock Island.
- Jurva, K., Jaya, P. (2008). Ethnic identity among second-generation Finnish immigrant youth in Canada: Some Voices and Perspectives. *Canadian Ethnic Studies*, 40(2), p. 109–128.

- Korkiasaari, J., Roinila, M. (2005). Finnish North Americans today. *Journal of Finnish Studies*, 9(2), p. 98–116.
- Kuznecovienė, J. (2009a). Lietuvių imigrantų Anglijoje, Airijoje ir Ispanijoje išitraukimo strategijos: nuo konformizmo iki navigacijos. *Filosofija, Sociologija*, 2, p. 96–103.
- Kuznecovienė, J. (2009b). Lietuvių imigrantų tautinės tapatybės darybos strategijos Airijoje, Anglijoje, Ispanijoje, Norvegijoje. *Filosofija, Sociologija*, 4, p. 283–291.
- Moore, D. D. (2006). At home in America? Revisiting the second generation. *Journal of American Ethnic History*, 25(2/3), p. 156–168.
- Plaza, D. (2009). The construction of a segmented hybrid identity among one-and-a-half generation and second-generation Indo-Caribbean and African Caribbean Canadians. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 6(3), p. 207–229, DOI: 10.1207/s1532706xid0603_1.
- Portes, A., Rivas, A. (2011). The adaptation of migrant children. *The Future of Children*, 21(1).
- Portes, A., Zhou, M. (1993). The new second generation: segmented assimilation and its variants. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 530.
- Rayaprol, A. (2005). Being American, learning to be Indian: gender and generation in the context of transnational migration. In: Thapan, M. (ed) *Transnational migration and the politics of identity*. New Delhi: Sage Publications, p.: 130–149.
- Sarup, M. (1996). *Identity, culture and the post-modern world*. Edinburg: Edinburg University press.
- Simmons, A., Plaza, D. (2006). The Caribbean community in Canada: transnational connections and transformations. In: Wong L., Satzewich V. (eds.) *Canadian transnational communities*. Vancouver: University of British Columbia Press.
- Timmerman, Ch., Vanderwaeren, E., Crul, M. (2003). The second generation in Belgium. *International Migration Review*, 37(4).
- Uiel, N. (1994). *Symbolic Ethnicity* of Israeli-Americans: second generation Israeli immigrants in Chicago. *Israel Studies Bulletin*, 10(1), p. 7–10.
- Vickerman, M. (2002). Second-generation West Indian transnationalism. In: P. Levitt, M. Waters (eds.) *The changing face of home: The transnational lives of the second generation*. New York: Russell Sage Foundation.
- Warner, L. W., Srole, L. (1945). *The social system of American ethnic groups*. New Heaven, CT: Yale University Press.
- Werbner, P. (1999). Global pathways. Working class cosmopolitans and the creation of transnational ethnic worlds. *Social Anthropology*, 7(1), p. 17–35.
- Zimmer, O. (2003). Boundary mechanisms and symbolic resources: towards a process-oriented approach to national identity. *Nations and Nationalism*, 9 (2), p. 173–193.

Memory, learning and citizenship in the identity construction of second-generation Lithuanian immigrants: case of London

Jolanta Kuznecoviene

VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY
K. DONELAIČIO G. 58, 44248 KAUNAS
E-MAIL: J.KUZNECOVIENE@SMF.VDU.LT

Ethnicity Studies, 2014/2. P. 29–47 © Lithuanian Social Research Center, 2014

ABSTRACT: The article deals with the resources and the methods of national identity enactment among second-generation immigrants. It is based on qualitative data, twelve in-depth interviews, conducted in London in March and April of 2013. Several conclusions could be drawn from the findings. First, the national identity of second-generation immigrants is ambivalent. It appears to include both prescribed and achieved markers of identity, and it also leaves space for change. Second, the context of transnationalism and multiculturalism enables the construction of a hyphenated identity – Lithuanian-British. Third, second generation immigrants could be identified as English due to their ability and easiness to read culture codes and modes of habitual consumption of the country they live in. Fourth, the most important basis for immigrants to call themselves Lithuanian is learning to be Lithuanian: in childhood and also memory of having Lithuanian citizenship. However, the national identity of this particular type is assumed to be “prescribed,” and it is not backed up by enactment of citizenship and memory. It lacks nostalgia and emotional dimension related to the country of origin. It is only revealed as personal history and is fragmented, fluid and rarely proven by activities, practices and discourse.

Keywords: second generation immigrants, national identity, citizenship, memory.

Negotiating notions of home and belonging among young Lithuanian migrants in Ireland

Dovilė Vildaitė

TRINITY COLLEGE DUBLIN, CHILDREN'S RESEARCH CENTRE
30 ANGLESEA STREET, DUBLIN 2
E-MAIL: VILDAITD@TCD.IE

Etniškumo studijos, 2014/2. P. 48–66 © Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2014

ABSTRACT. This article explores the perceptions of 'home' and 'belonging' among 1.5 generation Lithuanian migrants (i.e. young people who moved to the country of settlement as part of family unit when older than 6 years of age, and who have experienced at least some of their formative socialisation in the country of origin (Bartley and Spoonley, 2008)). Previous research has shown that this generation is a unique migrant group due to ambivalence (or 'in-betweenness') regarding the settlement and attachment to the new society. That is, growing up and living between origin and destination societies has a particular impact on the identity of these migrants, which results in the creation of multiple and hyphenated identities, as well as multiple notions of 'home' (Wolf, 1997). Drawing on biographical narrative and semi-structured follow-up interviews with a sub-sample of 25 Lithuanian migrants aged 14-18, this paper investigates their perceptions of 'home' and explores the ways in which 'home' can be understood and (re) conceptualized in the context of transnational migration. The analysis centres around three major inter-related themes: (1) the complexity and diversity of young migrants' perceptions of home; (2) the fluidity of 'home'; (3) ambiguous feelings of belonging. The article concludes with the argument that young migrants' perceptions of home are an ongoing negotiation of transnational and local attachments.

Keywords: migrant youth, transnationalism, 1.5 generation, belonging.

Introduction: 'Home' and 'belonging' in transnational migration research

The past two decades have witnessed significant changes in the field of migration studies. Most scholars of international migration have recognised that contemporary migrants tend to maintain various kinds of ties with their country of origin at the same time as they are integrated in the country of settlement, and thus the notions of 'transnationalism' and 'transnational migration' have emerged to conceptualise these new ways and types of contemporary migration practices (Basch, Glick Schiller and Szanton Blanc, 1994; Vertovec, 1999; Levitt and Glick Schiller, 2004). This new perspective

challenged up till then dominant theoretical perspectives – assimilationism and acculturation – arguing that these approaches are not sufficient to capture and explain the range of migrants’ experiences (Wimmer and Glick Schiller, 2003). According to transnational migration scholars, migrants’ integration into a new society and transnational connections to their homeland can occur simultaneously, reinforcing rather than contradicting each other (Levitt and Glick Schiller, 2004). Furthermore, movement and attachment in the context of contemporary migration is “not linear or sequential, but capable of rotating back and forth and changing direction over time” (Levitt, 2004: 3). Thus, this conceptual shift has broadened the field of migration studies as the scholarly attention was redirected to immigrants’ lives cross-nationally rather than focusing solely on their lives and integration processes in the host society.

The emergence of transnationalism has inevitably led to a reconsideration of many terms and concepts, the notions of ‘home’ and ‘belonging’ being among the key ones. In social science, home has been traditionally conceptualised as a fixed place; “being at home means being stationary, centred, bounded, fitted, engaged, and grounded” (Rapport and Dawson, 1998, cited from Garrett, 2011: 46). In the traditional ‘settler’ migration model, the term ‘home’ typically refers to the country of origin. However, in today’s highly globalised and mobile world, the connection between “home” and “place” has become more problematic. According to Philip and Ho (2010), migrants can have a simultaneous attachment to their home and destination countries, and thus can develop different perceptions of what the term ‘home’ means. As a consequence, it is debatable whether the old notion of home in dichotomised terms of a ‘here’ (or ‘home’) as opposed to a ‘there’ (or ‘away’) truly reflects migrants’ experiences (Ahmed, 1999). Previous research has also noted that individual migrants’ perceptions of home are rather fluid and impermanent, since they involve constant construction and re-construction of their previous ideas about ‘home’. Making of ‘home’ for transmigrants is a continuous process and it occurs through movement and crossing of boundaries as well as through a form of stasis, but “commonly they involve both” (Bonisch-Brednich and Trundle, 2010: 10).

The literature on transnationalism identifies several ways in which ‘home’ can be conceptualised: home as social relations, home as familiarity and family, home as identity, home as freedom, and home as a symbolic and idealised place (see Mallett, 2004; Garrett, 2011). According to Garrett (2011), presence of the immediate family in either country serves as an emotional centre for the transnational migrants, “providing the feelings of comfort and support typically associated with being at home” (p. 50). Other scholars emphasise the role of one’s country of origin and residence in the creation of multiple belongings and several places called ‘home’ (Kastoryano, 2000). For instance, Magat (1999)

separates “little home” from “big home”, with the latter encompassing one’s national identity and belonging and referring to “where one belongs, the place of ultimate return” (Magat, 1999: 120). “Little home,” she argues, is a more fluid place/space established by individuals and filled with daily activities. Finally, for many transnational migrants home can become an idolised or symbolic place (Lam and Yeoh, 2004). Garrett (2011) argues that the time spent outside one’s home country and the distance inevitably transform “a literal bond – physical visits and active communication – into a more emotional connection with one’s native country” (p. 57).

The uniqueness of the 1.5 generation

Most of the recent research on transnational activities and cross-border ties maintained by contemporary migrants have been centred on adult migrants (or the so-called ‘first-generation’), leaving their children “in the background as passively transnational in the wake of their parents’ movements, rather than as actively engaging in transnational practices themselves” (Lee, 2008: 11). To date, most research on migrant children has focused primarily on their integration and adaptation in the host society, and only recently scholars have begun to pay attention to their engagement in the transnational social field and maintenance of transnational connections with the country of origin (Levitt, 2009; Haikkola, 2011). However, although a growing body of research on the second generation transnationalism has emerged within the broader literature on transnational migration (e.g., Lee, 2008; Levitt and Waters, 2002), an identifiable gap remains regarding the so-called “1.5 generation”, i.e. children and young people who moved to the country of settlement as part of family unit when older than 6 years of age, and who have experienced at least some of their formative socialisation in the country of origin (Bartley and Spoonley, 2008). The 1.5 generation has been largely neglected in the literature on transnationalism, arguably because many scholars combine this migrant group with the second generation (see, for instance, Lee, 2008) thus overlooking the numerous differences and enormous diversity of experiences and attitudes of children and young people who belong to these two different categories.

This article contends that the 1.5 generation is a unique, sorely under-researched, and deserving more attention in the transnational migration literature. Previous studies have demonstrated that post-migration experiences and the adaptation processes of this generation differ from those of their parents, i.e. first generation migrants (e.g., Berry *et al*, 2006). In comparison to the first generation, the majority of the 1.5 generation migrant children and

young people did not choose to migrate, but were forced to leave their country of origin because of family decisions (Bartley and Spoonley, 2008). Unlike the second generation, the 1.5 generation migrants are *actual* participants in the migration process and therefore their post-migration experiences and motives to engage in transnational activities are markedly different from those of the second generation (Menjívar, 2002). In addition, Zhou (1999) emphasises the difference between these two generational groups in terms of the impact of migration experiences on “their psychological developmental stages, socialisation processes in the family, schooling experience, and treatment in the society at large, as well as in their orientation toward their homeland” (Zhou, 1999: 65). Importantly, the 1.5 generation is experiencing and managing two crucial identity-transforming transitions at the same time: a transition from childhood to adulthood and a transition from one socio-cultural environment to another (Gonzales-Berry *et al*, 2007; Bartley and Spoonley, 2008).

Finally, managing mobility and the aforementioned transitions often evokes feelings of ambivalence (or ‘in-betweenness’) regarding the settlement and attachment to the new and home societies (Min and Kim, 1999; Park, 1999; Wolf, 2002). As astutely observed by Mark Roberge (2002), this migrant group has “life experiences that straddle two or more nations, cultures and languages” (p. 107) as they bring with them the culture and experience from their homeland while simultaneously trying to integrate into the new society. In other words, they still identify themselves with the country of origin, while, at the same time, make efforts to adjust to a new environment in order to feel a sense of belonging. Living and growing up between origin and destination societies has proved to have a particular impact on the identity of these young migrants in terms of the development of multiple and hyphenated identities, as well as multiple notions of “home” (Wolf, 1997; Zubida *et al*, 2013).

Limited studies on the 1.5 generation leave lingering questions about attachment and affiliation. Children and adolescents who migrated during the years of identity formation were found to experience a complicated cultural transition, marked by ambivalence and identity split (Rumbaut, 1991). In their recent quantitative study of the identity formation among 1.5 and 2nd generation adolescent migrants in Israel, Zubida and colleagues (2013) suggest avoiding simplistic labels in explaining young migrants’ identities and their developing sense of belonging. The findings of their study point to the complexity of young migrants’ experiences that could not be summarised as dichotomous “either or” labels. These youths perpetually oscillate between different cultural and social worlds, developing their identities by confronting conflicting ethnic, personal and national identity options. Hence, the authors propose to view the

identity formation among these adolescents as “a continuous process combining influences of the host country, the origin country, both of them or neither of them” (p. 22) and encourage scholars to endorse a more hybrid perspective to explain the complex dynamics of migrant adolescents’ identity formation.

The findings described above present a complex picture of the 1.5 generation migrants’ identity and feelings of belonging. This article seeks to further explore the issues raised by previous research by specifically looking at the negotiations of home and belonging among Lithuanian adolescent migrants. In so doing, the following questions will be addressed: How does migration influence young migrants’ perceptions of home and their sense of belonging? How do young people define their home?

Method

This article draws on the preliminary findings from a doctoral research that aims to explore the transnational social relations maintained by the selected sample of the 1.5 generation Lithuanian adolescent migrants living in Ireland with their extended families left in the country of origin. One of the key objectives of the study is to contribute to the transnational migration research and youth studies by exploring the experiences of the cross-border ties and connections by young Lithuanian migrants. Thus, the data has been collected in three phases over an extended 18 month period (October 2012 – March 2014) in both Ireland and Lithuania. A qualitative multi-sited, multi-method approach, namely biographical-narrative and semi-structured interviews have been used to gain a better understanding of the 1.5 generation migrants’ engagement in transnational social relations. While the larger study includes an analysis of small scale surveys with Lithuanian students in Ireland and in-depth interviews with both young Lithuanians and their grandparents remaining in Lithuania, the present paper focuses exclusively on the data derived from 25 biographical narrative and 15 follow-up interviews with Lithuanian migrants aged 14-18.

Participants and recruitment

The target group in this study is Lithuanian adolescents aged 14-18 who migrated to Ireland as part of the family unit at the age of six and older, and who have experienced at least some of their formative socialisation in Lithuania. According to the statistical data provided by the Department of Education and

Skills (Ireland), in 2013 there were more than 2,000 post-primary school students whose country of birth is Lithuania⁴. Considering the fact that there is no official information available regarding the distribution of Lithuanian students across Irish cities or counties, I decided to limit my participants search to County Dublin mainly because over 1/3 of all Lithuanians living in Ireland are residing in this area (CSO, 2007; 2012). Participants were recruited through three main channels, namely: (1) Irish secondary schools in Co. Dublin (2) Lithuanian complementary (weekend) school based in Dublin; (3) snowball sampling. The rationale for recruiting participants through different channels is based on the principle of maximum variation sampling, which implies a conscious selection of informants with a range of different migration experiences and diverse patterns of transnational social relations.

Data collection

Throughout the recruitment process, 110 Lithuanian migrants aged 12-18 completed short questionnaires collecting demographic data and information regarding their connections to Lithuania. Then, a smaller sub-sample of 25 Lithuanian adolescents, male and female, aged 12-18 was selected for the biographical narrative interviews. The rationale behind the biographical narrative interviews was to generate spontaneous autobiographical narrations on participants' post-migratory experiences and particularly on the maintenance of transnational connections with Lithuania. During the subsequent data collection phases, additional 15 semi-structured interviews were conducted with research participants with the aim to explore the themes and categories that emerged during biographical narrative interviews. All interviews were conducted in Lithuanian language⁵, and occurred in places where participants felt comfortable, such as public places, schools or participants' homes. Interviews were audio recorded and lasted between 30 minutes to 90 minutes.

Research ethics and informed consent

Research with children and young people under age 18 presents researchers with unique opportunities and ethical dilemmas (Tisdall, Davis and Gallagher, 2009). Therefore, ethical approval to conduct the study was obtained from the

---

⁴ Personal communication with the Statistics Section at the Department of Education and Skills (October 2013).

⁵ During the visits in Irish secondary schools, Lithuanian students could choose to complete questionnaires in either Lithuanian or English language. Out of 110 students, 62.7% (69) preferred Lithuanian, and 37.3% (41) – English language. During the interviews, however, all participants chose to speak Lithuanian.

relevant ethics committee within the university, and ethical issues were carefully addressed at each phase in this study. First, following the usual guidelines for ethical research with children and young people (the CRC Ethical Guidelines, 2006; Felzmann *et al*, 2010), a three-stage informed consent process was used to obtain consent from the ‘gatekeepers’, i.e. school principal and parents, and gain access to the participants. After securing the principal’s permission to allow their Lithuanian students to take part in the study, parents/guardians were sent a letter outlining the details of the research and requesting parental permission for their child to take part in the study. The final stage of the consent process involved a written consent of adolescents themselves. Participants received an information sheet in which the purpose, the main procedures and voluntary participation in the study were explained clearly and in a simple language. With respect to confidentiality and privacy issues, a statement guaranteeing the confidentiality of students’ answers was included in both parents’ and participants’ information sheets. However, since guaranteeing complete confidentiality is seen as a problematic issue in research with children and young people (Kirk, 2007; Morrow, 2008), the limits of confidentiality were highlighted in information sheets as well as discussed with participants before starting interviews. In addition, students were informed that interviews would be digitally recorded and consent for audio recording was obtained. Finally, participants were assigned fictitious names for purposes of protecting their privacy, data analysis and reporting.

Data analysis

Data analysis involved several stages. First, raw interview data was fully transcribed in Lithuanian language, and case summaries were written up in English for each interview. These case summaries were structured around the five key life history themes that emerged during biographical narrative interviews: (1) Childhood and life before migration (2) Moving to Ireland (3) Life in Ireland (4) Ties with Lithuania (5) Future plans and aspirations. All interview transcripts and case summaries were read several times to ensure that I felt familiar and fully involved with the experiences presented in the text. The second stage involved coding and categorising data using NVivo 9 qualitative data analysis software. That is, an open-coding was conducted to organise data into categories, which was followed by grouping these initial codes into higher level conceptual themes (Miles and Humerman, 1994, Charmaz, 2004). Then, selective coding was also used. It involved the method of constant comparison and confronting non-confirmatory examples (Seale, 1999) in order to refine themes and identify

“the essence of what each theme is about” (Braun and Clarke, 2006: 92). Finally, a cross-case analysis was systematically developed to ensure a comparison of themes across different cases. The following section of this paper presents some of the preliminary findings emerging from this analysis. Pseudonyms have been used throughout this paper when referring to the interviewees and their family members, all other identifiable information has been changed.

Findings

Table 1 summarizes the three key themes and numerous sub-themes that emerged from the participants’ accounts, reflecting the various meanings attached to the notions of ‘home’ and ‘belonging’.

Table 1. Summary of Themes.

THEME	DESCRIPTION AND SUBTHEMES
Complex and diverse perceptions of ‘home’	<ul style="list-style-type: none"> • Home as a place • Home as social relations / people • Home as memories • Home vs. Homeland • First home vs. Second home
Fluidity of ‘home’	<ul style="list-style-type: none"> • The relationships between time and the changing nature of home • Youth’s agency in creating home • The role of local vs. transnational attachments.
Ambiguous feelings of belonging	<ul style="list-style-type: none"> • ‘Neither here nor there’ • Perceived cultural differences • Importance of (migrant) youth culture • ‘Myth of return’

Diverse notions of home: “Between two worlds”

Young migrants’ narratives and their understanding of home revealed that the place remains a significant element in defining one’s home. With respect to a certain place defined as home, the following four notions of home emerged:

(1) birth country as home (2) residence country as home (3) straddling two homes (4) undefined notion of home. For some of the participants, Lithuania has remained their home. One of the participants, Evelina (16), who migrated to Ireland at the age of 10, struggled to explain what exactly is lacking in Ireland to call the new country home:

I do live here (in Ireland) now, **I live here but I don't feel at home**. It's just... there is something missing here. Sometimes I wake up and I try to imagine that... there is Lithuania behind my window. When the truth is – it's not. Ah, you need to understand such things, I don't know.

Evelina's case represents the idea of 'partial home' (Magat, 1999) which emphasizes the perceived difference between the country of origin (ideal home) and the country of settlement. That is, whereas in ideal home all elements are congruent, the partial home is lacking some of these factors. Other participants in this study, however, felt that a destination country has now become their home. Rita (17), for instance, who moved to Ireland together with her family 2.5 years ago at the age of 15, now feels that despite warm feelings and familiarity attached to the homeland, she now calls Ireland her home:

I don't consider Lithuania my real home now. I do love Lithuania, and all the people there and it's always so good to be back there, because it's your language, your homeland, your country, everything feels so familiar. <...> But when I was coming back from my visit to Lithuania, I felt as if I were going home.

Interestingly, the two cases presented above challenge a prevalent assumption about weakening ties and decreasing attachment to one's country of origin across time, especially among subsequent migrant generations (Levitt, 2001; Kasinitz *et al*, 2008). Evelina's example suggests that the length of time spent in a new country does not necessarily impact the changing feelings about one's home country. Rita's narrative, on the other hand, indicates that creating home in a new country within a short period of time is not incompatible with fostering warm feelings to one's homeland.

For other participants, however, the answer to the question "Where is my home?" is not that straightforward. Sandra's (17) answer to this question rejects the dichotomous "either or" label and represents the struggles that young migrants may face when trying to define their personal understanding of home:

<...> when I'm in Ireland, I always want to go back to Lithuania, I want to go back there, everything seems so cool there, I have all my family and relatives there, I miss everything there <...> but when I go back to Lithuania and spend a month or so there... I get so bored there, I don't have many friends there, only a few but... all my closest friends are here in Ireland so... then I start missing Ireland, my room here, my hamster, my dog, our house here... But I wouldn't say that Ireland is my home, but somehow I feel comfortable here. But I also feel comfortable in Lithuania, so I don't know, it's **fifty-fifty**.

Sandra's narrative demonstrates the struggles and mixed feelings held by many other young Lithuanians who find themselves perpetually straddling two different cultural and social worlds, and developing multiple notions of 'home'. For them, home is not just 'here' or 'there', but both, and it refers to the "image of home as the site of everyday lived experiences" (Brah, 1996: 4). These lived experiences include not only networks of friends, families, neighbours and school environments, but also daily routines and activities. Therefore, home becomes a fusion of both 'here' and 'there' rather than a differentiation between these two sites (Ahmed, 1999).

Finally, a smaller group of participants struggled to identify the place they called home or they adopted a more obscure, holistic notion of home. One of the participants, Saulius (17) has lived in Ireland for less than 3 years, and after a few moments of reflecting on the question: "If someone asked you: Where is your home, what would you say?" answered:

Oh... heh. That's a good one. I don't know. I really don't know. The best answer would be – the world.

Interestingly, this answer was more common among those who were captivated by the idea of spending after-school years travelling around the world or who felt reluctant to settle in one country or another. Saulius' answer reflects the idea of home as 'freedom' described by Nowicka (2007). This sense of freedom and 'uprootedness' is grounded in the detachment from both geographical locations and the ability of individuals to create home in "a new environment, from the expectations, familial constraints, or norms of their society of origin" (Garrett, 2011: 55).

Interview data revealed that complex and multifaceted perceptions of home among the 1.5 generation migrants were linked to their understanding of what constitutes home. Some of participants associated the home with families, relatives, and beloved ones who lived across borders. According to Marcu (2012), the link between family and home is so strong that eventually they mean the same thing. This was reiterated in most interviews where young Lithuanians were trying to define their understanding of home ("Your home is where your family is"; "Where is my home? My family lives here (Ireland), but my grandparents and other relatives in Lithuania, so I don't know"). Often family ties and networks of friends can contribute to establishing the sense of home in the country of destination. However, at the same time ties to family members and friends in the country of origin can be a source of struggle and tension and thus can hamper the adjustment and recreation of a sense of home in a new society (Garrett, 2011).

Other participants' perceptions of home referred to memories and familiarity of places ("I know everything there (Lithuania), I remember all the places where I used to live <...> and I feel comfortable there"; "I live here now, I'm used to

living here, so it's my home"). Distinction between *Home* and *Homeland* or *First* and *Second* home were also common in young migrant narratives ("Your home is where you live. So it's Ireland. But ... My first home is Lithuania"; "I'd say that Lithuania is my homeland and it will always be, but now I live here, so it seems that it's my home here"). These diverse notions of home correspond to the idea of "big" and "little" home (Magat, 1999). Often the "big home" or homeland becomes a symbolic place or idealised place, a perfect place that exists only in the memories of the person who had left it.

Fluidity of home

The idea of 'home' is not fixed and stable, and thus it needs to be considered not only as the relationship between place and space – but within and through time (Blunt and Dowling, 2006). This fluidity, impermanence and shifting nature of home was another major theme that emerged in young migrants' narratives. One participant, Lina (14) made this point very clearly when she reflected on her changed feelings about Lithuania:

Well, two or three years ago **I used to say that Lithuania is my home**, and I thought that would never change, that I am in Ireland just temporarily and that I would come back to Lithuania, I would buy an apartment and would settle there. But now... **I don't think so anymore**, I don't want to go back there anymore.

This exemplifies how the idea of 'home' undergoes dramatic change in the process of migration. Lina's story demonstrates how a place once called home can gradually and over time become just a memory or "a place where grandparents live". Many participants expressed sadness and guilt for not being able to relate to their homeland anymore ("*It's a pity to say that, but I don't consider Lithuania my home anymore*"). Others felt that evolving nature and importance of home and belonging is an inevitable part of living one's life away from the country of origin. The following excerpt from the interview with Goda (17) shows how shifting notions of home depend on one's ability to adapt in a new environment and emerging future plans:

I don't want to say that I don't care about Lithuania, that it means nothing to me. It does mean something to me, but I couldn't say that I am thinking about it every day or that I miss it every day, it's not the case. But I also think that I wouldn't miss Ireland much if I had to leave for another country. It's just that **I adapt very easily**. <...> of course, you have to have a place you call home, but I wouldn't say that Lithuania is my home, that I go back there and I feel as if I came back home. **I don't feel like I belong there**, after these years, I feel much better here than there, **my home is here now** and I think it will remain here for a long time as I am planning my future here.

However, it would be misleading to assume that young migrants' perceptions of home are changing as a matter of course, without their control and involvement. As noted by Nowicka (2007), "home is something that one constructs" (p. 77), and thus home can be a process and a project in a making. This deliberate creation of home was reflected in the data. That is, whereas some participants claimed that "your home is where you live, where your family is", others' narratives imposed a more independent and conscious construction of home. For instance, Inga (17) first moved to Ireland together with her parents at the age of six, but then returned to Lithuania after a year to live with her grandmother. Inga stayed in Lithuania for a few years, but remembers that period of her life as "tough and distressing" because of frequent experiences of being bullied at school and problematic relations with her grandmother. She returned to Ireland at the age of 12 to live with her parents again, and made the following decision upon her arrival to Dublin:

I was standing at the airport and **I then decided, then I told myself: this country is going to be my home.** I will make it my home. <...> Of course Lithuania is still my homeland and I grew up there, but I'm not coming back there, **I want Ireland to be my home.**

This choice was the key element in Inga's understanding of home, and it demonstrates that a shifting meaning of home can be a part of deliberate choice. Thus, understanding of 'home' involves a complex construction and reconstruction of ideas about 'home' that are unique for each individual. It was clear from young migrants' stories that their pre-migration experiences as well as transnational links and ties to the country of origin were significant factors that influenced the notions of home and belonging.

(Non)belonging: perceived cultural difference and importance of youth culture

The concept of home is connected to one's ethnic identity and a sense of belonging (Banks, 1996). All participants claimed to be Lithuanians and none of them implied any other types of hybrid or multiple identities. However, the extent to which their national identity was perceived as an important part of their self-image varied considerably, from those who claimed to be "Lithuanian and proud of it" to those who considered their Lithuanian identity just a small and less relevant part of their overall identity. Silvija (16) explained how after living in Ireland for 7 years, she considers Ireland to be her home because "I grew up here and I have very few memories of my life in Lithuania". Silvija

talked openly about having a rather bleak image of Lithuania, and revealed that the idea of returning to live there would greatly upset her (“If someone told me I have to go back and live there I would be so depressed”). However, she emphasized that being of Lithuanian nationality is an integral part of her identity:

I always say that I was born there and lived there, but now I live here and that’s it. Of course, I would never say that I am Irish, **I am Lithuanian** and I am aware of that, but I don’t live there anymore. **That’s it.**

Romas (14), on the other hand, felt frustrated for being confused with some other nationality or when his pride of being Lithuanian was questioned by his schoolmates:

I always say that I am Lithuanian, and if they call me a Pole or an Irish I say “That’s nonsense! I don’t look like a Pole!”. Yeah, I don’t like if they confuse me for an Irish or take me for someone else. Sometimes my classmates say that I am not Lithuanian anymore because I have lived here much longer than in Lithuania, and then I say “Then you are not Irish because you don’t know your own language!” Because if you’re Irish, you must know your language, and they only speak English.

However, Romas revealed that even though he feels proud of being a Lithuanian, during his summer visits back in Lithuania he often feels “not quite belonging there” (“I feel like a stranger there, here in Ireland also a bit like a stranger but also normal, and in Lithuania it doesn’t feel quite like... It doesn’t feel like my country”). The feelings of belonging or lack of belonging in either place were common in young Lithuanians’ narratives. Some of the participants, who often stressed the pride of their Lithuanian identity, also emphasised the importance of return visits to Lithuania, “*to the place where you belong*”. The following narrative by Indre (17) demonstrates how feelings of nostalgia and longing are an integral part of their memories of those return trips:

When I go back, then I realise how much I had missed the language, that everyone speaks your language, and **that feeling that, that you belong here**, and I miss my friends, and I miss the landscapes, everything, everything. I miss everything there.

A strong attachment to the country of origin is often related to the notions of “myth of return,” according to which migrants always dream and maintain vague plans of returning to their country of origin (Ley, 2010). This was evident in some participants’ narratives where they explained their intentions to move back to Lithuania “one day, after all the travelling”. Interestingly, young migrants’ future intentions to move back and settle in Lithuania often depend on their family plans. For instance, Simas (17), who has lived in Ireland for almost 9 years, talked openly about his enduring wish to move back to

Lithuania (“always wanted to go back, I hate it here, never wanted to move to Ireland in the first place”) and later in the interview revealed how his parents will move back to Lithuania “in the next two years, they are already building a house there”. This demonstrates how young migrants’ feelings of belonging and future perspectives are often contingent to their parents’ plans.

In general, perceived difference from Irish peers and Irish culture was seen as the greatest obstacle to developing and nurturing a sense of belonging in Ireland. Most of the participants listed a number of things that distinguish them from their Irish peers, such as different style and clothing preferences (“Irish wear pyjamas all the time”, “Irish girls use so much make up and often walk half-naked”), reluctance to use local Irish slang and jargon (“I can barely understand what they are talking among themselves, so much jargon in their language”), and incompatible interests (“they only talk about their hair, nails and boys <...> I couldn’t care less about (these things)”). As Sandra summarised it:

I don’t know, I just see too many differences between myself and Irish (peers). Culturally we are different <...> I feel like I am stuck here, I wouldn’t say it’s my home, **I don’t belong here.**

Erikas (16) is even more extreme in claiming that “no matter how much you try, you would never fit in (Irish society). You will never be one of them, no matter how much you try, it’s impossible”. In general, personal attitudes towards Irish people and local culture were strongly linked to their feelings of belonging to Irish society.

Overall, young Lithuanians were more interested in topics related to their belonging to the so-called ‘youth culture’ (Bauer *et al*, 2013). Naturally, such themes as friendships, sports, school and interpersonal relationships were most important in defining their identity. ‘Migrant identity’ was also essential in forming local friendships with other non-Irish peers. That is, a majority of participants described their friend circles as multicultural and often ethnically and racially diverse. Belonging to a local ‘migrant youth culture’ was perceived as a positive thing that would enhance feelings of belonging to a settlement country. Lina (14), for instance, described herself as being ‘happy’ to be living in Ireland and claimed to prefer it to her previous life in Lithuania because “people are more polite, school is easier than in Lithuania, so much easier to make friends”. She reported having many friends from different countries, and when asked if they ever talk about what it is like to be growing up in Ireland, Lina replied: “No, because we are like at home here, as if we were born here”. These findings seem to suggest that locally established cross-cultural friendships represent a unique space, which enables 1.5 generation youth to articulate an understanding of identity, home and belonging.

Conclusion

One of the defining characteristics of contemporary migrants is that they have plural allegiances and attachments to places that result in often complex and multi-dimensional meanings of 'home' (Al-Ali and Koser, 2002). However, the significance of home has different meaning for different migrant generations. Previous studies have discussed the unique status of the 1.5 generation migrants in the generational transnationalism research (see, for instance, Bartley and Spoonley, 2008). According to them, this migrant cohort often face conflicting social contexts in which they attempt to incorporate "here" and "there" into a meaningful sense of belonging and creation of 'home' (Levitt and Watters, 2002). This article aimed to explore the perceptions of 'home' and 'belonging' among 1.5 generation Lithuanian migrants living in Ireland. The findings discussed in this paper are consistent with previous studies, and point to the fact that among young migrants, the process of making home and developing the sense of belonging is complex and often entails the juggling of local and transnational attachments (Zubida *et al*, 2013). Situated within two cultural worlds, they define themselves in relation to multiple reference groups and develop multidimensional and fluid notions of home and belonging.

Findings of the present study suggest that whereas one's national identity was seen as given and therefore relatively fixed and stable, young Lithuanians' perceptions of home and belonging were fluid, dynamic and shifting. Clearly defined and stable identification with one's nationality during adolescence has been reported in some longitudinal research (see, for a review, Meeus, 2011). The meanings of home and belonging for the 1.5 generation migrants largely depend on how they construct them and what kind of attributes they associate with these concepts in a given context. Even though the findings suggest that place is still an important basis for analysis, other factors – both transnational and local - are equally important in the (re)creation of 'home'. That is, the dimension of place now incorporates physical localities as well as associations, memories, cross-border family networks, social ties, feelings and practices, even future plans – all essential elements in young migrants' notions of what constitutes 'home' and feelings of belonging (Mallett, 2004).

Young migrants' narratives and their personal perceptions of home provided some evidence for the idea of home as a multi-dimensional and situational concept, implying multi-locality and complexity in one's personal meaning of home. The results presented in this article are convergent with recent studies, which advocates a need to rethink and expand conceptual understanding of 'home' and 'belonging' when exploring young migrants' experiences (Bauer *et al*, 2013; Zubida *et al*, 2013). That is, 'home' must not be taken for granted as a pre-defined

notion and therefore scholarly attention should be given to the exploration of 'home meaning' or a pluralistic understanding of 'homes and belonging' (Moore, 2000: 213), particularly in the context of transnational attachments.

Acknowledgment: This research was funded by the Government of Ireland Postgraduate Scholarship awarded to the author by the Irish Research Council.

LITERATURE

- Ahmed, S. (1999). Home and away: narratives of migration and estrangement. *International Journal of Cultural Studies*, 2(3) 329–347.
- Al-Ali, N. S. and Koser, K. (eds.) (2002). *New approaches to migration? Transnational communities and the transformation of home*. London; New York: Routledge.
- Banks, M. (1996). *Ethnicity: Anthropological constructions*. London: Routledge.
- Bartley, A. and Spoonley, P. (2008). Intergenerational transnationalism: The in-betweenness of 1.5 generation Asian migrants in New Zealand. *International Migration*, 46(4), 63–84.
- Berry, J. W., Phinney, J. S, Sam, D. L. and Vedder, P. (Eds.) (2006). *Immigrant youth in cultural transition: Acculturation, identity and adaptation across national contexts*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Basch, L., Glick Schiller, G. N. and Blanc, C. S. (1994). *Nations unbound: transnational projects, postcolonial predicaments, and deterritorialized nation-states*. Amsterdam: Gordon and Breach.
- Bauer, S., Loomis, C. and Akkari, A. (2013). Intercultural immigrant youth identities in contexts of family, friends, and school. *Journal of Youth Studies*, 16(1), 54–69.
- Blunt, A. and Dowling, R. (2006). *Home*. London and New York: Routledge.
- Bonisch, B., and Trundle, C. (2010). *Local lives: Migration and the politics of place*. Surrey, England: Ashgate Publishing Limited.
- Brah, A. (1996). *Cartographies of diaspora*. London and New York: Routledge.
- Braun, V. and Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), p. 77–101.
- Charmaz, K. (2004). Grounded theory. In: Hesse-Biber, S. N. & Leavy, P. (eds.), *Approaches to qualitative research*, New York: Oxford University Press, p. 496-521.
- Children's Research Centre (CRC) (2006). *Ethical guidelines*. Dublin: Children's Research Centre.
- Central Statistics Office. (2007). *Census 2006. Volume 4 – Usual residence, migration, birthplaces and nationalities*. Dublin, Ireland.
- Central Statistics Office. (2012). *This is Ireland*. Cork: Central Statistics Office.

- Felzmann, H., Sixsmith, J., O'Higgins, S., Ni Chonnactaigh, S. and Nic Gabhainn, S. (2009). *Children's research and ethical review. Executive summary*. Dublin: Office of the Minister for Children and Youth Affairs, Department of Health and Children, Government of Ireland.
- Garrett, N. (2011). *Transnationalism, home and identity: Personal essays*. Unpublished Ph.D. Thesis, University of Pittsburgh.
- Gonzales-Berry, E., Mendoza, M. and Plaza, D. (2007). Segmented assimilation of one-and-a half generation Mexican youth in Oregon. *Latino(a) Research Review*, 6(1–2), 94–118.
- Haikkola, L. (2011). Making connections: Second-generation children and the transnational field of relations. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37(8), p. 1201–1217.
- Kasinitz, P., Mollenkopf, J., Waters, M. and Holdaway, J. (2008). *Inheriting the city: the children of immigrants come of age*. New York and Boston: Russell Sage and Harvard University Press.
- Kastoryano, R. (2000). Settlement, transnational communities and citizenship. *International Social Science Journal*, 52(165), p. 307–312.
- Kirk, S. (2007). Methodological and ethical issues in conducting qualitative research with children and young people: A literature review. *International Journal of Nursing Studies*, 44(7), p. 1250 – 1260.
- Lam, T. and Yeoh, B. (2004). Negotiating “home” and “national identity” Chinese-Malaysian transmigrants in Singapore. *Asia Pacific Viewpoint*, 45(2), p. 141–164.
- Lee, H. (ed.) (2008). *Ties to the homeland: second generation transnationalism*. UK, Cambridge Scholars Publishing.
- Levitt, P. (2001). Transnational migration: taking stock and future directions. *Global Networks: A Journal of Transnational Affairs*, 1(3), p. 195-216.
- Levitt, P. (2004). Transnational migrants: when “home” means more than one country. *Migration Information Source*. Available at: <http://www.migrationpolicy.org/article/transnational-migrants-when-home-means-more-one-country> [Accessed: September 2014].
- Levitt, P. (2009). Roots and routes: understanding the lives of the second generation transnationally. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35, p. 1225–1242.
- Levitt, P. and Glick Schiller, N. (2004). Conceptualizing simultaneity: A transnational social field perspective on society. *International Migration Review*, 38(3), p. 1002–1039.
- Levitt, P. and Waters, M. (2002). *The changing face of home: The transnational lives of the second generation*. New York: Russell Sage Foundation.
- Ley, D. (2010). Roots and Routes: The *myth of return* or transnational circulation? Chapter 8 in *Millionaire migrants: trans-pacific life lines*. Chichester, UK: Wiley-Blackwell.

- Magat, I. N. (1999). Israeli and Japanese immigrants to Canada: Home, belonging, and the territorialization of identity. *Ethos*, 27(2), p. 119–144.
- Mallet, S. (2004). Understanding home: a critical review of the literature. *The Sociological Review*, 52(1), p. 62–89.
- Marcu, S. (2012). Emotions on the move: belonging, sense of place and feelings identities among young Romanian immigrants in Spain. *Journal of Youth Studies* 15(2), p. 207–223.
- Meeus, W. (2011). The study of adolescent identity formation 2000–2010: a review of longitudinal research. *Journal of Research on Adolescence*, 21 (1), 75–94.
- Menjívar, C. (2002). Living in two worlds? Guatemalan-origin children in the United States and emerging transnationalism. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28(3), 531–552.
- Min, P.G., and Kim, R. (Eds.) (1999). *Struggle for ethnic identity: Narratives by Asian American professionals*. AltaMira Press, Walnut Creek, CA.
- Miles, M., & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Moore, J. (2000). Placing home into context. *Journal of Environmental Psychology*, 20, p. 207–217.
- Morrow, V. (2008). Ethical dilemmas in research with children and young people about their social environments. *Children's Geographies*, 6(1), p. 49–61.
- Nowicka, M. (2007). Mobile locations: Construction of home in a group of mobile transnational professionals. *Global Networks*, 7(1), p. 69–86
- Park, K. (1999). 'I really do feel I'm 1.5!': the construction of self and community by young Korean Americans. *Amerasia Journal*, 25(1), p. 139–163.
- Philip, A., and Ho, E. (2010). Migration, home and belonging: South African migrant women in Hamilton, New Zealand. *New Zealand Population Review*, 36, p. 81–101.
- Rapport, N. and Dawson, A. (eds) (1998). *Migrants of identity: Perceptions of home in a world of movement*. Oxford: Berg.
- Roberge, M. M. (2002). California's generation 1.5 immigrants: What experiences, characteristics, and needs do they bring to our English classes? *CATESOL Journal*, 14(1), p. 107–129.
- Rumbaut, R. G. (1991). Migration, adaptation, and mental health: The experience of Southeast Asian refugees in the United States. In: Alderman H. (Ed.) *Refugee policy: Canada and the United States*. Toronto, Canada: York Lanes Press.
- Seale, C. (1999). Quality in qualitative research. *Qualitative Inquiry*, 5(4), p. 465–478.
- Tisdall, E., Davis, K. M. and Gallagher, J.M. (2009). *Researching with children and young people: research, design, methods and analysis*. London: Sage Publications.
- Vertovec, S. (1999). Conceiving and researching transnationalism. *Ethnic and Racial Studies*, 22, p. 447–462.

- Wimmer, A. Glick Schiller, N. (2003). Methodological nationalism, the social sciences and the study of migration: an essay in historical epistemology. *International Migration Review*, 37(3), p. 576–610.
- Wolf, D. L. (1997). Family secrets: transnational struggles among children of Filipino immigrants. *Sociological Perspectives*, 40(3), p. 457–483.
- Wolf, D. L. (2002). There is no place like ‘home’: emotional transnationalism and the struggles of second-generation Filipinos. In P. Levitt & M.C. Waters (Eds.), *The changing face of home: The transnational lives of the second generation*. New York: Russell Sage Foundation.
- Zhou, M. (1997). Growing up American: The challenge confronting immigrant children and children of immigrants.” *Annual Review of Sociology*, 23, p. 63–95.
- Zubida H., Lavi L., Harper R. A., Nakash O. Shoshani A. (2013). Home and away: hybrid perspective on identity formation in 1.5 and second generation adolescent immigrants in Israel. *Glocalism: Journal of Culture, Politics and Innovation*, p. 1–28.

Namų ir priklausymo sampratos Airijoje gyvenančių lietuvių paauglių naratyvuose

Dovilė Vildaitė

DUBLINO ŠV. TREJYBĖS KOLEDŽAS, VAIKŲ TYRIMŲ CENTRAS

30 ANGLESEA STREET, DUBLINAS 2

EL. PAŠTAS: VILDAITD@TCD.IE

Etniškumo studijos, 2014/2. P. 48–66 © Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2014

SANTRAUKA: Remiantis transnacionalinės migracijos teorine perspektyva, straipsnyje nagrinėjamos Airijoje gyvenančių lietuvių paauglių *namų* ir *priklausymo* sampratos. Pristatomas kokybinis tyrimas su vadinamaisiais *pusantros kartos emigrantais* – vaikais ir paaugliais, kurie būdami vyresni nei šešerių metų persikėlė gyventi į kitą šalį kartu su savo šeimomis ir kurių bent dalinė formuojamoji socializacija patirta gimtojoje šalyje (Bartley, Spoonley 2008). Remiantis atliktais biografiniais ir pakartotiniais pusiau struktūriniais interviu su dvidešimt penkiais 14–18 metų paaugliais, nagrinėjama, kaip migracijos kontekste formuojasi daugialypės ir kintančios *namų* bei *priklausymo* sampratos. Straipsnyje aptariamos trys temos: (1) daugialypės ir kompleksinės *namų* sampratos; (2) *namų* dinamiškumas ir nepastovumas; (3) neapibrėžtas ir kintantis *priklausymo* jausmas. Straipsnio pabaigoje pabrėžiamas jaunųjų emigrantų nuolat kintantis santykis su namais ir raginama atsakyti pernelyg supaprastintų, dualistinių „čia arba ten“ *namų* sampratų.

Pagrindiniai žodžiai: paaugliai (e)migrantai, transnacionalizmas, pusantros kartos (e)migrantai, priklausymo jausmas.

TAPATYBĖS PARIBYJE

Ribų ženklėjimas ir atskirtis paribio etninėje bendruomenėje: etninių veikėjų vaidmuo ir strategijos

Violeta Podagelytė

LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRAS, SOCIOLOGIJOS INSTITUTAS

A. GOŠTAUTO G. 11, LT-01108 VILNIUS

EL. PAŠTAS: VIOLETA.PODAGELYTE@URM.LT

Etniškumo studijos, 2014/2. P. 69–88 © Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2014

SANTRAUKA. Tyrime, vykusiame 2014 m. vasario ir kovo mėnesiais, buvo analizuojamas etninės tapatybės veikėjų Punsko ir Seinų krašte tapatybės išlaikymo strategijos. Lauko tyrimas, kurio metu atlikti 45 nestruktūruoti ar pusiau struktūruoti interviu, atskleidžia, kaip paribio krašto etninės bendruomenės lyderiai suvokia grėsmes ir pavojus kolektyviai tapatybei ir kokias išlaikymo strategijas pritaiko kaip atsaką. Surinkta medžiaga rodo, kaip sureikšminti ir idealizuoti lietuviybės įvaizdžio kūrimas, narystės bendruomenėje kriterijų nustatymas, alternatyvių požiūrių ir tapatybių nepripažinimas ir jų poreikių ignoravimas sukuria atskirties barjerus ir *čiudokų* kategorijas. Straipsnyje taip pat aptariama, kaip etninės tapatybės veikėjai, įgyvendindami tapatybės išsaugojimo misiją kartų perspektyvoje, užtvirtina savo monopolistinę poziciją bendruomenėje ir etninės ekonomikos tvarumą.

Pagrindiniai žodžiai: kolektyvi tapatybė, paribio krašto bendruomenė, etninės tapatybės veikėjai, grėsmių suvokimai, tapatybės išlaikymo strategijos.

Etninės tapatybės veikėjai. Teorinės prieigos

Grupių tapatybės klausimai socialiniuose moksluose gali būti analizuojami pagal dvi pagrindines paradigmas, kilusias iš skirtingų ontologinių prielaidų: vadinamosios prigimtinės ir konstruktyvistinės (Berg-Sorensen, Holtug, Lippert-Rasmussen 2010). Jei prigimtinė paradigma traktuoja grupės bruožus kaip kylančius iš jos prigimties, tai konstruktyvistinė prieiga atmeta tokį socialinį determinizmą ir analizuoja kolektyvius reiškinius kaip socialinius konstruktus, kurie modeliuojami, performuojami ir mobilizuojami pagal kultūrinius kontekstus ir galios centrus. Labai svarbu pažymėti, kad nors konstruktyvistai tapatybę laiko istoriškai ir socialiai suformuotu reiškiniu, taip pat jį charakterizuoja kaip dinaminį procesą, kurio metu tapatybė gali kisti ir būti formuojama. Būtent šiame dinamiškame procese atsiranda vietos individualiam ir kolektyviam veiksmui.

Nagrinėdama kolektyvaus veiksmo svarbą, Karen A. Cerulo (1997) akcentuoja grupės sąmoningumą, pasireiškiantį per veiksmų koordinavimą, apsaugos ir

atakos mechanizmų vystymąsi, diferenciaciją, ribų žymėjimą, bendradarbiavimo ir rungtyniavimo, įtikinėjimo ir prievartos naudojimo taktikas. Tačiau būtina pabrėžti, kad kolektyvus veiksmaus vyksta ne tuščiam lauke, o veikiau tam tikroje socialinėje apribojimų ir galimybių terpėje: pavyzdžiui, Ingo W. Schroeder siūlo atkreipti dėmesį į sąlygas, kuriomis tapatybės diskursas yra gvildenamas, ir interesus, kuriems šis diskursas tarnauja (Schroeder 2010). Taigi etninė tapatybė, taip pat kaip ir kitos socialinės tapatybės, yra dinaminio proceso, sąlygojamo konkrečių sąlygų ir veikėjų, dalis, t. y. ji turi būti suvokiama ne vien kaip tarptautinių santykių visumos padarinys⁶, bet taip pat kaip aktyvaus veiksmo pasekmė. Allanas Hobenas ir Robertas Hefneris (1991) pabrėžia, kad etniškumas yra atnaujinamas, modifikuojamas ir performuojamas kiekvienoje kartoje. Šiuos procesus lemia įvairios aplinkybės, bet, kaip minėjome, reikia pabrėžti, kad etninė tapatybė gali būti ir yra formuojama pačių individų ir grupių, turinčių kolektyvius bei asmeninius interesus. Būtent šiame procese yra svarbus etniškumo arba etninės tapatybės veikėjų vaidmuo, kuris ir yra centrinis atspirties taškas pristatomame tyrime.

Etniškumo veikėjai (šiam darbe – etninės tapatybės veikėjai) pagal Nelsono Kasfiro (1979) apibrėžimą yra „vietiniai kultūros entuziastai ir politiniai verslininkai, duodantys formą ir balsą etninei tapatybei ir mobilizuojantys veiksmui suburdami individus aplink save tarsi aplink kultūrinę rinkimų apygardą“. Referuodamas į Maxo Weberio kategorizaciją apie politiką kaip pragyvenimo šaltinį ir politiką kaip pašaukimą (Gerth, Wright Mills 1946), Rogersas Brubakeris (2004) naudoja *etnopolitinių verslininkų apibrėžimą* ir pabrėžė, kad šie gali gyventi „iš“ arba / ir „dėl“ etniškumo. Jų tikslas – remtis etninėmis grupėmis, telkti jas ir kviesti veikti. Pasak Reettos Toivanen (2007), etninės tapatybės veikėjai grupėms telkti naudoja „tapatybės diskursą“ kaip išgyvenimo strategiją (angl. *identity talk*), kuriuo siekia sukurti vieningos ir kompaktiškos grupės įvaizdį. Kiti tyrėjai (Reicher, Hopkins, Levine, Rath 2005: 627) priduria:

Visi tie, kurie siekia formuoti socialinę realybę, – politikai, nevyriausybių organizacijų atstovai, judėjimų aktyvistai, – yra susirūpinę socialinių kategorijų apibrėžimu. Kad šis apibrėžimas būtų efektyvus, jie turi būti įgudę *tapatybės verslininkai* (veikėjai). Bendrąja prasme šie įgūdžiai apima vienos kategorijos, kurią verslininkas (veikėjas) nori mobilizuoti, suformavimą, projekto, kuris turi siekti su ta kategorija susijusių vertybių, normų ir prioritetų, sukūrimą ir savęs, kaip kategorijos prototipo, pristatymą.

Barbara Ballis Lal (1997) išskiria *etninės tapatybės veikėjus*, kurie atstovauja subordinuotoms / mažumų grupėms, veiklos kryptis ir strategijas. Visų pirma,

⁶ Fredrickas Barthas (Barth 1969) smarkiai akcentavo santykiškumo elementą; Thomas Hyllandas Eriksenas suvokė etniškumą kaip tvarią ir sistematišką dviejų grupių, laikančių save skirtingomis, kultūrinių skirtumų komunikaciją (Eriksen 2001).

etninės tapatybės veikėjai apeliuoja į tapatybės sureikšmintą (angl. *essentialized*) įvaizdį, kuriame etniškumas yra svarbesnis už visus kitus savęs priskyrimo arba identifikacijos elementus. Etninės tapatybės veikėjai visų narių likimą traktuoja kaip neišvengiamai susietą su grupe, kurioje etniškumas yra svarbesnis nei socialinė klasė, darbinė veikla, išsilavinimas, lytis, religija ar kiti identifikacijos dėmenys (Ballis Lal 1997). Autorė pabrėžia, jog kartais toks sureikšmintas įvaizdis yra jau egzistuojantis ir institucionalizuotas, bet dažnai jis būna etninės tapatybės veikėjų naujai sukuriamas arba sustiprinamas.

Etninės tapatybės veikėjai neigia tapatybės įvairovę ir kismą, nepaiso dviprasmiškų ar naujai atsirandančių tapatybės formų, pavyzdžiui, mišrių šeimų. Jie nepaiso tų bruožų ir savybių, kurie modernioje visuomenėje padėtų tapatybei transformuotis ir prisitaikyti prie kintančių situacijų ir kontekstų. Šie veikėjai taip pat stengiasi neigti „išėjimo“ iš tam tikros grupės galimybes (angl. *exit*), o tai skatina tam tikrus individus atsitraukti ir pradėti „deidentifikacijos procesą“. Kaip apibendrina Kimberly D. Elsbach ir C. B. Bhattacharya, „deidentifikacijos procese“ individai atskiria savo tapatybes nuo grupių ir jų vertybių, taip pat nuo organizacijų, kurios įkūnija tas vertybes ir prieštarauja individo esminiems, su savo paties suvokimu susijusiems įsitikinimams (Elsbach, Bhattacharya 2001).

Tapatybės ir priklausymo grupei sureikšminimas etninių tapatybės veikėjų naudojamas siekiant monopolizuoti ribotus išteklius ir sukurti privilegijuotas pozicijas bendruomenėje. Anot Barbaros Ballis Lal, materialiniai ir simboliniai atlygiai, įsisavinami per monopolizacijos procesą, sukuria pasakatų sistemą etninės tapatybės veikėjams ir prielaidas socialiniam užsidarymui. M. Weberio aiškinimu, socialinis uždarymas yra procesas, kurio metu socialinės kolektyvinės grupės siekia maksimaliai išnaudoti savo pozicijas ir apriboti prieigą prie ekonominių ir kitokio pobūdžio galimybių ir išteklių (Parkin 2006). Taigi siekdami maksimaliai sutelkti resursus bei išnaudoti paskatas etninės tapatybės veikėjai naudoja strategijas, skatinančias socialinio uždarymo procesą, kurio metu atsiranda autsaiderių ir netinkamų priklausyti grupei kategorijų.

Trečia charakteristika, būdinga etninės tapatybės veikėjams, yra tai, kad jų veikla skatina prisitaikymą (angl. *conformity*) ir sukuria socialinės kontrolės mechanizmą. Etninių tapatybės veikėjų galia ir prievartos strategijos reikalaujant prisitaikymo prie „sureikšminto“ etninio įvaizdžio ir elgesio normų čia pasireiškia būtent per atlygių ir bausmių priemones. Etniniai tapatybės veikėjai aktyviai skatina ir atlygina asmenų susitapatinimą su grupe bei jų tinkamą elgesį. Nepritarimas dominuojančiam tapatybės suvokimui ir nustatytoms elgesio normoms traktuojamas kaip grėsmė bendruomenės poreikiams ir gerovei, todėl atgrasymo ir bausmių metodais siekiama riboti prieštaraujančių ir kitoki matymą turinčiųjų galimybes dalyvauti bendruomenėje.

Kita dalis teorijų, labiau kreipiančių dėmesį į kolektyvų grėsmių suvokimą, teigia, kad esamos ar suvokiamos išorinės grėsmės dažniausiai sustiprina grupės vidinę sanglaudą (t. y. grėsmės priverčia grupes stiprinti identifikacijos mechanizmą ir pakelti atskirties barjerus), o su šiomis grėsmėmis grupės kovoja dažniausiai naudodamos tris tapatybės išlaikymo strategijas (Lewis, Crisp 2003): priešiškos grupės sumenkinimą (paaštrėjęs negatyvus kitos grupės vertinimas susietas su savo grupės pozityvia reprezentacija, šios grupės išskirtinumo akcentavimu); grupės tapatybės sutvirtinimą (bandymas atvaizduoti grupę kaip homogenišką, vienalytę, vieningą, o jos narius kaip išskirtinius, būdingus tik tai grupei individus); patvirtinamąjį elgesį (kuomet grupė yra iš dalies uždaroma, o grupės viduje nustatomi bendri tikslai ir bendros veiksmo gairės, stiprinančios kolektyvią tapatybę).

Tapatybės išlaikymo kontekste komunikacijos priemonės turi ypatingos svarbos etninėms mažumoms (Fong, Chuang 2004). Kaip pripažįsta Stephenas Haroldas Rigginsas, „žiniasklaida esminį vaidmenį apibrėžiant, išsaugant ar silpninant etnines (ar nacionalines) tapatybes“ (Riggins 1992), todėl etninės tapatybės veikėjai jas gali tikslingai pasitelkti siekdami įtvirtinti norimą tapatybės įvaizdį bei socialines normas ir perteikti nustatytus bendruomenės tikslus. Šiame straipsnyje tapatybės išlaikymo strategijų aspektai (tapatybės sureikšminto įvaizdžio formavimas, priešiškos grupės sumenkinimas ir grupės bendrų tikslų išaukštinimas, alternatyvių tapatybės suvokimų atmetimas naudojant socialinės kontrolės mechanizmus ir skatinant prisitaikymą) buvo plačiai aptiktinkami Punsco ir Seinų krašto vietos žiniasklaidos diskurse, o vėliau dažnai dokumentuojami ir analizuojami etnografiniu tyrimo metu.

Empirinio tyrimo metodologija

Atliktas kokybinis tyrimas apėmė keletą etapų, kurių pirmasis buvo pasiruošimas lauko tyrimui. Pasiruošimo metu buvo analizuojama vietos žiniasklaida ir identifikuojami etninės tapatybės veikėjai. Remiantis žiniasklaidos analizės rezultatais, buvo nustatytas kokybinio tyrimo laukas ir iškelti tolimesni tyrimo klausimai. 2013 m. vasario ir kovo mėnesiais per lauko tyrimą Punsco ir Seinų krašte buvo atlikta 45 nestruktūruotų arba pusiau struktūruotų giluminių interviu su skirtingas pozicijas bendruomenėje užimančiais asmenimis.

Ruošiantis lauko tyrimui buvo remiamasi www.punskas.lt ir žurnale *Aušra* publikuotais straipsniais (*Aušros* žurnalo leidžiamų straipsnių analizė apėmė 2012–2013 m. pirmąjį pusmetį). Svarbu pabrėžti, kad ne visi straipsniai buvo aktualūs analizuojamai temai, o kai kurių analizuojamų straipsnių autoriai nebuvo šio krašto lietuviai, tačiau pati publikuojamų straipsnių atranka, temos pristatymas, redakciniai ir maketavimo aspektai leido geriau susipažinti su vie-

tinės redakcinės komandos strateginiais sprendimais. Straipsniai buvo analizuojami kompleksiskai: nustatomas straipsnio pobūdis (informacinis, švietėjiškas, apeliacinis ar mišraus tipo), įvardijama straipsnio tematika, keliami klausimai ir problematika, analizuojama išraiškos forma (naudojami retoriniai klausimai, palyginimai, supriešinimai, istorinės analogijos, kalbiniai elementai: epitetai, deminutyvai ir kt.). Analizės metu buvo siekiama išskirti tapatybės suvokimus ir esamas grėsmes (nuo aiškiai įvardijamų grėsmių, tokių kaip lietuviškų mokyklų uždarymas, iki labiau užslėptų ir netiesiogiai įvardijamų grėsmių lietuvybei, pavyzdžiui vėjo jėgainių įtaka kraštovaizdžiui).

Atsižvelgiant į temos specifiką, tolimesniame etape nuspręsta vykdyti lauko tyrimą ne tik telkiant dėmesį į etninės tapatybės veikėjus (asmenis, gyvenančius „iš“ ir „dėl“ lietuvybės, kurių pagrindinė veikla ir pragyvenimo šaltinis susiję su lietuvybės sklaidos tradiciniais centrais, t. y. mokyklomis, asociacijomis, kultūros namais), bet ir į kitų profesijų atstovus, dirbančius privačiame, valstybiniame arba nevyriausybiniam sektoriuje, tarp jų – buvusius aktyvius bendruomenės narius. Nei amžius (visi apklausti informantai buvo ne jaunesni kaip 18 m.), nei lytis nebuvo pasirinkti kaip reikšmingi rodikliai atsirenkant informantus ir analizuojant duomenis (analizuojant surinktus duomenis nebuvo pastebėtos tai paneigiančios tendencijos), o pagrindiniu atrankos principu buvo asmenų pozicija bendruomenėje: siekta apklausti tiek centrinius, tiek ir marginalius, „kraštinius“ arba „periferinius“, narius, t. y. tuos, kurie nedalyvauja arba tik epizodiškai dalyvauja bendruomenės gyvenime (toks skirstymas iš dalies atsiranda dėl pačių informantų savęs pozicionavimo bendruomenėje, tačiau neaprečia skirtingų tiek centrinių, tiek „periferinių“ narių aktyvumo bendruomenės gyvenime lygių). Etninės tapatybės veikėjų identifikavimas nebuvo sudėtingas (dar pasiruošimo tyrimui etape buvo identifiukuoti pagrindiniai etninės tapatybės veikėjai, kurie užima svarbius vaidmenis ir pozicijas bendruomenės gyvenime), tyrimo metu buvo naudojamas sniego gniūžtės principas identifikuojant kitų profesijų asmenis ir ypač tuos informantus, kurie, būdami bendruomenės gyvenimo paraštėse, galėjo pateikti skirtingą ir kontrastingą interpretaciją. Būtent šių informantų matymas ir bendruomenės narių skirstymas į „juos“ (lyderius, monopolizavusius politinius ir ekonominius bendruomenės resursus) ir „mus“ (neturinčius įtakos) tapo interpretaciniu įrankiu, kuriuo remiantis buvo analizuojami tyrimo rezultatai.

Visi per šį laikotarpį (2013 m. vasario ir kovo mėn.) apklausti informantai yra Punsko ir Seinų krašto gyventojai, visiška dauguma jų – šio krašto kilmės ir identifikuojantys save šio krašto lietuviais (ne šio krašto kilmės informantai buvo apklausiami tik tuomet, kai to reikalavo jų specifinė pozicija, t. y. profesija ar padėtis bendruomenėje). Lauko tyrimo metu atlikta 45 nestruktūruotų arba pusiau struktūruotų interviu, kurių dauguma, atsižvelgiant į temos jautrumą

ir informantų pageidavimus, buvo neformalūs pokalbiai, vykdomi nenaudojant įrašymo priemonių, užsirašant apklaustųjų atsakymus į pateiktus klausimus. Ne visi interviu buvo vienodos trukmės ir vienodai išsamūs (trukmė vyravo nuo 3 valandų iki pusvalandžio), su keletu asmenų buvo atliekami pakartotiniai interviu (tais atvejais, kai reikėdavo pasitikslinti atsakymus į tam tikrus klausimus arba kai informantas ilgai neįgydavo daugiau pasitikėjimo). Keletą kartų buvo vykdomi grupiniai interviu-pokalbiai (informantai bendravo tarpusavyje, o tyrėjas būdavo priimamas kaip sveikios svečias), kurių metu tyrėjas prašydavo informantų pasisakyti viena ar kita tema, o informantai turėjo galimybę ne tik atskleisti savo požiūrį, bet ir tarpusavyje diskutuoti tyrėjo iškeltais klausimais.

Tyrimo metu iškilo ir kitų su tyrimo etika susijusių klausimų: be jau minėto poreikio užtikrinti informantų konfidencialumą, taip pat buvo svarbu atskleisti informantams tyrimo tikslą. Kadangi tyrimo tematika yra gana jautri, buvo pasirinktas kompromisinis variantas, kuris užtikrino tyrimo skaidrumą nekeliant grėsmių tyrimo rezultatyvumui, t. y. informantams tyrimo tematika buvo iš dalies atskleidžiama, akcentuojant lietuvių bendruomenės veiklą ir tarptautinius šio krašto lietuvių ir lenkų santykius. Visiškas tyrimo tikslų atskleidimas būtų galėjęs paskatinti etninės tapatybės veikėjus bendrauti itin sukaustytai (asmenys, žinodami, jog tyrimo metu nagrinėjama jų veikla ir tos veiklos įtaka, labiau linkę telkti dėmesį į pozityvų savęs ir savo veiklos pristatymą nei į savo nuomonės atskleidimą). Taip pat ir kiti informantai, kurie šiuose pokalbiuose išvelgė grėsmę ir todėl ne iš pirmo karto atvirai dėstė savo mintis ir prašė visiško konfidencialumo, būtų neigiamai ir įtariai vertinę tyrimą, jei būtų nurodoma, jog tyrimo tema tiesiogiai susijusi su bendruomenės lyderiais ir jų veikla. Taigi, apsisprendimas tik iš dalies atskleisti tyrimo tematiką visų pirma vadovavosi rezultatyvumo poreikiu (dalis tyrimo skaidrumo buvo paaukota dėl tyrimo kokybės užtikrinimo), tačiau surinktų duomenų analizės pristatymas pirmiausia vadovavosi profesinės etikos normų užtikrinimo poreikiu (visiško konfidencialumo garantijos neleido atskleisti kontekstinės informacijos apie informantus, kuri neabejotinai būtų buvusi naudinga pristatant darbo rezultatus).

Lietuvių etninė mažuma Punsco ir Seinų krašto kontekste

Remiantis Stefano Wolffo klasifikacija, galima teigti, kad Lenkijos lietuviai šiame paribio krašte sudaro „išorinę mažumą“ (Wolff 2002), t. y. etninę grupę, reziduojančią vienos valstybės teritorijoje (Lenkijoje), bet lingvistiškai, kultūriškai ar religiška giminingą kitos valstybės, esančios kaimynystėje (angl. *kin-state*), titulinei tautai ir siekiančią tą ryšį išsaugoti. Šios išorinės mažumos skaitlingu-

mas ilgainiui kito, bet nusistovėjus politinių vienetų sienoms pastebėtos šios tendencijos: pokario laikotarpiu lietuvių teritorinis išsidėstymas Lenkijoje ne labai kito, bet jų skaičius ženkliai sumažėjo: jei po Antrojo pasaulinio karo lietuvių skaičius siekė 9 000 (Chałupczak, Browarek 1998), tai 2002 m. surašymo duomenimis lietuvišką tautybę deklaravo tik 5846⁷ asmenys, kurių net 90 proc. gyveno Lenkijos paribio krašte (Barwinski, Lesniewska 2013). Pagal 2011 m. surašymo duomenis visoje Lenkijoje šiuo metu gyvena apie 8000 asmenų, identifikuojančių save lietuviais, apie 5000 jų lietuviybę iškelia kaip pirminį savo tapatybės šaltinį (*Raport z wyników. Narodowy spis Powszechny Ludności i Mieszkań* 2011). Būtent Šiaurės rytų Lenkija, dažnai vadinama *Suwalszczyzna* (Palenkės vaivadijos dalis), pasižymi didele šiame krašte gyvenančių lietuvių teritorine koncentracija (Barwinski, Lesniewska 2013), išsidėsčiusia vadinamajame Suvalkų trikampyje – teritorijoje tarp Suvalkų, Seinų ir Punsko.

Svarbu paminėti, kad Palenkės vaivadijos Seinų apskritis, sudaryta iš Seinų miesto, Seinų, Punsko, Krasnapolio ir Gibų valsčių, yra vienas skurdžiausių Palenkės vaivadijos rajonų. Kaip rodo atliktos studijos duomenys (*Szczegółowa analiza lokalnego rynku pracy w powiecie sejneńskim*, 2013), skirtumas tarp išlaidų ir pajamų čia yra vienas aukščiausių, palyginti su kitomis apskritimis, todėl rajonas yra nuostolingas ir nepajėgus save išlaikyti. Seinų apskritis pasižymi aukštu nedarbu (2013 m. rugsėjo mėnesio duomenimis nedarbo lygiu Palenkės vaivadijoje Seinų apskritį lenkia tik Kolno ir Grajevo apskritys) ir santykinai žemu pragyvenimo lygiu. Nedarbo lygis Seinų apskrityje yra daug didesnis nei šalies vidurkis (19,7 proc. palyginti su 13 proc. Lenkijos vidurkiu), o vidutinis darbo užmokestis (2012 m. gruodžio duomenimis) siekė tik 88,9 proc. vidutinio darbo užmokesčio šalyje (daugiausia nedarbo ir skurdo problemų yra Gibų, Krasnapolio ir Punsko valsčiuose ir kaimo vietovėse, kuriose nedarbas sudaro 51,1 proc. visos apskrities nedarbo). Žema darbo paklausa (užregistruotos 1 215 darbuotojų, kurių didžioji dalis yra mažosios įmonės, veikiančios paslaugų sektoriuje ir neturinčios darbuotojų; tik šešios jų įdarbina nuo 50 iki 249 darbuotojų ir tik viena įdarbina nuo 250 iki 999 darbuotojų) sukuria labai ribotas įsidarbinimo galimybes. Dėl šių aplinkybių apskritis yra mažiau patraukli vieta gyventi, tai lemia ir pastebimai neigiamą migracijos balansą. Minėti tyrimo duomenys rodo, kad dalis darbingo amžiaus gyventojų išvyksta ieškoti darbo į kitas Palenkės vaivadijos apskritis, kitas vaivadijas arba net į užsienį (toks darbingo amžiaus asmenų mobilumas susijęs ir su tuo, kad, nepaisant didelio ir gerai išplėto pradinio ir vidurinio mokslo ir ugdymo įstaigų tinklo, apskrityje

---

⁷ 2011 m. surašyme naudota skirtinga metodologija. Lietuvių tautybę deklaravo 7 863 asmenys, kurių 4 830 įvardijo vienintelę tautinę tapatybę – lietuvių, o 3 032 deklaravo dvigubą tautinę tapatybę. Žr. M. Barwinski, K. Lesniewska (2013).

nėra aukštųjų mokyklų, kurios įsikūrusios didesniuose miestuose). Įdomu, kad atlikta analizė parodė, jog, nepaisant įvairių sunkumų, apskritis pasižymi specifškai aukštu nevyriausybinų organizacijų skaičiumi, tarp jų ir krašto lietuvių organizacijomis.

Išties, pasikeitus geopolitinėms aplinkybėms, Seinų ir Punsco krašto lietuvių bendruomenės veiklai formaliai įteisintų apribojimų neliko: kai Lenkijoje lietuvių bendruomenė įgijo politines teises ir tapo laisva organizuoti savo visuomeninį ir kultūrinį gyvenimą, krašto lietuviai įkūrė arba atgaivino nemažai organizacijų, fondų, lietuviška veikla tapo remiama valstybiniu ir vietos lygmeniu, vietos lietuviai galėjo nedraudžiamai palaikyti santykius su Lietuva, kuri aktyviai palaikė ir rėmė lietuvišką veiklą: buvo įsteigtas vyskupo Antano Baranausko fondas *Lietuvių namai*, finansuojama Seinų *Žiburio* mokyklos statyba, teikiamos lėšos ir dotacijos kitiems projektams. Šiuo metu Punske ir Seinuose veikia keliolika lietuviškų organizacijų ir kultūros būrelių, besiglaudžiančių prie lietuviškų mokyklų ir kultūros namų. Tačiau, kaip parodė vietos žiniasklaidos analizė, lietuvių etninės mažumos „išlikimo klausimas“ visgi plačiai vyrauja bendruomenės viešajame diskurse ir yra gvildinamas aptariant švietimo sistemos ir tautinio, istorinio paveldo išsaugojimo klausimus.

Silpstančios tapatybės suvokimai: šeima, bendruomenė ir mokykla

Kaip pastebėjo Petras Kalnius, Punsco ir Seinų krašto lietuviams gimtoji kalba yra svarbiausias veiksnys siekiant išlaikyti etninę tapatybę (Kalnius 2006). Būtent lietuvių kalbos vartojimas kasdieniniame gyvenime, švietimo ir kultūrinėje veikloje, jos perdavimas ateities kartoms yra tas faktorius, kuris laikomas etninės tapatybės išsaugojimo *sine qua non*. Tačiau šeima, vadinamasis „tautiškumo pagrindas“, vis dažniau įvardijama kaip silpnoji tapatybės išsaugojimo grandis, kaip potenciali grėsmė, o pagrindinis vaidmuo ją išlaikant vis daugiau tenka būtent švietėjiškai veiklai, visų pirma mokykloms, aplink kurias verda suvokiamai silpstančios bendruomenės gyvenimas.

Didžioji dalis respondentų, prašomi apibūdinti lietuvių etninės mažumos padėtį ir jos santykius su lenkais, kaip didžiausią problemą nurodė ne kokias konkrečias lietuviškos veiklos kliūtis, o bendrine prasme patį „nutautėjimo“ procesą, kuris labiausiai, jų nuomone, pasireiškia būtent šeimos sferoje ir ypač per kalbos „išsizadėjimą“. Šeimas respondentai, tiek etninės tapatybės veikėjai, tiek kiti bendruomenės nariai ar jos paraštėse esantys asmenys, buvo linke skirstyti į dvi grupes: į *grynas*, *šėyras*, *tikras* lietuviškas šeimas (sudarytas iš lietuvių kilmės asmenų) ir į mišrias šeimas (sudarytas iš lietuvių ir kitos etni-

nės grupės, dažniausiai lenkų, asmenų). Tokia vyraujanti kategorizacija buvo plačiai naudojama net asmenų, kurie patys yra sukūrę mišrias šeimas, taigi plačiai priimtina ir vartojama bendruomenės diskurse. Remiantis respondentų pasisakymais, galima teigti, kad nutautėjimo procesas, nors ir nevienodai, paliečia abi šias grupes. Ščyros lietuviškos šeimos, sudarytos iš lietuvių kilmės asmenų, yra linkusios „nutautėti“ tuomet, kai lietuvių kalba yra nevertinama kasdieniniame gyvenime arba, jei vartojama, kai tų šeimų lietuviybės perdavimo iš kartos į kartą mechanizmas yra pakirstas, t. y. kai vaikai neleidžiami į lietuvišką mokyklą arba jie išsižada gimtosios kalbos. Etninės tapatybės veikėjas, vienas iš kultūros organizacijų aktyvistų, paklaustas ar yra daug jam žinomų lietuvių, kurie neidentifikuoja savęs lietuviais, pasakojo:

Yra tokių šeimų, kur abu tėvai lietuviai, bet niekad neleis savo vaiko į lietuvišką mokyklą... Jau su lenkais bendrauja... O jei paklaus dar vaiko, tai jis tik į lenkišką norės.

Dauguma etninių tapatybės veikėjų lenkišką mišrių šeimų elementą laikė stipresniu, taigi natūraliai nustelbiančiu ir užgniaužiančiu lietuviškąjį. Lietuviai, visgi sugebantys atsispirti tokiai nutautėjimo tendencijai ir mišriose šeimose išlaikyti lietuvišką kalbą bendruomenės akyse yra gerbiami ir įvardijami kaip *aršūs, tikri* lietuviai.

Tyrėjas: *Kaip žiūrite į mišrias šeimas, juk jų čia daug? Kokį vaidmenį jos vaidina išlaikant lietuviybę?*

Etninės tapatybės veikėjas, vienas iš asmenų, formuojančių žiniasklaidos diskursą:

Į tai žiūrim kaip į blogį, kaip į nutautėjimą, kaip į savo tėvų kultūros išdavystę... Deja, taip yra. Išduoda tautą, tėvų papročius... Mišri šeima dar nieko nereikštinu, bet tampa lenkiška – tai išdavystė.

Tyrėjas: *O kodėl ji turi būtinai tapti lenkiška?*

Etninės tapatybės veikėjas: *Lenkų pusė stipresnė... Nustelbia... Ir mes esam labai silpni, nusilpę, mišrių šeimų vis daugiau.*

Mišrios šeimos tokių respondentų dažnai buvo įvardijamos kaip nutautėjimo proceso leitmotyvas. Tokios šeimos buvo priešpriešinamos *grynomis, tikroms, ščyroms* šeimoms. Sulenkėjusiems lietuviams ir mišrių šeimų vaikams vadinti etninės tapatybės veikėjai, tarp jų ir mokytojai, vartoja tokius žodžius kaip *išvirkštakelnis, išvirkštarankovis, mozūras. Mozūras*, respondentų aiškinimu, „yra pravardžiavimas, nepagarbos rodymas lenkų atžvilgiu... Pyksta lietuviai (jie irgi taip vadinami), kai ant jų taip pasako“. Tačiau respondentai nurodė, kad nevengia taip vadinti ir savo giminių (ne tiesiogiai, bet už akių), jei šie neišmoko vaikų lietuvių kalbos. Viena kultūros darbuotoja apibūdino *išvirkštakelnius* arba *išvirkštarankovius* kaip „sulenkėjusius lietuvius, tuos kurių vienas tėvų lietuvis arba abu, o vaikas lenkas“.

Etninės tapatybės veikėjas, dirbantis mokykloje, diskutuodamas apie mišrių šeimų vaikus ir jų galimybes įsitraukti į lietuvišką veiklą, svarstė: *Kai sueina lietuviai ir lenkai, jų vaikai patampa priešiški... Kai kraujas susimaišo... grynakraujai nėra tokie priešiški... Mišrūs kenkia bendrai tautinei savimonei... Įvyksta tapatybės konfliktas.*

Ščyrų ir mišrių šeimų sąvokos turi aiškia vertybinę konotaciją, ir dėl šios priežasties respondentai neretai išsakydavo palankesnę nuomone apie *ščyrus lenkus* (ypač apie tuos, su kuriais istoriškai turėjo mažai kontaktų, taigi ne apie šio krašto lenkus) nei apie *nutautėjusius lietuvius*, nors šio krašto lenkai respondentų neretai buvo apibūdinami kaip *britkūs žmonės*, tingūs, arogantiški, pasipūtę, žeminantys lietuvius (įvardytos lietuviškos savybės buvo siejamos su darbštumu, tvarkingumu, protingumu, tolerantiškumu). Šis ryškus kategorizavimo elementas, sparčiai mažėjančios ir silpstančios bendruomenės grėsmės akcentavimas atsispindėjo ir vietos žiniasklaidos etniniame diskurse⁸. Čia Lenkijos lietuviai visų pirma vaizduojami kaip *nelenkai* (apibrėžimas per supriešinimą), daugelyje publikuotų straipsnių pastebimas socialinis palyginimas ir morališkai viršesnio / žemesnio priskyrimas. Noras išlaikyti *grynumą* ar *ščyrumą*, taigi moraliai viršesniojo statusą, dažnai įvardijamas būtent respondentų, turinčių suaugusius vedybinio amžiaus vaikus, tačiau jaunesnės kartos atstovai, ypač tie, kurie patys sukūrė mišrias šeimas, dažniau atmesdavo tokias kategorizacijas ir su jomis susijusias vertybines konotacijas.

Etninės tapatybės veikėjas, dirbantis kultūros sferoje: *Yra lenku, atvažiavusių iš Lenkijos glūdumos (kepėjas, veterinarai)... Jie tikri lenkai... tarp jų problemų nekykla... Kyla su tais, kurie nesupranta, ar jie lietuviai ar lenkai... Tokių šeimų vaikai... jiems maišomas protas... Vaikas nesupranta, kuom jis turėtų būti.*

Tyrėjas: *Bet lietuvių čia mažai, visi beveik giminės, mišrios šeimos neišvengiamos? Ar už pusbrolių tekėti?*

Respondentas: *Pusbrolių vaikai jau kuria šeimas, tokių atvejų yra... Mano pačios šeimoje yra atvejis, kai vyras su žmona pasirodė esantys giminaičiai... Labai džiaugiamės, kai kuriasi šeimos su lietuviais, atvykusiais iš Lietuvos... Labai nenorėčiau, jei mano šeimoj būtų lenkas... Norėčiau, kad nebūtų juodas, kad būtų to pačio tikėjimo, ir jei lietuvis, tai išvis idealiausias variantas.*

Daugelio etninės tapatybės tyrėjų nuomone, priklausymas vienai ar kitai etninei grupei yra prigimtinis (Kaip sakė etninės tapatybės veikėja, dirbanti

---

⁸ Etninis diskursas gali būti suprantamas bendrąja prasme kaip socialinių ir kultūrinių interakcijų, kurios išreiškia etniškumą, visuma. Konkrečiai šiame darbe vietos žiniasklaidos etninis diskursas apima tekstinius, oficialius šaltinius ir jų keliamas idėjas bei problematikas, kurios nusako ir apibrėžia etniškumą.

kultūros sferoje, „čia nepasirenki, ar būti lenku ar lietuviu – niekas tokios teisės nedavė... Tautybė yra prigimtinė“, o tapatybė yra traktuojama kaip vienybė:

Vietinis politikos veikėjas, bendruomenės narys, paklaustas, ar galima save laikyti dviejų tautybių ir kultūrų atstovu, nepritarė tokiam teiginiui: *Alternatyvos nėra – arba amerikonas arba lietuvis... Vis tiek tu esi lietuvis – tautybės nepakeisi... Tautybė įgyjama su gimimu... Lenkas gali mokėti lietuviškai, gali viską daryti, lietuvis su tuo viskuo nebus...*

Tyrėjas: *Niekada ir jokiais aplinkybėmis jis negalės būti lietuviu, net jeigu save laikys lietuviu?*

Respondentas: *Ne... Lietuviais nebent proanūčiai galėtų būti.*

Tačiau, kaip pastebėjo keletas respondentų, nors mišri šeima nėra suvokiama kaip absoliuti blogybė (jū pasitaiko kiekvienoje giminėje), jos vertinimas visgi priklauso nuo „lietuviybės perdavimo“ potencialo, kuris tiesiogiai susijęs su gimtosios kalbos mokėjimu.

Etninės tapatybės veikėjas, kuris save laiko senosios, nuosaikiosios lyderių kartos atstovu, teigė: *Žmonės iš mišrių šeimų yra nenoriai matomi... Nors mišrios šeimos neišvengiamos... Dabartinė politika neteisinga... Mišrias šeimas reikia stengtis įtraukti, jų nepalikti... Prarandi viską, jeigu nuo jų ribojiesi... Jie (referuodamas į dabartinius lyderius) ir yra praradę.*

Tyrėjas: *O jūsų šeimoje vaikai irgi yra sukūrę mišrias šeimas, kaip į tai žiūrite?*

Respondentas: *„Gerai būtų buvę, jei sūnus turėtų žmoną lietuve... Bet vaikai patys renkasi... Jie iš namų išsineša kas lietuviška, o tos dvi kultūros turi eiti kartu... Bet anūčiai turės mokėti ir vieną, ir kitą kalbą.*

Mišrios šeimos daugelio respondentų įvardijamos kaip dažnas ir iš dalies neišvengiamas reiškinys, kuriam priešintis beprasmiška. Vietos žiniasklaidos diskurse, nors lietuviybė išskiriama kaip moraliai aukštesnė prieš kitatautiškumą, ypač lenkiškumą, atsispindi bendro gyvenimo su lenkais būtinybė ir patirtis. Punsko kraštas ir jo žmonės vaizduojami kaip išskirtiniai būtent dėl to, kad gyvena paribio zonoje: akcentuojamas jų gebėjimas prisitaikyti prie aplinkos, neprarandant tapatybės (didelis dėmesys teikiamas kalbai ir dzūkiškai tarmei kaip identifikacijos elementams). Iš respondentų atsakymų galima pastebėti, kad visgi ne tiek mišrios šeimos, kiek mišrios arba naujos tapatybės formos laikomos didžiausiomis grėsmėmis, kurioms atsispirti yra būtina:

Tyrėjas: *O ar žmogus iš mišrios šeimos gali būti ir lenkas, ir lietuvis, t. y. turėti mišrią tapatybę?*

Etninės tapatybės veikėjas, vienas iš asmenų, formuojančių žiniasklaidos diskursą: *Žmogus be šaknų – nepilnavertis... Kuo – būti kosmpolitais? Europos žmogus – tai jis yra nieko. Nėra tokios sąvokos... Tai patys blogiausi žmonės, kurie nežino kas jie yra... Žmogus be tradicijų, be šaknų... Su tokiu žmogum pavojinga bendrauti, nes jis*

*neturi jokios atsakomybės... Reikia atsargiai bendrauti žinant, kad kosmopolitas...
Jam tas pats, gali išduoti vertybes... Nėra tokių sąvokų – Europos pilietis, maža,
Marso pilietis?*

Taigi svarbu pažymėti, kad šeimos, kaip silpstančio lietuviybės išsaugojimo pagrindo, samprata atrodo glaudžiai susijusi su plačiau suvokiamomis tradicinės kaimo bendruomenės nykimo, demografinėmis ir ypač kultūrinėmis grėsmėmis. Absoliuti dauguma respondentų išreiškė susirūpinimą krašto demografinė padėtimi, kaimų tuštėjimu, jaunimo pasitraukimu iš šio krašto. Kalbinami vyresnio amžiaus respondentai dažnai su nostalgija prisimindavo tuos laikus, kai sąlygos plėtoti lietuviybę buvo nepalankios, tačiau pasiryžimas ir bendruomeniškas buvo stiprus (minima kaimo, talkos atmosfera, prisimenamos kovos už lietuviškas pamaldas, bendri giedojimai). Tradicinės tapatybės išsaugojimas kartu perspektyvoje ir būtent vaikų švietimas bei auklėjimas „lietuviškai“ yra dažnai etninių tapatybės veikėjų atvaizduojamas kaip tam tikra kiekvieno bendruomenės nario pareiga. Kalba yra suvokiama kaip silpstančio bendruomeniško cemento, o mokykla – kaip tokios lietuviybės išlaikymo centras.

Pasak vieno bendruomenės lyderių, aktyviai veikiančių kultūros ir edukacinėse sferose: Bendruomeniškas nyksta... Kaimas tuštėja... Pasaulis vienodėja... Bendruomenė linkusi nutautėti... Spartėja asimiliacija...

Tyrėjas: O kas gali tam užkirsti kelią?

Respondentas: Savimonės keitimas (sulenėjimas) yra pristabdomas procesas... Jame pagrindinį vaidmenį vaidina mokykla.

Mokyklos ir kultūros erdvės šiame realių ar suvokiamų grėsmių kontekste yra suvokiamos kaip pagrindinės lietuviybės išsaugojimo erdvės. Šiose erdvėse aktyviai veikia bendruomenės lyderiai ir kiti etninės tapatybės veikėjai, formuojantys tapatybės sampratą ir jos išlaikymo strategijas. Etninės tapatybės veikėjų vaidmuo bendruomenėje, jų veiklos kryptys ir strategijos šiame darbe yra nagrinėjamos ir analizuojamos remiantis respondentų išsakytomis mintimis ir išvaggomis.

Etninės tapatybės veikėjai: jų vaidmuo bendruomenėje ir veiklos strategijos

Kultūros įstaigoms ir mokykloms tiek Punske, tiek Seinuose, remiantis daugelio apklausų pateikta informacija, vadovauja profesionalai, kurių pagrindinis pragyvenimo šaltinis susijęs su lietuviybės veikla, t. y. jie ne tik gyvena dėl lietuviybės (misi-ja), bet ir iš lietuviybės. Atliktas lauko tyrimas ir respondentų pasakojimai parodė, kad etninės tapatybės veikėjai šiame kontekste yra ir vieni pagrindinių etninės ekonomikos veikėjų, užimantys nišinę ekonomikos dalį (etninės bendruomenės

švietimo ir kultūros organizacijos), kurią siekia kontroliuoti per įvairias priemones, koncentruodami savo galias ir monopolizuodami resursus (tarp jų komunikacinius).

Vienas buvęs bendruomenės lyderis pastebėjo: *Jaunų lyderių neišauga, nes jiems (esamiems) nereikia, jie neleidžia... Čia enklava... „Dasirové“, tai ir sėdi... Kažkas nuvarva ir kitiems... Visi kiti susirišę, negali pasakyti prieš.*

Kitas buvęs aktyvus bendruomenės narys teigė: *Čia negali padaryti jokio manevro... Visi žino, kaip čia yra, be giminytės ryšių į Punsko mokyklą dirbti nepateksi... Taip jie viską pasidalina – jei kelius valyt, tai X šeima, jei asfaltas – Y šeima.*

Kitų profesijų apklausti atstovai, ypač tie, kurie nelaiko savęs aktyviais bendruomenės nariais, taip pat buvę bendruomenės lyderiai akcentavo būtent giminytės ryšius gaunant darbą mokykloje ir kultūros namuose. Tam tikri postai, jų žodžiais tariant, yra ne tik iki gyvos galvos, bet ir paveldimi. Respondentai nurodė, kad nesutarimai tarp senos ir naujos lyderių kartos buvo išspręsti patraukiant senosios kartos lyderius, o nauja lyderių karta, kilusi iš Punsko, yra daug radikalesnė: neparankios nuomos, jų žodžiais, pažabojamos naudojant tokias bausmes arba tų bausmių grėsmes kaip galimas darbo netekimas, verslo boikotavimas ir kitos ekonominės bei socialinės bausmės. Šiuos etninės tapatybės veikėjus respondentai dažnai apibūdina kaip konfliktiškus, naudojančius represines priemones ir nepatenkinančius visų vietos lietuvių poreikių.

Informantas, kurio profesija glaudžiais susijusi su bendruomenės gyvenimu, bet jis nėra etninės tapatybės veikėjas, teigia: *Būtent dėl šios priežasties daugelis čia linke tylėti, nesakyti, nereikšti priekaištų, nes verslas, kuris pasisako prieš, nukenčia... Nebeorganizuojami renginiai, o mokyklos sferoje, ypač Seinų „Žiburio“ mokykloje, niekas jų (kultūros darbuotojų, mokytojų) nuomonės neklausia, nes yra vienintelė teisinga nuomonė... Jeigu pasakysiu ne taip, galiu ieškoti sau darbo.*

Asmuo dirbantis kultūros sferoje, tačiau nedalyvaujantis aktyviai bendruomenės veikloje: *Žmonių poreikiai paprasti, o ne politika... Mūsų pačių niekas neklausia apie poreikius.*

Tyrėjas: *O nėra galimybės juos kažkaip „nukomunikuoti“?*

Respondentas: *Ne... Čia režimas... Veikla čia vyksta ne su žmonėmis, o prie jų aš neafišuoju savo požiūrio.*

Bendruomenės lyderiai, daugelio informantų (daugiausiai buvusių etninės tapatybės veikėjų, kitų profesijų atstovų ir asmenų iš mišrių šeimų) nuomone, veikia savo pačių sukurtame nuolatinės grėsmės kontekste. Dauguma apklaustųjų pripažino, kad iš tiesų problemų tarp lietuvių ir lenkų yra, jų šaknys glūdi giliai istorijoje, tačiau tie respondentai, kurie buvo kritiškai nusiteikę etninės tapatybės veikėjų atžvilgiu, akcentavo, kad didelė dalis problemų yra dirbtinai provokuojamos, nes tai padeda bendruomenės lyderiams išlaikyti savo galią.

Iš tiesų ryšys su lenkų tauta, Lenkijos valstybe pačių etninės tapatybės veikėjų pasisakymuose dažnai buvo dviprasmiškas, nevienareikšmiškas. Lietuvių pagarbos ir paniekos santykis su lenkiškuoju patriotizmu buvo identifiikuotas daugelio respondentų. Labai instruktivus vieno tapatybės veikėjo apibūdinimas, jog *mes neatskiriami dalis Lietuvos gyvenimo... norime turėti įtaką... bet ir su Lenkija mes irgi surišti... nors Lenkija pamotė, mes esam nedaloma tos valstybės dalis*. Šio krašto etninės tapatybės veikėjai nuolatos seka Lietuvos vidaus politikos naujienas, diskutuoja apie lenkų etninės mažumos padėtį Lietuvoje, ją lygina su savąja. Kaip nurodė bendruomenės lyderiai ir kiti aktyvūs jos nariai, dažnai Lenkijos lietuviai jaučiasi dviejų tarpvalstybinių santykių įrankiais. Tačiau tyrimo duomenys parodė, jog dalis respondentų jaučiasi ne tiek šių tarpvalstybinių santykių, kiek vietos etninės tapatybės veikėjų interesų įrankiais.

Vieno informanto, buvusio aktyvaus bendruomenės nario, nuomone, *dabartiniai vadai siekia atsiverti... Kas lenkas, tai jau su tuo nereikia nieko bendro turėti.... Visi yra vieno veikėjo Z mokiniai, o tas veikėjas – žmogus, kuris pirma turi sudaryt problemą, po to veikti... Kai nėra problemos, jis neveiklus*.

Grėsmės, anot respondentų, yra dirbtinai sukuriamos ir bereikalingai gaivina kolektyvinę atmintį apie lietuvių ir lenkų nesantaiką. Tačiau etninės tapatybės veikėjai akcentuoja, kad istorijos negalima pamiršti, reikia iš jos mokytis. Jų misija – „tiesos atstatymas“, garbės gynimas, lietuviškosios istorijos ir kultūros išsaugojimas, kova už teisę išlikti. Šis gynybinis aspektas itin išryškėjo bendraujant su visais etninės tapatybės veikėjais:

Vieno iš bendruomenės lyderių nuomonė apie Berznyką⁹: *Ten yra mūsų tapatybės dalis... Tas įrašas, sakantis, kad „lietuviai, lenkų žudikai“... Dalis pyksta ant lietuvių... Dalis ir lietuvių perskaito ir sako, mes esam tokie ir tokie... Lenkai jaučia neapykantą lietuviams, vyksta lenkiškumo stiprinimas per lietuvių žeminimą*.

Kitas vienas svarbiausių etninės tapatybės lyderių, kalbėdamas apie lietuvių bendruomenės užsidarymą, teigė: *Jei situacija būtų kiek kita... neveiktų savignybos mechanizmas... Mūsų per mažai, kad nesigintume, reikia gintis*.

Tyrėjas: *Jūs norite pasakyti, kad tokia gynybinė pozicija yra neišvengiama?*

Respondentas: *Taip... Tai desperatiška gynybinė pozicija... Tuoj būsim tyrimo objektu... Prašom nesistebėti, kad užsidarom ir ginamės... Jei atsiverti, išsivaikštom*.

Etninės tapatybės veikėjai, kitų respondentų nuomone, siekia save išskelti kaip lietuviškumo pavyzdį, būtent per taisyklingos lietuviškos kalbos (apklaustieji ją vadina „normalia kalba“, kuri nėra tokia, kokia vartojama kasdieniniame gyvenime, kuomet bendraujama „dzūkuojant“, t. y. kalbant dzūkiška tarpe) vartojimą, kultūrinių tradicijų puoselėjimą (daugiausia per liaudies dainas, šokius ir teatrą),

⁹ Vienas iš labiausiai krašto lietuvių ir lenkų polemizuojamų istorinės atminties aspektų yra Berznyko kapinėse esamų Lietuvos karių kapų sutvarkymo klausimas.

istorinių klausimų gvildinimą. Šie asmenys, pasak vienos neaktyvios bendruomenės narės, *nustato, kas tikras lietuvis, ir verčia į lietuviybę.*

Pavyzdinės bendruomenės kūrimas vyksta per žiniasklaidos priemones, švietiškose ir kultūrinėje veikloje ir yra parodomas per proginius koncertus, renginius, kurie yra labai gausūs šiame krašte. Šių renginių metu bendruomenės nariai aktyviai dalyvauja ne tik kaip žiūrovai, bet ir kaip dalyviai šokdami, dainuodami, vaidindami – tai yra vienas svarbiausių kriterijų apibrėžiant narystę. Svarbus čia ir pačios scenos elementas (galima atkreipti dėmesį, jog žurnalo *Aušra* viršelyje dažnai vaizduojama scena): ilgų koncertų metu ne viena dešimtis asmenų pabūna scenoje, kiekvienas choras ar ansamblis, ypač jų vadovai, kurių dažniausiai būna keletas ir daugiau, yra pristatomi, apdovanojami, pagerbiami. Matomumo aspektas yra labai svarbus bendruomenės gyvenime: mokyklose sienos nukabintos medaliais, pagyrimo raštais, o mokyklos vadovai ir kultūros darbuotojai didžiuojasi savo auklėtinių pasiekimais ir vykdoma veikla.

Viena kultūros darbuotoja kritiškai vertina šią veiklą, nes ji yra primetama ir tarnauja pačių lyderių interesams. Ji teigia: *Lyderiai piešia modelinę visuomenę, reali yra visai kitokia... Politškai formuojamas tam tikras įvaizdis, kuris yra reikalingas... Tautybė ir tapatybė – politinis ir ekonominis žaislas... Tautinė tapatybė – gerai parduodama prekė.*

Remiantis apklaustųjų pateiktomis išvalgomis ir surinkta medžiaga galima teigti, kad etninės tapatybės veikėjai, veikdami esamų ar suvokiamų grėsmių kontekste, apeliuoja į lietuviybės sureikšmintą įvaizdį ir jį iš dalies kurdami buria aplink save idealų įvaizdį turinčią bendruomenę, kurios narystė apibrėžiama pagal nustatytus kriterijus. Pagrindiniai iš jų – lietuviškos mokyklos pasirinkimas, aktyvus dalyvavimas bendruomenės gyvenime, lojalumas jai; kitais žodžiais tariant, tie elementai, kurie padeda išlaikyti ne tik etninę tapatybę kartu perspektyvoje, bet ir tvarų bendruomenės gyvavimą iš ekonominės perspektyvos.

Bendruomenės *čiudokai* ir jų santykis su lietuviybe

Šio krašto gyventojai vietos žiniasklaidoje atvaizduojami kaip autentiškos lietuvių etninės kultūros puoselėtojai, sergėtojai, kurių ryšys su platesne lietuvių tauta yra neatsiejamas, o misija aiški – puoselėti lietuviybę, kovoti prieš grėsmes, neteisybę, vykdomą Lenkijoje lietuvių atžvilgiu, ir skleisti informaciją apie lietuvių žeminimą. Mokykla ir kalba, kaip minėjome, šiame diskurse užima pagrindinį vaidmenį, nes yra laikomos itin reikšmingomis siekiant išsaugoti tapatybę: kalbos praradimas veda link pačios tapatybės praradimo, o mokyklų uždarymas ir lietuviško švietimo nykimas kelia tiesioginę grėsmę ir jai. Minimoms ir vidinės grėsmės tapatybei, kurių pagrindinė – pačių lietuvių įsi-

traukimo stoka. Etninės tapatybės veikėjų nustatyti lietuviybės kriterijai siaurina bendruomenę, ir dalis asmenų, kurie savęs neatpažįsta šiuose idealuose, lieka bendruomenės paraštėse ar už jos ribų. Šie asmenys patys save vadina *čiudokais, intruzais*.

Viena tokių respondenčių, kuri yra sukūrusi mišrią šeimą ir jaučiasi bendruomenės nesuprasta ir atstumta, sakė, jog tokių „čiudokų“ kaip aš yra daug, bet daug kas nekalba atvirai... *Lietuviai mus (referuodama į savo draugę) vadina „mozūrėm“.*

Tyrėjas: *O kuo Jūs save laikote? Lenke, lietuve?*

Respondentė: *Dzūke, lenke ir lietuve... Mano vaikai nekalba lietuviškai... Bet aš negaliu su jais kalbėt lietuviškai, nes namie kalbame lenkiškai... Radikalai taip auklėja savo vaikus, kad tie turbūt jau gimsta idealiai kalbėdami lietuviškai... Jie gryni gryni, saldūs saldūs.*

Apklausti asmenys, kritikuojantys etninių lyderių veiklą, nurodė, jog patiriamas didelis spaudimas dėl vaiko leidimo į lietuvišką mokyklą (kai kada net dar negimus vaikui jau įkalbinėjama vesti į lietuvišką mokyklą; nusprendus vaiką atsiimti iš lietuviškos mokyklos, stengiamasi perkalbėti; vaiką atsiėmus, pritaikomos bausmės: atribojimas nuo bendruomenės gyvenimo, nebendravimas, ekonominės sankcijos). Seinuose sprendimas vesti vaiką į lietuvišką mokyklą ar ne, o Punske atveju – į lietuvišką klasę ar lenkišką – turi ypatingą reikšmę ne tik vaiko ugdymo procesui, bet ir šeimos bei individo vietai bendruomenės gyvenime. Iš atlikto tyrimo metu surinktų interviu galima teigti, jog kultūros įstaigos, ypač mokyklos, tiek Punske, tiek Seinuose profesionalių tapatybės veikėjų dažniausiai yra suvokiamos visų pirma ne kaip ugdymo erdvės plačiąja prasme, o kaip tapatybės politikos įrankis, kuriuo siekiama išsaugoti ir perduoti lietuviybės pagrindus ateities kartoms:

Kaip teigė vienas pagrindinių bendruomenės lyderių *Mokykla yra politiška... valstybės politikos įrankis... Mes esam lietuvių tauta, tai ir vaikus mokom atitinkamai... Lietuviškoje mokykloje vaikas gaus lietuviybės dozę... Mes padėsime jam nustatyti jo tapatybę.*

Kitas etninės tapatybės veikėjas, dirbantis viešajame sektoriuje, sakė: *Man svarbu, kad lietuvis nesulenktų, o lenkas nesulietuotų... Svarbu, kad mišrios šeimos vaikus vestų ne į lenkiškas klases.*

Mokyklos sfera šiame kontekste tampa pagrindiniu kovos lauku, nes ji susijusi ne tik su pagrindiniu tapatybės išlaikymo klausimu, bet ir su etninės ekonomikos išsaugojimu. Punske, pasak daugelio respondentų, būtent mokykla yra vienas didžiausių darbdavių (Punske respondentų buvo nurodyta, kad didžiausi darbdaviai yra mokykla, bankas, savivalda, paštas, lietuvių kultūros namai)

Informantė, anksčiau dirbusi mokykloje, teigė: *Mokykla Punske yra didžiausias darbdavys, mokytojai – geriausiai uždirbantis visuomenės sluoksniš... Dar gydytojai...*

Diplomuoti mokytojai dar gauna kaimo priedą... Apmokami viršvalandžiai... Mokytojai – geriausiai uždirbantis visuomenės sluoksniš.

Informantas, glaudžiai susijęs su bendruomenės gyvenimu, bet neidentifikuojantis savęs jos dalimi, teigė: *Turėt darbą mokykloj didelė malonė... Mokytojai darys viską, kad darbą išsaugotų.*

Naudojant Alberto O. Hirschmano klasifikaciją (Hirschman 1970), asmenys, nepatenkinti etninės tapatybės veikėjų primetamais lietuviybės idealais, jų veikla mokyklos ir kultūros sferose, gali būti skirstomi į dvi grupes pagal jų pasirinktą veiksmo trajektoriją: tie, kurie nepritaria, bet savo nepritarimo nerodo ir reiškia lojalumą bendruomenei (angl. *loyalty*), ir tie, kurie pasirenka išėjimą iš bendruomenės (angl. *exit*), kuris kaip ir protesto balsas (angl. *voice*) yra nepriimtinas ir kartais net baudžiamas. Įdomus faktas, jog kai kurie respondentai nurodė, kad nemaža dalis tų, kurie turi galimybę pasitraukti arba atsiriboti, dažnai nutraukia visus ryšius su lietuvių bendruomene. Asmens, dirbančio mokyklos sferoje, bet ne lietuviškoje mokykloje, žiniomis, vaikai, išėję iš *Žiburio* mokyklos, taip pat stengiasi atsiriboti nuo lietuviškos aplinkos, nedalyvauja lietuviškoje *Lietuvių namų* veikloje ir nesirenka lietuvių kalbos kaip dėstomo dalyko.

Esama galios koncentracija ir disponavimas resursais (prestižo, socialiniais, kultūriniais, ekonominiais), pritaikomi paskatų ir bausmių mechanizmai sumažina galimybes pateikti kritinius balsus ar kvestionuoti etninių tapatybės veikėjų veiklą. Tokiame kontekste asmenys linkę veikiau išeiti iš bendruomenės, nei stengtis ją reformuoti. Taip lieka nereprezentuoti ir neišgirsti nauji krašto lietuvių poreikiai, naujos tapatybės formos, daugiausia susijusios su mišrių šeimų gausa. Etninės tapatybės veikėjai, dirbantys kultūros ir mokslo įstaigose, lietuviybės išsaugojimą dažnai traktuoja kaip misiją (neretai kaip savo gyvenimo projektą), tačiau ši misija ir jos įgyvendinimas, kaip rodo tyrimo rezultatai, ne visuomet tenkina platesnės bendruomenės poreikius ir suvokimą. Jaunesnės kartos respondentai vis dažniau atsisako įprastinių kategorizacijų, kurias etninės tapatybės veikėjai eskaluoja viešajame diskurse ir pritaiko savo veiklos sferose. Šiems asmenims, dažnai sukūrusiems mišrias šeimas, tapatybė yra daug kompleksiškesnė, ir esamos tapatybės išsaugojimo formos ne visuomet yra priimtinos.

Išvados

Šiame straipsnyje buvo pristatyti tyrimo, vykusio 2014 m. vasario ir kovo mėnesiais Punsko ir Seinų krašte, rezultatai. Atlikto lauko tyrimo metu užregistruota medžiaga atskleidžia, kaip Lenkijos lietuvių etninė mažuma suvokia pavojus savo tapatybei ir išlikimui, kaip etninės tapatybės veikėjai ne tik kapitalizuoja, bet ir formuoja diskursą apie silpstančios tapatybės grėsmes. Grėsmių suvokimas gali būti sietinas su objektyviomis, faktinėmis kliūtimis, su

kuriomis susiduria krašto lietuviai, taip pat su minėtu nepalankiu ekonominiu, socialiniu ir demografiniu kontekstu, sienų nykimu bei tarpetninių kontaktų intensyvėjimu (Nikiforova 2010).

Atlikti nestruktūruoti interviu leidžia analizuoti etninės tapatybės veikėjų strategijas, kuriomis siekiama apginti suvokiamai ar realiai pavojuje esančią tapatybę ir užtikrinti tvarų bendruomenės gyvavimą. Surinkta medžiaga rodo, kaip sureikšminto ir idealizuoto lietuviybės įvaizdžio kūrimas, alternatyvių požiūrių ir tapatybių, kurios neišvengiamai pasireiškia bendruomenėje, tačiau nukrypsta nuo suformuoto lietuviybės įvaizdžio, nepripažinimas ir poreikių ignoravimas sukuria atskirties barjerus ir *čiudokų* kategorijas. Narystė bendruomenėje apibrėžiama pagal etninės tapatybės veikėjų nustatytus kriterijus, kurių pagrindinis yra lietuviškos tapatybės išlaikymas kartų perspektyvoje, pasireiškiantis per lietuviško ugdymo pasirinkimą. Būtent šis kriterijus čia išryškėja kaip esminis, apibrėžiant asmens ir šeimos padėtį bendruomenėje. Etninės tapatybės veikėjai naudodami jiems plačiai prieinamus resursus ir socialinės kontrolės mechanizmus, besiremiančius paskatų ir bausmių logika, siekia paskatinti prisitaikymą prie nustatytų tikslų, socialinių normų, veiklos krypčių. Remiantis giluminių interviu duomenimis galima teigti, kad etninės tapatybės veikėjai, įgyvendindami lietuviybės išsaugojimo misiją, taip pat sutvirtina savo monopolistinę poziciją bendruomenėje ir etninės ekonomikos tvarumą.

GAUTA 2014 09 03

PRIIMTA 2014 11 24

LITERATŪRA

- Ballis Lal, B. (1997). Ethnic identity entrepreneurs: their role in transracial and intercountry adoptions. *Asian and Pacific Migration Journal*, 6(3–4), p. 385–413.
- Barth, F. (1969) (ed.). *Ethnic groups and boundaries: the social organisation of culture differences*. Oslo: Universitets for Larget.
- Barwinski, M., Lesniewska, K. (2013). The contemporary situation of the Polish minority in Lithuania and the Lithuanian minority in Poland from institutional perspective. *Geographia Polonica*, 87(1), p. 27–46.
- Berg-Sorensen, A., Holtug, N., Lippert- Rasmussen, K., (2010). Essentialism vs Constructivism: introduction. *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory*, 11(1), p. 39–45.
- Bourdieu, P. (1992) Identity and representation. In: Bourdieu, P. (ed.). *Language and symbolic power*. Cambridge: Polity Press, p. 220–251.
- Bienkowska, M. (2012). The dynamics of ethnic relations presented on the example of Polish-Lithuanian relations on the North-Eastern borderland of Poland. *Quarterly of International Sociology*, 2(1) p. 17–23.

- Brubaker, R. (2004). *Ethnicity without groups*. Cambridge: Harvard University Press.
- Cerulo, K. A. (1997). Identity construction: New issues, new directions. *Annual Review of Sociology*, 23, p. 385–409.
- Chałupczak, H., Browarek, T. (1998). *Mniejszości narodowe w Polsce 1918–1995*. Lublin: UMCS.
- Durkheim, É. (1991). *Les Formes élémentaires de la vie religieuse: le système totémique en Australie*. Paris: Librairie Général Française.
- Elsbach, D. K. Bhattacharya, C. B. (2001). Defining who you are by who you're not: organizational disidentification and the National Rifle Association. *Organisation Science*, 12(4), p. 393–413.
- Eriksen, T. H. (2001). Ethnic identity, national identity and intergroup conflict. In: Ashmore, R. D. Jussim, L., Wilder, D. (eds.). *Social identity, intergroup conflict, and conflict reduction*. Oxford: Oxford University Press, p. 42–70.
- Fong, M., Chuang, R. (2004) (eds.). *Communicating ethnic and cultural identity*. Oxford: Rowman & Littlefield publishers.
- Hirschman, A. O. (1970). *Exit, voice, and loyalty: responses to decline in firms, organizations, and states*. Cambridge: Harvard University Press.
- Hoben, A., Hefner, T. (1991). The integrative revolution revisited. *World Development*, 19(3), p. 17–30.
- Kasfir, N. (1979). Explaining ethnic political participation, *World Politics*, 31(3), p. 420–434.
- Lewis, A., Crisp, R. J. (2003). Measuring social identity in the professional context of provision for pupils with special needs. *School Psychology International*, 25(4), p. 404–421.
- Nikiforova, B. (2010). Transforming borders functions in the Lithuanian-Polish-Belarusian borderland. *Limes: cultural regionalistics*, 3(2), p. 124–132.
- Parkin, F. (2006) Marxism and class theory. In: Levine, F. Rhonda (2006) (ed.). *Social class and stratification: classic statements and theoretical debates*. Maryland: Rowman & Littlefield.
- Piovesan, S. (2012). *Quando ballano i modavi, la terra geme: Etnografia su una pratica in emigrazione*. Trento: Università degli studi di Trento.
- Reicher, S., Hopkins, N., Levine, M. Rath, R (2005). Entrepreneurs of hate and entrepreneurs of solidarity: social identity as basis for mass communication. *International Review of the Red Cross*, 87, p. 621–637.
- Riggins, S. H. (1992). The media imperative: ethnic minority survival in the age of mass communication. In: Riggins S. H. (ed.). *Ethnic minority media: an international perspective*. London: Sage Publications, p. 1–20.
- Schroeder, I. W. (2010). The making and breaking of collective identities: Analytical inspirations from the new Marxist anthropology. *Etniškumo studijos*, 2010(1–2), p. 26–40.

- Toivanen, R. (2007). Linguistic diversity and the paradox of rights discourse. In: Castiglione, D. Longman, C. (eds.) *The language question in Europe and diverse societies: Political, legal and social perspectives*. Oxford: Hart Publishing.
- Vermeulen, H., Govers, C. (2000) (eds). *The anthropology of ethnicity. Beyond ethnic groups and boundaries*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Weber M., Gerth, H. H., Mills, C. Wright. (1946) (eds.). *From Max Weber: Essays in sociology*. New York: Oxford University Press.
- Wolff, S. (2002). Beyond ethnic politics in Central and Eastern Europe. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 4.

Ataskaitos:

Raport z wyników. Narodowy spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011 http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/lud_raport_z_wynikow_NSP2011.pdf

Szczegółowa analiza lokalnego rynku pracy w powiecie sejneńskim. Powiatowy Urząd Pracy w Sejnach, Poznań, listopad 2013.

Boundary Marking and Exclusion in an Ethnic Community of Borderland: the Role and Strategies of Ethnic Entrepreneurs

Violeta Podagelytė

LITHUANIAN SOCIAL RESEARCH CENTRE, INSTITUTE OF SOCIOLOGY
A. GOŠTAUTO G. 11, LT-01108 VILNIUS
E-MAIL: VIOLETA.PODAGELYTE@URM.LT

Etniškumo studijos, 2014/2. P. 69–88 © Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2014

ABSTRACT. This article analyses the strategies employed by ethnic identity entrepreneurs to preserve collective identity of the Lithuanian ethnic minority in the region of Pusk and Sejny. The research is based on the data gathered during the field research carried out in February-March of 2014 in this borderland region. The analysis of 45 unstructured or semi-structured interviews reveals how the leaders of borderland ethnic community perceive the threats to collective identity, and which strategies of maintaining their identity they adopt as a response. The results illustrate how invoked essentialised identity through definition of restricted criteria for full-fledged community membership and disregard towards new emerging identities and needs create barriers and the categories of „strangers“. This article also suggests that ethnic identity entrepreneurs, while implementing their mission to preserve collective identity in long-term perspective, also attempt to consolidate their monopolistic position within the community and the sustainability of ethnic economy.

Keywords: collective identity, borderland ethnic community, perception of threats, ethnic identity entrepreneurs, identity maintenance strategies.

Paribio identitetai: Punsco ir Šalčininkų atvejai¹⁰

Darius Daukšas

LIETUVOS ISTORIJS INSTITUTAS
KRAŽIŲ G. 5, LT-01108, VILNIUS
EL.PAŠTAS: DARIUD@YAHOO.COM

Etniškumo studijos, 2014/2. P. 144 © Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2014

SANTRAUKA: Pastaruoju metu socialinių mokslų leidiniuose daug kalbama apie tai, kad priklausymas nacionalinei valstybei nesiremia vien gyvenamos valstybės pilietybe. Antropologai pastebi, kad gyvenimas valstybėje nebūtinai siejamas su aktyviu savęs priskyrimu tai valstybei. Kalbama apie neteritoriškai konstruojamus lojalumus, peržengiančius vienos ar kelių valstybių ribas. Paribys yra viena iš minėtiems procesams jautriausių sričių, kur nacionalinis ir etnis identitetas yra ten gyvenančių žmonių intensyviai reflektuojama, permąstomas. Punksas ir Šalčininkai, kaip paribio zonos, gerai iliustruoja etninio ir nacionalinio identitetų sąveikas, kurios neretai įgauna neteritorinį charakterį.

Pagrindiniai žodžiai: etnis ir nacionalinis identitetas, pilietybė, valstybė, paribys.

XX a. pradžioje buvo manoma, kad etniškumui nebeverta skirti dėmesio, jis nesuderinamas su modernios valstybės koncepcija, kurioje nėra vietos jokiems primordialiniams identitetams (Geertz 1973). Vienas ryškiausių pavyzdžių, iliustruojančių „senojo primordialinio“ saito – etniškumo – gyvybingumą modernioje valstybėje, yra sovietinio bloko subyrėjimas, kuris vargu ar įmanomas be etninių sentimentų mobilizavimo. Etniškumas ir šiomis dienomis yra stiprus veiksnys, veikiantis žmonių tapatinimąsi / nesitapatinimą su gyvenama valstybe – t. y. jis turi įtakos nusakant nacionalinį / pilietinį žmonių identitetą. Šiuolaikiniai globalizacijos procesai taip pat veikia nusistovėjusias, teritorija besiremiančias etniškumo ir nacionalumo sampratas. Tyrimai atskleidžia vis daugiau teritorija nesiremiančių identitetų konfigūracijų.

Viena iš įdomiausių ir perspektyviausių vietų analizuoti kintančias, valstybių įtaką patiriančias ir perkonstruojamas identiteto sampratas yra paribys. Daugeliu atvejų paribyje gyvenančių žmonių identitetas susiformuoja dėl kintančių valstybių sienų, kurios ne tik skiria valstybes, bet ir iškelia lojalumo jai / joms klausimus.

Šalčininkų lenkų tautinė mažuma ir Punsco lietuvių tautinė mažuma apibrėžiamos kaip paribio mažumos (Kasatkina, Leončikas 2003; Grigas 1996, Kalnius 2006). Šios grupės mažumų statusą gavo dėl besikeičiančių valstybės(-ių) sienų (Kasatkina, Leončikas 2003: 41).

¹⁰ Straipsnis parengtas vykdant LMT finansuojamą projektą *Globalizacijos (transnacionalizmo) poveikis valstybinio ir tautinio tapatumo fragmentacijai* (LIVE). Sutarties Nr. VAT-41/2012.

Mažumų (etninių) konstruojamas santykis su valstybe(ėmis) yra gerai apčiuopiamas mūsų pasirinktuose kontekstuose: Šalčininkuose ir Punske. Šie du kontekstai yra informatyvūs ir kitu požiūriu: jie leidžia apčiuopti ir globalizacijos (transnacionalizmo) raišką lokaliuose kontekstuose.

Šiame straipsnyje analizuojami projekto *Globalizacijos (transnacionalizmo) poveikis valstybinio ir tautinio tapatumo fragmentacijai* duomenys. Remiantis šiais duomenimis, straipsnyje nagrinėjama jaunų žmonių (gimusių 1980–1990 m.) etninio / nacionalinio identiteto samprata, jos kaita, lemiamą globalizacijos procesų. Taip pat siekiama paaiškinti, ar valstybė, patirianti globalizacijos iššūkius, išlieka svarbus identiteto resursas, konstruojant jaunų žmonių identitetą.

Etninis / nacionalinis identitetas ir teritorija

Po Antrojo pasaulinio karo buvo itin susidomėta etninio identiteto problematika. Ir šiais laikais socialinėje antropologijoje nesiliauja svarstymai, kas yra etniškumas ir kurie tapatinimosi elementai yra svarbūs apibrėžiant grupinį identitetą. Ilgą laiką etninė grupė buvo suvokiama kaip besidalijanti tarpusavyje bendra kultūra (Wade 1997: 17). Dėl šios priežasties etninė grupė daugeliu atvejų buvo apibrėžiama išvardijant objektyvios kultūros bruožus (Barth 1969: 14; Eriksen 2002: 37). Ši objektyvi kultūra buvo įvardijama kaip perduodama nepakitusi iš kartos į kartą, ir pati grupė suprantama per *kito* perspektyvą. Šis požiūris neišvengiamai susilaukė reakcijos, buvo siūloma atsisakyti objektyvių grupės indikatorių ir daugiau dėmesio skirti subjektyviam pačių veikėjų savęs apibrėžimui (Eriksen 2002: 37).

Anksčiau minėto požiūrio pokyčius daugiausia lėmė 1969 m. pasirodęs Fredriko Bartho darbas *Etninės grupės ir ribos (Ethnic Groups and Boundaries)*. Jame kultūra buvo išstumta iš pirmojo plano, taip pat buvo raginama daugiau dėmesio skirti socialiniam ribų konstravimui ir tiems bruožams, kuriuos patys veikėjai pripažįsta svarbiais (tai ir apibrėžia grupę), o ne objektyvių bruožų ir objektyvių skirtumų sumavimui (Barth 1969: 14). F. Bartho išplėtotu teoriniu požiūriu į etninę grupę ir etninį identitetą žiūrima kaip į socialinį, o ne kultūrinį fenomeną. Pabrėžtina, kad esminis etniškumo elementas yra kilmės pagrindu suvokiamas grupės bendrumas¹¹.

---

¹¹ Pavyzdžiui, V. Čiubrinskas pateikia tokį etniškumo apibūdinimą: „Etniškumas, kaip priklausymas tam tikrai etninei grupei, paremtas tikėjimu bendra grupės kilme. Tačiau toks tikėjimas nesiremia giminystės ar palikuonystės paralelėmis ar genealogijomis, o labiau bendros kilmės, bendro likimo ir ypač bendros kančios naratyvais. Tokie naratyvai perduodami iš kartos į kartą per tautosaką, istorinių įvykių paminėjimų ritualus, užrašytąsias etnoistorijas ir pan. Toks tikėjimas kaip identitetas tampa, Bourdieu žodžiais, *habitus* ir nereflektuojant kreipia žmones tam tikrai veiklai.“ (Čiubrinskas 2007: 212).

Kalbant apie šiuolaikinę valstybę ir jos santykius su jos teritorijoje gyvenančiais žmonėmis, pasitelkiama kita sąvoka – nacionalinis identitetas¹². Neretai šis painiojamas su etniškumu¹³.

Nacionalizmas trumpai galėtų būti apibūdinamas keliais sakiniais. Tai viena iš nacionalinės valstybės ideologijų, kurios esmė tokia: teritoriškai apibrėžta suvereni valstybė turi būti susieta su nacija, žmonėmis, besiskiriančiais nuo kitų nacijų. Kitaip tariant, nacionalizmas, kaip viena iš nacionalinės valstybės ideologijų, pabrėžia, jog politinės ribos turi sutapti su nacijos ribomis (Eriksen 2002: 108). Kaip pabrėžia antropologas Thomasas Eriksenas, pagrindinis etniškumo ir nacionalumo (nacionalinio identiteto) skirtumas atsiskleidžia per pastarojo santykį su valstybe. Etniškumas neakcentuoja santykio su valstybe.

Nacionalizmo ideologija šiuolaikiniame pasaulyje yra galingas įrankis, sukuriantis bendrumo jausmą tam tikroje valstybės teritorijoje gyvenantiems žmonėms¹⁴. Nacija paprastai siejama su teritorija / valstybe. Dėl šios priežasties sąvokos *nacija* ir *valstybė* dažnai naudojamos kartu (*nacionalinė valstybė*) arba šių sąvokų vartojimas iš dalies sutampa – tai pasakytina apie anglų kalbos sąvokas *nation* ir *state*, kai kalbant apie valstybę vartojama sąvoka *nation*. Neatsitiktinai klasikinės nacionalizmo teorijos pabrėžia teritoriją kaip esminį nacionalinio identiteto šaltinį. Be jokios abejonės, kalbama apie valstybės teritoriją, kuri ir yra aktyviausias veikėjas, kuriantis teritoriškai apibrėžiamą homogeniškos nacijos idealą. (Alonso 1994; Williams 1989).

Išvietintas etniškumas ir nacionalinis identitetas

Kaip jau buvo minėta, naciją, remiantis Benedictu Andersonu (1999), šiame straipsnyje suprantame kaip įsivaizduojamą bendruomenę, kurią jungia nacionalizmas – nacionalinės valstybės homogenizacinis projektas. Pagrindinis klau-

¹² Kalbėdami apie naciją, nacionalinį identitetą, šiame straipsnyje vadovaujamės B. Andersono, vieno įtakingiausių ir didelį poveikį antropologinei nacijos ir nacionalizmo sampratai padariusio mokslininko, nacijos apibrėžimu. Jis teigia, kad nacija – „tai įsivaizduojama politinė bendruomenė – ir įsivaizduojamai iš prigimties ribota bei suvereni“ (Anderson 1999: 21). Įsivaizduojama bendruomenė, pasak šio autoriaus, yra liaudies tradicijų, atsispindinčių literatūroje, muzikoje, šokiuose, poezijoje ir pan., daroma įtaka žmonių supratimui apie save kaip kažką didesnio nei juos tiesiogiai supanti bendruomenė. Tai reiškia, kad, be tiesiogiai supančios bendruomenės, šeimos, namų ūkio, individas atrado kitas bendruomenes, kurių gyvenime jis galbūt niekada nesutiktų, bet kurios kalba ta pačia kalba, dainuoja tas pačias dainas kaip ir jis. Dėmesio centre yra kolektyvinis įsivaizdavimas, kuris sukuriamas skaitant tas pačias knygas, žurnalus, laikraščius ir per tai atsirandant bendrumo jausmui.

¹³ Patikslinant, reikia pasakyti, kad lietuviškame kontekste, kalbant apie etniškumą ir nacionalumą, dažniau vartojama tautiškumo sąvoka.

¹⁴ Kaip matysime vėliau, dėl globalizacijos valstybės teritorialumas patiria iššūkių.

simas, kylantis šiuolaikinėse mokslinėse diskusijose, – ar valstybės teritorijoje pavyko / pavyksta įgyvendinti homogeninės nacijos idealą?

Nacionalinė valstybė negalėtų egzistuoti be teritorijos ir be valstybę bei teritoriją jungiančios nacijos idėjos. Idealiu atveju šie trys kriterijai turėtų sutapti (Wilson, Donnan 1998). Tačiau yra nemažai atvejų, kai šie dėmenys nepapildo vienas kito. Tiksliau, valstybė, kaip teritorinis darinys, funkcionuoja turėdama aiškiai apibrėžtas ribas, o nacijos ribos ne visuomet sutampa su fizinėmis valstybės ribomis. Ypač tai pasakytina apie tas valstybes, kurios susikūrė sugriuvus ankstesnėms daugiatautėms imperijoms ir kur besikuriančių valstybių ribos buvo brėžiamos neatsižvelgiant į žmonių identitetą.

Išskirtume du mūsų straipsniui svarbius teorinius požiūrius, kvestionuojančius valstybės teritorijos ir nacijos sutapimą kaip duotybę. Pirmasis svarbus požiūris, besiremiantis transnacionalizmu, labiau akcentuoja migrantų ir valstybės (neteritoriškai) konstruojamą santykį; antroji, paribio, teorinė perspektyva nurodo į valstybės ir jos gyventojų saistymosi daugiaplaniškumą, turintį tiek teritorinių, tiek ir neteritorinių bruožų.

Transnacionalizmas – plati sąvoka, apimanti politinius, ekonominius, socialinius ir kitus, globalizacijos proceso paliesto šiandieninio pasaulio aspektus. Transnacionalizmas įsigalėjo antropologijoje ir sociologijoje jau beveik prieš du dešimtmečius (Vertovec 2009) ir vėliau peržengė šių disciplinų ribas. Šiai paradigmai įsigalint socialiniuose moksluose imta kalbėti apie iki tol santykinai stabilų ir teritoriškai apibrėžtų konceptų, tokių kaip nacija ir valstybė (arba apie šių sąvokų junginio – nacionalinės valstybės), deteritorializaciją. Pagal šią paradigmą vyksta diskusija, ar globalizacijos procese nacionalinė valstybė ir toliau atlieka homogenizuojantį (žmones vienijantį) vaidmenį apibrėžtoje teritorijoje (Alonso 1994), ar nacionalinė valstybė tampa apibrėžta naudojant priešdėlį *trans-* ir jai kaip tokiai jau nereikia tikros teritorijos, o veikiau teritorija yra prisimenama ir įsivaizduojama (Vertovec 2009). Šie klausimai davė didelį impulsą antropologijai (ir kitiems socialiniams mokslams) permąstyti kai kurias pamatines metodologines ir teorines išeitas, susijusias su valstybe, nacionalizmu, pilietyste ir kitais globalizacijos sąlygotais pokyčiais, kurie išjudino „nacionalinę tvarką“ (Malkki 1999).

Ne taip senai pasirodė antropologiniai darbai (Wilson, Donnan 1998; Wilson, Donnan 2005), siūlantys į valstybės, nacijos ir teritorijos santykį pažiūrėti per ribos (angl. *border*) kategoriją. Ankstesni antropologų tyrimai dėmesį skirdavo lokaliems dariniams, ir ribų brėžimas buvo reikalingas atskirti pastarosioms grupėms nuo didesnių darinių, tokių kaip valstybės, ir parodyti, kad objektyviai egzistuoja jos neveikiami kultūriniai socialiniai

dariniai. Vieni žymiausių šių laikų antropologų, kurie savo studijų objektu pasirinko nacionalinės valstybės paribio analizę, Thomasas M. Wilsonas ir Hastingsas Donnanas į paribį žiūri iš politinės antropologijos perspektyvos. Paribį jie analizuoja per valstybės ir nacijos tarpusavio sąveikas, kurias antropologai bando apčiuopti kasdienybėje. (Donnan, Wilson 1999: 63). Pagal jų pateiktą apibrėžimą, valstybės ribą (angl. *border*) sudaro trys elementai:

1. Valstybės siena, kuri skiria dvi valstybes.
2. Fizinės valstybės institucijos, kurios žymi ir saugo valstybės sieną.
3. Paribio zonos – teritorijos, kurios gali būti įvairaus dydžio, nebūtinai tiesiogiai prisišliejusios prie valstybinės sienos. Tai zonos, kuriose žmonės kvestionuoja savo buvimą nacijoje ir valstybėje (Wilson, Donnan 1998: 9; Donnan, Wilson 1999: 15–16).

Iš šio ribų apibrėžimo matyti, kad ribos yra kur kas daugiau nei linijos, skiriančios dvi valstybes, tai yra ir kultūrinis arealas – paribio zonos, kurios neturi aiškių ribų. Svarbu tai, kad turima omenyje ne tik konkrečiu momentu funkcionuojanti siena, kuri skiria dvi ar daugiau nacionalinių valstybių, „bet ta riba praeityje, dabartyje ir ateityje“ (Wilson, Donnan 1998: 7). Šia prasme paribio zonos yra suprantamos ne tik kaip institucionalizuota erdvė dabartyje, bet ir kaip kultūrinis arealas, tiksliau – kultūrinių persidengimų arealas. Dažniausiai paribio zonose istoriškai susiklosto kultūrinio persidengimo zonos, kuriose nacionalinis identitetas ir žmonių lojalumas valstybei yra neaiškus (Kaplan 1999: 37). Paribyje gyvenančių žmonių identitetas dažnai apibūdinamas kaip daugialypis ir nepastovus, priklausomas nuo valstybės politinės programos, nes gyventojai nėra susiję su valstybe *kraujo* ar *kultūriniais ryšiais* (Wilson, Donnan 1998: 12–13).

Paribio koncepcija leidžia kalbėti apie etniškumą ir nacionalumą, atsižvelgiant į tai, kad nacijos homogenizacijos procesas nebūtinai vienodai vyksta valstybės centre ir jos pakraščiuose. Anot H. Donnano (2005), būtent paribio zonose yra geriausiai apčiuopiamos etninio ir nacionalinio identitetų tarpusavio įtampos. Jo žodžiais tariant, „nacionalizmas ir pilietybė kreipia paribyje gyvenančius žmones į valstybės galios centrą, o etniškumas – priešinga kryptimi“ (Donnan 2005: 70).

Abu trumpai aptarti teoriniai požiūriai – transnacionalizmas ir paribio zonos – kvestionuoja teritoriškai grindžiamą žmonių saistymąsi su valstybe. Vienas geriausiai matomų tokio saistymosi pavyzdžių galėtų būti pilietybė, šiuo metu patirianti transformacijas.

Pastaruoju metu pilietybės institucija patiria įvairiausių transformacijų ir ima prarasti ankstesnę užtikrintumą¹⁵. Socialiniuose moksluose vis dažniau kalbama apie valstybės teritoriją peržengiančias pilietybių formas. Vis daugiau kalbama apie postnacionalinę pilietybę (Soysal 1994), kuri labiau vadovaujasi universaliais žmogaus teisėmis nei vienos nacionalinės valstybės teikiamomis teisėmis ir pareigomis. Nemažai autorių siūlo žiūrėti į pilietybę ne kaip į formalių teisių ir pareigų rinkinį, bet veikia pabrėžti kultūrinį ir socialinį jos aspektus.

Taip pat verta paminėti, kad pastaruoju metu yra opus kelių pilietybių klausimas (nepaisant to, kad teoriškai galima turėti kelių valstybių pilietybes, dažniausiai kalbama apie dvigubas pilietybes).

Kalbėdami apie dvigubas pilietybes, norėtume pabrėžti pakitusį santykį tarp valstybės ir jos teritorijoje gyvenančių piliečių. Kai kurios valstybės (ypač Centrinėje ir Rytų Europoje) vadovaujasi neteritoriniais kriterijais, apibrėždamos savo santykį su savo piliečiais. Ryškiausias to pavyzdys galėtų būti vadinamoji gimininės valstybės (angl. *kin-state*) strategija¹⁶, kuria suteikiamos pilietinės arba artimos pilietinėms teisės ne valstybės teritorijoje gyvenantiems individams (dažniausiai bendratautiečiams).

Lauko tyrimai Punske ir Šalčininkuose

Lauko tyrimai buvo atlikti Šalčininkuose (Lietuva) ir Punske (Lenkija). Tyrimų metu (2013 metų birželio, liepos ir rugsėjo mėn.) buvo taikomi pusiau struktūruoti interviu, dalyvaujančiojo stebėjimo ir neformalių pokalbių metodai. Informantai atrinkti pasitelkiant tikslinės, atsitiktinės ir „sniego gniūžties“ atrankos metodus.

---

¹⁵ Klasikinė pilietybės samprata nurodo tris pagrindinius elementus, kurie sukuria aiškią tarpusavio priklausomybę: tai valstybė, teritorija ir žmonės (piliečiai) (Heater 2002: 95). Pilietybe siekiama integruoti visus (ar dalį) valstybės teritorijoje gyvenančius žmones į politinę bendruomenę (Castles, Davidson 2000: 2). Iki pastarųjų dviejų dešimtmečių pilietybė buvo suprantama gana universaliai – kaip apimanti ir pilietybę ir nacionalumą (Heater 2002: 95). Pilietybė buvo įtvirtinta nacionalinės valstybės modelyje, ir kaip toks jis gyvavo nuo pat XIX a.

¹⁶ Gimininės valstybės strategija trumpai gali būti apibūdinta taip: „Gimininė valstybė gali būti apibūdinta kaip šalis, kurioje žymi dalis politikos veikėjų, paprastai reprezentuojančių šalį, atvirai deklaruoja rūpinimąsi kitų valstybių piliečiais, turinčiais giminystės sąsają.“ (Hornburg 2006: 139). Dažniausiai ši strategija apibūdinama kaip politika, nukreipta į kaimyninėse šalyse (bet nebūtinai) gyvenančias tautines mažumas, kurios laikomos įsivaizduojamos gimininės valstybės nacijos dalimi. Didelį impulsą gimininės valstybės strategijos sampratai atsirasti davė 2002 m. Vengrijoje įsigaliojęs vadinamasis statuso įstatymas (angl. *Status Law*), pagal kurį daliai su Vengrija besiribojančių valstybių teritorijose gyvenančių etninių vengrų buvo suteiktos teisės, artimos pilietybei (Fowler 2004). Tačiau tai nebuvo tikroji pilietybė. Tai labiau buvo susiję su ekonomine, kultūrine, socialine sferomis, tačiau nesuteikė teisės dalyvauti Vengrijos politiniame gyvenime. Ši Vengrijos valstybės strategija buvo apibūdinta kaip gimininės valstybės (angl. *kin-state*) strategija.

Į tikslinę atrankos grupę pateko daugiausia valstybinių institucijų (savivaldybės ir jai pavaldžių institucijų) darbuotojai (atitinkantys projekte apibrėžtą amžiaus kriterijų), kurie, viena vertus, galėjo pateikti tam tikrų tikslesnių duomenų apie politinius, socialinius ir kultūrinius procesus, kita vertus, jų subjektyvios patirtys buvo ne mažiau svarbios susikuriant visapusiškesnį Lietuvos lenkų ir Lenkijos lietuvių identiteto vaizdą. Atsitiktinės atrankos atveju buvo tiesiog atsitiktinai susitinkama su žmonėmis, kurie save laiko lenkais (Šalčininkuose) arba lietuviais (Punske), imami pusiau struktūruoti interviu (tiek informantų namuose, tiek darbovietėse). „Sniego gniūžties“ metodu informantų būdavo prašoma nurodyti ketletą jų pažįstamų ar draugų pagal mums reikalingus kriterijus. Tokiu būdu buvo siekiama išlaikyti amžiaus, socialinės padėties ir lyties proporcijas.

Svarbūs buvo ir neformalūs pokalbiai, kurių metu atsiskleidė nemažai reikšmingų samprotavimų apie abiejų grupių konstruojamus identiteto bruožus. Tokie pokalbiai dažniausiai vykdavo kavinėse, autobusu stotyje, turguje ir pan.

Dalyvaujančiojo stebėjimo metodas, leidžiantis dar giliau pažvelgti į kasdienės žmonių sąveikas, elgsenas ir pan., taip pat išryškindavo, patvirtindavo ar paneigdavo kai kurias informantų išsakytas mintis. Dažniausiai buvo pasirenkamos tokios vietos ir tokie kontekstai, kurie nereikalavo visiškai išitraukti į tiriamų žmonių gyvenimus, stebint, pavyzdžiui, kaip bendrauja, apie ką kalbasi įvairūs žmonės turguje, parduotuvėje ir pan.

Lietuvos lenkai Šalčininkuose ir Lenkijos Lietuviai Punske: paribio kontekstai

Šalčininkai, kaip ir visas Vilniaus krašto regionas beveik visą tarpukario Lietuvos laikotarpį priklausė Lenkijai (1920–1939 m.). Trumpai, 1939 m., jis priklausė Lietuvai (Šalčininkai Lietuvai buvo perduoti 1940 m.), o vėliau kartu su okupuota Lietuvos Respublika įėjo į Sovietų Sąjungos sudėtį. 1990 m. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, minėtas regionas tapo Lietuvos Respublikos dalimi.

Neretai Šalčininkų regionas apibūdinamas kaip „nutolęs“ nuo Lietuvos tiek ekonomiškai, tiek kultūriškai. Žmonės, sutikti Šalčininkuose lauko tyrimo metu, taip pat linkę pabrėžti šį „atitolimą“. Tokios kalbos yra tarsi dalis kasdienio diskurso, kuris naudojamas paaiškinti jų tariamai sunkesnei ekonominei būklei, pavyzdžiui, kaip, pasak jų, daugiau pinigų skiriama „ten esančiai Lietuvai“, o Šalčininkuose netgi biudžetinės įstaigos darbuotojai tariamai gauna mažesnius atlyginimus. Šį tariamą atsilikimą žmonės patys aiškina savo nesugebėjimu integruotis į Lietuvos kultūrinį ir ekonominį gyvenimą, o pagrindinė to priežastis – valstybinės kalbos nemokėjimas. Lauko tyrimo metu pastebėta, kad dažnai gatvėje išgirsi ne lenkų ar lietuvių, bet rusų kal-

bą. Pastarosios kalbos dominavimą gali paaiškinti nebent sovietinės politikos vykdyta prievartinė asimiliacija, kai į šį rajoną ir regioną apskritai buvo atkelta nemažai rusakalbių gyventojų iš visos Sovietų Sąjungos, ir agresyvi edukacinė politika, steigiant rusiškas mokyklas. Įtakos rusifikacijos plėtrai turėjo ir tas faktas, kad pokario metais apie 170 000 šio regiono gyventojų repatriavo į Lenkiją (plačiau žr. Kalnius 1998).

Jaunajai kartai tas kultūrinis „atitolimas“, regis, nebėra toks aktualus – tai liudija nemažas skaičius besimokančiųjų Lietuvos universitetuose ir siekis įsitvirtinti Lietuvos darbo rinkoje. Jaunimas nesusiduria ir su lietuvių kalbos nemokėjimo problema, tam įtakos turėjo neabejotinai palanki Lietuvos edukacinė politika, nes net ir lenkiškose mokyklose lietuvių kalba yra privaloma.

Punsko istorija yra nemažiau įvairiaspalvė nei Šalčininkų. Po Pirmojo pasaulinio karo vykusių mūšių tarp Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių Punkskas atiteko Lenkijos valstybei. Šiuo metu dauguma miestelio gyventojų save laiko lietuviais. Lauko tyrimo metu pastebėta, kad gatvėse dažniau galima išgirsti lietuvių nei lenkų kalbą. Informantai teigė, kad namuose ir viešojoje erdvėje daugiausiai bendraujama lietuviškai ir tik su lenkais, kurių miestelyje yra mažuma, kalbama lenkiškai. Taip pat buvo teigiama, kad jiems nesudaro sunkumų kalbėti tiek lenkų, tiek ir lietuvių kalbomis – abiem kalbama laisvai. Lyginant su Šalčininkais, nepastebėta, kad Lenkijos lietuviai kažkaip išreikštų savo „atitolimą“ ar jaučiamą neigiamą Lenkijos valstybės požiūrį į juos, nebent pabrėždavo, kad Lenkijos valstybė galėtų labiau prisidėti prie lietuviškų mokyklų finansavimo. Kalbant apie Punske gyvenantį jaunimą, pabrėžtinai jų aktyvus santykis tiek su Lenkijos valstybe, tiek ir su Lietuva. Gyvendami Lenkijoje, jie aiškiai deklaruoja lojalumą Lenkijos valstybei, bet kartu pabrėžia, kad aktyviai dalyvauja ir Lietuvos gyvenime – dauguma iš kalbintų informantų studijuoja / studijavo Lietuvoje, yra susiję su Lietuva ekonominiais santykiais, kai kurie net turi Lietuvos pilietybę.

Mokslinėje literatūroje apie Lietuvos lenkus ir Lenkijos lietuvius atspindimos aukščiau paminėtos identiteto konstravimo, lojalumo valstybei, kultūros ir kt. temos. Pabrėžiamas Šalčininkų ir Punksko specifiškumas, naudojant paribio konceptą (išsamesnė literatūros apžvalga apie Lietuvos lenkų identiteto konstravimą žr. Frėjutė-Rakauskienė, Marcinkevičius, Šliavaitė, Šutinienė 2014; Korzeniewska 2014; apie Lenkijos lietuvius: Kalnius 2006).

Etninio identiteto raiška: tarp kalbos ir kilmės

Humanitariniuose ir socialiniuose moksluose kalbą nuo seno yra įprasta laikyti svarbiausiu ir pirminiu identiteto požymiu (Urciuoli 1995). Taip pat kalba

dažnai apibūdinama kaip institucinė galia, kurią naudoja modernios valstybės sutelkdamos grupė, ir kaip instrumentas mobilizuojant sentimentus, kurie sukuria stiprią lingvistinės sąmonės motyvaciją, ir drauge suteikiant konkretumo nacionaliniams sentimentams (Silverstein 2003: 533). Žiūrint iš istorinės perspektyvos, aptariamame regione moderni tauta taip pat formavosi kalbiniu pagrindu. Todėl keliamas klausimas, ar kalba (lenkų – Šalčininkuose gyvenančio jaunimo ir lietuvių – Punske gyvenančio jaunimo) atlieka svarbiausią vaidmenį nusakant etninį / nacionalinį bendrabūvį.

Lauko tyrimo duomenimis, Lietuvos lenkų bendruomenė kalbai suteikia nereikšmingą vaidmenį identiteto konstravimo srityje. Kalbant apie Lietuvos lenkus, susiduriame su gana savita ir įdomia lokalia jų vartojamos kalbos samprata. Jauni Lietuvos lenkai linkę neakcentuoti kalbos kaip svarbaus etniškumo resurso. Lauko tyrimo metu pastebėta, kad dažnai gatvėje išgirsi ne lenkų ar lietuvių, bet rusų kalbą. Kaip jau buvo minėta, rusų kalbos dominavimą gali paaiškinti nebent sovietinės politikos vykdyta prievartinė asimiliacija, kai į šį rajoną ir regioną apskritai buvo atkelta nemažai rusakalbių gyventojų iš visos Sovietų Sąjungos, ir agresyvi edukacinė politika, steigiant rusiškas mokyklas.

Negalima teigti, kad dabartinis jaunimas Šalčininkuose nemoka lietuvių kalbos. Atvirkščiai, jie gana laisvai ja kalba, tam įtakos turėjo neabejotinai palanki Lietuvos edukacinė politika, nes net ir lenkiškose mokyklose lietuvių kalba yra privaloma. Tačiau, kad ir moka lietuviškai, neretai informantai linkę pabrėžti, kad dažniau kalba rusiškai (ne lietuviškai ar lenkiškai):

Kokia kalba kalbate?

Lenkų, rusų kalba ir lietuvių. Nu taip, trim kalbom iš karto.

O dažniausiai?

Dažniausiai rusų. (Moteris, Šalčininkai, 26)

Ta pati informantė pateikė ir paaiškinimą, kodėl šeimoje kalbama rusiškai:

Na, matot, mama lenkė, bet baigė rusų mokyklą, nu jai lengviau vis tiek kažkaip. Aš, pavyzdžiui, darželį lankiau rusų kalba – kažkodėl mane leido. (Moteris, Šalčininkai, 26)

Dar kiti informantai pabrėžė, kad namuose bendrauja lenkų kalba, tačiau mieste dažniau tenka kalbėti rusiškai, kartais ir lietuviškai. Apskritai kalba nėra matoma kaip svarbiausias identiteto šaltinis, neretai galvojama, kad galima būti lenku ir nemokant lenkų kalbos¹⁷.

¹⁷ Straipsnyje sąmoningai nekalbama apie *tuteišių paprastą* (po prostu) kalbą. Vengiama plėtoti *tuteišio* sąvoka, nes dauguma informantų pažymėjo, kad ji yra politiškai angažuota ir tik retais atvejais sutinkama apibūdinant žmonių identitetą. Dažniausiai sąvoka *tuteiškis* informantų yra suvokiama kaip žeminanti Lietuvos lenkus (žr. Daukšas 2012). Apskritai jaunimas linkęs pabrėžti, kad jų vartojama lenkų kalba yra vienas iš lenkų kalbos dialektų, niekada jo neįvardijant kalba *po prostu* – kartais pasakant, kad ja kalba vyresnio amžiaus žmonės, maišydami lenkiškus ir baltarusiškus žodžius.

Punske gyvenantys jauni lietuviai, skirtingai nuo Lietuvos lenkų, pabrėžia, kad kalba ir „lietuviška kultūra“ yra svarbūs tapatybės kriterijai. Pabrėžtina, kad visi informantai Punske laisvai kalba lenkų ir lietuvių kalbomis, tačiau lietuvių kalba pabrėžiama kaip vienas svarbiausių elementų, nusakančių tautybę. Be kalbos, informantams save laikyti lietuviais leidžia ir kiti kultūriniai elementai, tokie kaip papročiai, šventės ir kt. Žemiau pateikiama ištrauka iš interviu aiškiai iliustruoja šį požiūrį:

<...> Kalbam lietuviškai, galbūt ne taip taisyklingai, bet kalbam. Vėliau, aišku, papročiai, pavyzdžiui, Kalėdų – paprasčiausiai tai yra viskas švenčiama pagal lietuviškus papročius. Bažnyčioj yra mišios lietuviškai. Pati kultūra, šokiai tautiniai, dainavimas chore. (Moteris, Punkskas, 24 m.)

Pabrėžtina, kad lietuvių kalba Punske kalbama dažniau nei lenkų kalba. Informantai teigia, kad su pažįstamais žmonėmis (lietuviais) jie visada bendrauja lietuviškai ir tik tais atvejais, kai kalbasi su lenkų tautybės žmonėmis arba nepažįstamaisiais, jie renkasi lenkų kalbą.

Natūraliai kyla klausimas: jeigu Lietuvos lenkams kalba nėra svarbiausias etninio identiteto kriterijus, tai kuo remiantis jie save laiko lenkais? Šalčininkuose Lietuvos lenkai kalba apie tautybę, kaip kilme (genealogine) paretą kategoriją. Informantai Šalčininkuose pabrėžia, kad tautybė yra prigimtinė, taigi nepakeičiama. Kilmės pagrindu konstruojamo identiteto sampratą puikiai iliustruoja etnografinė medžiaga iš lauko tyrimo Šalčininkuose, pavyzdžiui, į klausimą: „Ar jūs save laikote lenke?“ jauna moteris atsakė:

Taip esu lenkė.

Kodėl?

Žinot, mano visa šeima yra lenkai <...> ir tėvai lenkai, ir močiutė, ir visi. (Moteris, Šalčininkai, 25 m.)

Iš šios ištraukos akivaizdu, kad Lietuvos lenkams kilmė yra vienas svarbiausių kriterijų apibrėžiant lenkiškumą. Kita vertus, kaip matyti iš žemiau pateikiamo pavyzdžio, kilmė yra suvokiama kaip objektyvi, leidžianti patvirtinti ne tik vieno asmens lenkiškumą, bet ir tos konkrečios teritorijos lenkiškumą – nes protėviai *čia* gyveno iš kartos į kartą. Tai tarsi įrodymas abejojantiems, kad šiame krašte gyvena lenkai, genealogija tarsi sukuria natūralizuojantį ryšį tarp vietos ir žmonių:

<...> Tėvai mano lenkai, nu ir aš lenkas, Lietuvos lenkas. Ir šiaip daug giminių turim pačioj Lenkijoj, ir, sakykim, anksčiau Vilniaus tas kraštas kaip, na, negalima pasakyti, kad lenkai vien buvo, bet dauguma buvo lenkų – tai iš šito krašto ir gimiau – galima sakyti, kad esu lenkas. (Vyras, Šalčininkai, 31 m.)

Tokia kilme grindžiama identiteto samprata yra labai plačiai paplitusi ir su kai kuriomis išimtimis plačiai taikoma konstruojant identitetą. Beje, kitų tyrimų duomenimis, panašiai linkę identifikuotis ir Lietuvoje gyvenantys lietuviai (Kuznecovienė 2008).

Lenkijos lietuvių Punske konstruojamas etninis identitetas mažai kuo skiriasi nuo Lietuvos lenkų Šalčininkuose. Kilmė čia suprantama kaip esminė kategorija, apibrėžianti narystę tautoje (etnine prasme).

Jaunas vyras, gyvenantis Punske, į klausimą, kodėl save laiko lietuviu, atsakė:

Nu nežinau, nes visi protėviai tai lietuviai. Jokių nebuvo kažkokių ant šakų iš kažkur, nei prosenelių, nei kas. Visi visą laiką buvo iš lietuvių šeimų. (Vyras, Punksas, 26 m.)

Išimty, kuomet kilmė nevidina lemiamo vaidmens konstruojant etninį identitetą, yra labai retos, tačiau aptinkamos tiek Lietuvos lenkų, tiek ir Lenkijos lietuvių sampratoje.

Apibendrinant galima teigti, kad kilmė (ir sąsaja su kilmės vieta) yra stipriausias Lietuvos lenkų ir Lenkijos lietuvių identiteto elementas. Kultūriniai elementai, tokie kaip kalba, yra skirtingai lokaliai interpretuojami. Svarbus skiriamasis bruožas tarp Lietuvos lenkų ir Lenkijos lietuvių yra pastarųjų, be kilmės, akcentuojami ir kultūriniai tautiškumo aspektai, pavyzdžiui, kalba, papročiai ir šventės.

Pilietybė, teritorija ir buvimas etniškai kitokiu

Įvadinėje straipsnio dalyje aptarėme, kad valstybės paribys atskleidžia etninio ir nacionalinio (pilietinio) identiteto įtampas, kylančias dėl valstybės(-ių) daromos įtakos identitetų konstravimui. Taip pat pabrėžėme valstybės ir nacionalizmo siekį konstruoti homogenišką įsivaizduojamą bendruomenę. Bet būtent valstybės paribyje gyvenantys žmonės dažnai nepatenka į idealų homogeninės nacijos, gyvenančios valstybės teritorijoje, modelį. Neretai valstybės(-ių) paribiuose gyvena „etnini kitas“, kurio narystė vieningos nacijos modelyje yra suprantama daugiaplaniškai ir nevienareikšmiškai.

Lietuvos lenkai nekonfliktiškai sieja savo etninį „kitoniškumą“ (nėra lietuviai, nes save pagal kilmę suvokia esant lenkais) su priklausymu Lietuvos valstybei per pilietybę.

Lietuvos lenkai dažnai save įvardija lenkais, bet drauge pabrėžia, kad yra Lietuvos piliečiai:

Jūs save laikote lenke?

Taip.

Kodėl?

Nu, mano tėvai yra kaip ir lenkai, nu ir aš tokia, bet šiaip aš esu Lietuvos pilietė visų pirma. (Moteris, Šalčininkai, 26 m.)

Informantas šioje interviu ištraukoje plačiau supranta identitetą, apimami du dėmenys – nacionalinis (pilietinis) ir etninis identitetai. Aiškus etninio ir nacio-

nalinio identitetų atskyrimas yra gana dažna tema, kuria kalba informantai. Tačiau svarbu pabrėžti, kad šis atskyrimas nelaikomas nenormaliu ar reikalaujančiu kažkokių pastangų. Tiesiog dažnai akcentuojamas kultūrinis / etninis kitoniškumas, kuris neturi nieko bendra su priklausymu valstybei; be to, iškeliamą galimybę toje valstybėje būti *kitokiu*, pavyzdžiui, kalbant lenkų kalba:

Bet, žinot, yra vienas dalykas, čia mano asmeniška nuomonė, kad reikia vis tiek suvokt, kur tu gyveni, kokioje valstybėje. Ta valstybė duoda tau galimybę kalbėt savo gimtąja kalba, niekas gi nedraudžia kalbėt lenkiškai. (Moteris, Šalčininkai, 25 m.)

Nepaisant to, kad Lietuvos lenkai Lietuvą vadina tėvyne ir save įvardija Lietuvos piliečiais, jie aiškiai brėžia teritorines ribas tarp „ten“ esančios Lietuvos ir Šalčininkų rajono (kurį informantai kartais dar vadina Vilniaus kraštu):

Ten jau Lietuva prasideda (Kaune), nu čia aš taip juokiuosi. Ir eini su drauge irgi iš Šalčininkų, pavyzdžiui, mes šnekamės lenkiškai, ir mus sustabdo ir kodėl mes šnekamės lenkiškai. <...> Kuo toliau nuo Vilniaus, nuo Vilniaus krašto, tuo mažiau žmonės žino apie tai, kad yra kažkokie lenkai Lietuvoje. Tai iki šiol yra keistas dalykas, nesuprantamas. Kas kartą reikia teisintis net, kad čia istoriškai taip susiklostė, kad taip buvo. (Moteris, Šalčininkai, 26 m.)

Nors informantai ir suvokia Lietuvą kaip savo tėvynę, tačiau pabrėžia ir įsivaizduojamus skirtumus tarp ten esančios Lietuvos ir savo rajono (kalbinti žmonės neretai vartoja būtent rajono sąvoką, apibūdindami savo kitoniškumą nuo ten esančios Lietuvos). Kiti atlikti tyrimai (žr. Frėjutė-Rakauskienė, Šliavaitė 2012) taip pat pabrėžia, kad Lietuvos lenkai, ypač vyresnioji karta, linę save sieti su Vilniumi, Vilniaus rajonu, o tik paskui su Lietuva.

Lenkijos lietuviai, etniškumo ir pilietybės sąsają mato kiek kitaip nei Lietuvos lenkai. Punksko lietuviai, panašiai kaip Šalčininkų lenkai, aiškiai mato skirtumus tarp etniškumo ir pilietybės, tačiau labiau akcentuoja pilietybės „formalųjį“ aspektą. Turima Lenkijos pilietybė regima kaip pasas ar popierius (kuris nėra labai vertinamas), o lietuviška kilmė yra kur kas svarbesnis identiteto šaltinis:

<...> Tautybę ir pilietybę čia aiškiai jūs atskiriate?

Jo jo jo. Čia pilietybė yra vienas dalykas, o tautybė... Pilietybė yra pasas, o tautybė – tai esu aš. (Vyras, Punkskas, 33 m.)

Nors ir nesiidentifikuojama su lenkiška pilietybe, pabrėžiama, kad ji yra gerbiama, save pristato lojaliais piliečiais:

<...> Aš paisau šitos šalies įstatymų. Aš moku mokesčius, nu kaip – visos teisinės normos – aš joms priklausau ir aš kažkaip tai jas vykdu, kokios yra. Čia gimus esu, šita valstybė mane saugo, visi socialiniai – čia yra pilietybė. <...> Esu lojali pilietė, pavyzdžiui, moku puikiai lenkų kalbą, nes tai yra valstybinė kalba, privalau ją mokėti, ir aš puikiai moku ją. (Moteris, Punkskas, 29 m.)

Iš kitos pusės, ir Lenkijos lietuviai, kalbėdami apie save kaip lietuvius, atsiduria tam tikroje tarpinėje pozicijoje – negali savęs priskirti nei lietuviams, nei lenkams:

<...> Jūs jaučiatės lenke?

Ne, aš jaučiuosi lenkiško krašto lietuve. Aš niekada neverčiau savęs tapatinti su Lietuvos lietuviais.

O su lenkais?

O su lenkais ir ne. <...>

<...> Juk kiekvienas lietuvis gali pasakyti, kad, tarkim, iš Telšių yra.

Taip. <...> Bet tas trupučiuką posovietiškas yra. (Moteris, Punkskas, 29 m.)

Posovietškumą informantė sieja su skirtingu mąstymu, kurį turi Lietuvoje gyvenantys lietuviai ir kurį, aišku, veikė priklausymas Sovietų Sąjungai:

O kaip pasireiškia „post sovietiškas“?

Mąstymas būtų, bendravimas būtų paprastuose dalykuose, tarkim, mes čia augom, mums visą laiką kažkaip svarbi yra, nuo mažens mus taip augina, kad valstybinės šventės svarbu, tas tautiškumas. (Moteris, Punkskas, 29 m.)

Informantės manymu, lietuviai Lietuvoje yra mažiau patriotiškai (nešvenčia tautinių švenčių ir pan.). Toks savęs matymas nei kaip lenku ir „kitokiu“ lietuviu sukuria prielaidas kalbėti apie lokalinį / regioninį lietuviškumą. Informantai, kalbėdami apie Punkską, neretai pabrėžia, kad jį mato kaip lietuvišką „salą“ Lenkijoje:

<...> Mano draugė sako: „Atvažiuoju pas tave į Lietuvą.“ Nors atvažiuoja pas mus į Lenkiją ir jaučiasi kaip Lietuvoj. (Moteris, Punkskas, 30)

Transnacionalinis lietuviškumas ir lenkiškumas

R. Brubakeris (1996), kalbėdamas apie Centrinę ir Rytų Europą, nemažai dėmesio skiria nacionalinės valstybės strategijai, nukreiptai į ne tos valstybės teritorijoje gyvenančius išsivaizduojamus bendrataučius. Šią strategiją jis vadiną išorinės tėvynės strategija (angl. *external homeland*). Kiti autoriai, aptardami iš esmės tuos pačius procesus, vartoja gimininės valstybės strategijos sąvoką (žr. Ieda 2006). Dažniausiai ši strategija apibūdinama kaip politika, nukreipta į kaimyninėse šalyse (bet nebūtinai) gyvenančias tautines mažumas, kurios laikomos išsivaizduojamos gimininės valstybės nacijos dalimi.

Lauko tyrimų Punske ir Šalčininkuose duomenys leidžia išvengti „neteritorines“, arba globalizacijos procesų įtakotas, identitetų įtampas. Gana ryškiai skiriasi Lietuvos lenkų ir Lenkijos lietuvių tapatinimasis su „kilmės“ valstybėmis.

Lenkijos lietuviai Lietuvą mato ne tik kaip istorinę tėvynę, bet ir glaudžiai saistosi su ja, daug informantų pabrėžia, be Lenkijos, turintys ir Lietuvos pilietybę. Antros, t. y. Lietuvos, pilietybės turėjimas kartu atlieka ir praktinę funkciją

(pvz., galimybė įsigyti ir prižiūrėti automobilį Lietuvoje, lengviau įsidarbinti Lietuvoje ir pan.), tačiau kartu tai yra ir identiteto stiprinimas, patvirtinimas, kad yra lietuviai.

<...> Lietuva mano gimtinė, man Lenkija nėra gimtinė, tėvynė – atsiprašau. Bet Lietuva yra tėvynė. (Moteris, Punksas, 22 m.)

Dauguma informantų Punske mokosi ar yra baigę aukštuosius mokslus Lietuvoje. Pasirinkimas studijuoti Lietuvoje yra suvokiamas kaip sąmoninga veikla, skirta „lietuviškumui“ puoselėti.

Transnacionalinį buvimo „čia“ ir „ten“ aspektą iliustruoja populiarius Lenkijos lietuvių dirbamas vadybininko darbas. Lenkijos lietuviai lengvai susiranda darbą tiek lenkiškose, tiek lietuviškose įmonėse (ir Lietuvoje, ir Lenkijoje), o jų dvikalbystė ir dviejų kultūrų (Lietuvos ir Lenkijos) pažinimas leidžia nesunkiai pritaipyti tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje.

Lietuvos lenkai linkę pabrėžti, kad Lenkija yra užsienio šalis, su kuria jie neturi formalių santykių (pvz., pilietybės). Lenkija kartais matoma kaip šalis, kurioje gyvena giminės, šalis, kurioje galima kalbėtis lenkiškai.

Tai kas Jums yra Lenkija?

Na, tiesiog gal žmonės, ta kalba, norisi tiesiog kartais išgirsti tą lenkų kalbą tokią gražią, tokią tikrą kalbą <...> Ten nėra kad man ten gimtinė, nes gimtinė man yra čia, savi žmonės. (Moteris, Šalčininkai, 24 m.)

Pagrindinį dėmesį Lietuvos lenkai skiria saistymuisi su Lietuvos valstybe. Tačiau yra vienas aspektas, kuris leidžia apčiuopti teritoriją (gyvenamos valstybės) peržengiantį saistymąsi ir kalbėti apie transnacionalizmo apraiškas. Ryškiausias pavyzdys galėtų būti vadinamoji *Lenko korta*. Reikia pasakyti, kad lauko tyrimų metu pavyko sutikti tik vieną informantą, turintį *Lenko kortą* (apskritai *Lenko kortą* turinčių asmenų skaičius yra apie 4 000–5 000 žmonių Lietuvoje). Tačiau dauguma informantų išsakė savo poziciją jos atžvilgiu.

Dauguma informantų linkę kalbėti apie *Lenko kortą* nemanydami, kad ji sudaro prielaidas kalbėti apie vienokį ar kitokį susisaistymą su Lenkijos valstybe. Dažniau ji matoma kaip priemonė lenkiškam identitetui palaikyti (pvz., įrašant savo vardą ir pavardę lenkiškai). Kai kurie kiti informantai pabrėžė, kad *Lenko korta* visiškai nereikalinga Lietuvoje gyvenantiems lenkams, nes Lietuva ir Lenkija yra Europos Sąjungos šalys, ir nėra jokių kliūčių patekti į Lenkiją:

Tai vis tiek formalizmas kažkoks. Kaip, va, Baltarusijai duoda, jie ten turi lengvatų – viza ir studijuoti galima. O mes vienoj valstybėj jau gyvenam – Europos Sąjungoj. (Vyras, Šalčininkai, 31 m.)

Pabrėžtinai ir utilitaristinis jaunų Lietuvos lenkų santykis su Lenkija. Nors Lietuvos lenkai Lenkiją regi kaip užsienio šalį, tačiau pabrėžia, kad jie mato ir tam tik-

ros naudos iš santykių su šia šalimi, pavyzdžiui, ne vienas informantas teigė norintis studijuoti šioje šalyje, nes yra galimybė gauti stipendiją lenkų kilmės studentams, gyvenantiems užsienio valstybėse, kai kurie kalba apie verslo galimybes ir pan.

Išvados

Etninis ir nacionalinis identitetas išlieka svarbiu resursu apibrėžiant žmonių bendrystę valstybėje. Dėl globalizacijos procesų priklausymas valstybei nacionalinio identiteto pagrindu vis dažniau matomas atsietai nuo teritorijos. Straipsnyje išskirtos transnacionalizmo ir paribio koncepcijos aiškiausiai iliustruoja kitimą nuo teritoriškai apibrėžiamos nacijos iki transnacionalinės bendruomenės, kuriai teritorija jau nėra svarbi.

Lauko tyrimų duomenų analizė atskleidė Lietuvos lenkų jaunimo Šalčininkuose ir Lenkijos lietuvių jaunimo Punske identitetų konstravimo daugiaplaniškumą.

Vienas kertinių elementų, apibrėžiančių abiejų aptariamų grupių identitetą – kilmė. Kultūriniai elementai, tokie kaip kalba, labiau akcentuojami Lenkijos lietuvių (lietuvių kalba ir papročiai matomi kaip neatsiejami lietuviškumo atributai), o Lietuvos lenkai linkę neakcentuoti lenkų kalbos kaip svarbaus tapatumo elemento (atvirkščiai, keletas informantų kalbėjo, kad jie netgi nemoka lenkiškai, kalba rusiškai ar lietuviškai).

Apibendrinus tyrimo rezultatus, pastebėtina, kad abi tiriamosios grupės mato save tam tikroje tarpinėje būsenoje: nors suvokia save kaip gyvenamos šalies piliečius, bet jaučia savo etninį *kitoniškumą* ir dažnai save identifikuoja kaip „to“ krašto gyventojus, besiskiriančius tiek nuo „kilmės valstybės“, tiek ir nuo gyvenamosios valstybės.

Tyrimu nustatyta, kad priklausymas valstybei pilietybės pagrindu iki šiol yra veiksmingas veiksnys apibrėžiant identitetą. Pastebėta, kad abi grupės aiškiai atskiria etninį ir pilietinį / nacionalinį identitetus, jie nematomi kaip konkuruojantys vienas su kitu.

Iš dalies skiriasi Lietuvos lenkų ir Lenkijos lietuvių santykis su „kilmės valstybėmis“. Lietuvos lenkų jaunimas linkęs apibūdinti Lenkiją kaip užsienio valstybę (neneigiant, kad naudinga palaikyti utilitaristinius santykius su šia valstybe). Kalbant apie Lenkijos lietuvių jaunimą, pažymėtinas aktyvus pastarųjų sąsistymasis su Lietuva (dvigubos pilietybės, mokymasis Lietuvoje, darbinė veikla orientuota į Lietuvą).

GAUTA 2014 10 20
PRIIMTA 2014 12 12

LITERATŪRA

- Alonso, A. M. (1994). The politics of space, time, and space: state formation, nationalism, and ethnicity. *Annual Review of Anthropology*, 23, p. 379–405.
- Anderson, B. (1999). *Įsivaizduojamos bendruomenės: apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius: Baltos lankos.
- Barth, F. (ed.). (1969). *Ethnic groups and boundaries: the social organization of culture difference*. Boston: Little, Brown and Company.
- Brubaker, R. (1996). *Nationalism reframed: nationhood and the national question in the new Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Castles, S., Davidson, A. (2000). *Citizenship and migration: globalization and the politics of belonging*. New York: Palgrave.
- Čiubrinskas, V. (2007). *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Daukšas, D. (2012). Lietuvos lenkai: etninio ir pilietinio identiteto konstravimas ribinėse zonose. *Lietuvos etnologija, Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 12(21), p. 167–193.
- Donnan, H. (2005). Material identities: fixing ethnicity in the Irish borderlands. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 12, p. 69–105.
- Donnan, H., Wilson, T. M. (1999). *Borders: frontiers of identity, nation and state*. New York: Berg.
- Eriksen, Th. H. (2002). *Ethnicity and nationalism*. London: Pluto Press.
- Fowler, B. (2004). Fuzzing Citizenship, nationalising political space: a framowork for interpreting the Hungarian ‘status law’ as a new form of kin-state policy in Central and Eastern Europe. In: Kántor, Z., Majtényi, B., Ieda, O., Vizi B., Halász, I. (eds) *The Hungarian status law: nation building and / or minority protection*. Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, p. 177–238.
- Frėjutė-Rakauskienė, M., Marcinkevičius, A., Šliavaitė, K., Šutinienė, I. (2013). Etniškumo ir identiteto tyrimų kryptys socialiniuose moksluose ir jų taikymas tiriant Pietryčių Lietuvos etninius procesus. *Etniškumo studijos*, 2013(2), p. 13–47.
- Frėjutė-Rakauskienė, M., Šliavaitė, K. (2012). Rusai, lenkai, baltarusiai Lietuvoje: lokalaus, regioninio ir europinio identitetų sąsajos. *Etniškumo studijos*, 2012(1–2), p. 126–144.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures*. New York: Basic Books.
- Grigas, R. (1996). *Paribio Lietuva: sociologinė paribio gyventojų integravimosi į Lietuvos valstybę apybraiža*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.

- Heater, D. (2002). *What is citizenship?* Padstow, Cornwall: Polity Press.
- Hornburg, H. (2006). Transnational minority protection in Central and Eastern Europe and European Community Law. In: Ieda, O. (ed.). *Beyond sovereignty: from status law to transnational citizenship?* Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, p. 139–158.
- Ieda, O. (2006). Ideological background of the amendment status law controversy in Hungary. In: Ieda, O. (ed.). *Beyond sovereignty: from status law to transnational citizenship?* Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, p. 185–213
- Iordachi, C. (2004). Dual citizenship and policies toward kin-minorities in East-Central Europe: a comparison between Hungary, Romania, and the Republic of Moldova. In: Kántor, Z., Majtényi, B., Ieda, O., Balázs Vizi, B., Halász, I. (eds.) *The Hungarian status law: nation building and / or minority protection*. Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, p. 239–269.
- Kalnius, P. (sud.). (2006). *Punsko ir Seinų krašto lietuviai: etninio ir kultūrinio tapatumo bruožai*. Punksas: Aušros leidykla.
- Kalnius, P. (1998). *Etniniai procesai pietryčių Lietuvoje XX a. antrojoje pusėje*. Vilnius: Žara.
- Kaplan, D. (1999). Territorial identities and geographical scale. In: Herb G., Kaplan D. (eds.). *Nested identities*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc, p. 9–30.
- Kasatkina, N., Leončikas, T. (2003). *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*. Vilnius: Eugrimas.
- Korzeniewska, K. (2013). „Vietinis“ (*tutejszy*), lenkas, katalikas: Pietryčių Lietuvos gyventojų religinė-etninė tapatybė (tyrimas Dieveniškėse, Kernavėje ir Turgeliuose). *Etniškumo studijos*, 2013(2), p. 149–179.
- Kuznecovienė, J. (2008). Lietuvių tautinis identitetas: bruožai ir tipai. In: Čiubrinskas, V., Kuznecovienė, J. (sud.). *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, p. 55–76.
- Malkki, L. H. (1999). National Geographic: the rooting of peoples and territorialization of national identity among scholars and refugees. In: Gupta, A., Ferguson, J. (eds.). *Culture, power, place: explorations in critical anthropology*. Durham, London: Duke University Press, p. 52–75.
- Silverstein, M. (2003). The whens and wheres – as well as hows – of ethnolinguistic recognition. *Public Culture*, 15(3), p. 531–557.
- Soysal, Y. (1994). *Limits of citizenship: migrants and post-national citizenship in Europe*. Chicago: University of Chicago Press.
- Urciuoli, B. (1995). Language and borders. *Annual Review of Anthropology*, 24, p. 525–546.
- Vertovec, S. (2009). *Transnationalism: key ideas*. London, New York: Routledge.

- Wade, P. (1997). *Race and ethnicity in Latin America*. London: Pluto Press.
- Williams, B. (1989). A class act: anthropology and the race to nation across ethnic terrain. *Annual Review of Anthropology*, 18, p. 401–444.
- Wilson, Th. M., Donnan, H. (2005). Territory, identity and the places in-between: culture and power in European borderlands. In: Wilson, T. M., Donnan, H. (eds.). *Culture and power at the edges of the state: national support and subversion in European regions*. Münster: Lit Verlag, p. 1–29.
- Wilson, Th. M., Donnan, H. (1998). Nation, state and identity at international borders. In: Wilson, T. M., Donnan, H. (eds.). *Border identities: nation and state at international frontiers*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 1–30.

Border Identities: Cases from Pusk and Šalčininkai

Darius Daukšas

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY
KRAŽIŲ G. 5, LT-01108, VILNIUS
E-MAIL: DARIUD@YAHOO.COM

Ethnicity Studies, 2014/2. P. 89–106 © Lithuanian Social Research Center, 2014

ABSTRACT: The article is based on findings from fieldwork carried out in Lithuania and Poland. The research was conducted in the framework of the research project: „The Impact of Globalization and Transnationalism on the Fragmentation of State and National Identity” (funded by the Lithuanian Science Council). The article examines the ways in which ethnic and national identity of young people (born between 1980 and 1990) is constructed in border areas. The borderland is one of the most sensitive areas where national and ethnic identities are most intensively reflected upon by the people living there. As borderland cases, Šalčininkai (Lithuania) and Pusk (Poland) provide a vivid illustration of interactions and changes in ethnic and national identity. The town of Šalčininkai is mostly populated by people who consider themselves Poles, and this territory has a history of shifting political borders. The little town of Pusk in Poland is also a good example of shifting political borders and multiple identities. This area and especially Pusk is mostly populated by people who consider themselves Lithuanian.

Keywords: ethnic and national identity, citizenship, state, borderland.

LIETUVOS ETNINIŲ GRUPIŲ
JAUNIMO TAPATYBĖS

Tautinio ir pilietinio identiteto daryba ir raiška: Klaipėdos naujosios kartos rusakalbių atvejo studija¹⁸

Meilutė Taljūnaitė

LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRAS, SOCIOLOGIJOS INSTITUTAS
A. GOŠTAUTO G. 11, LT-01108 VILNIUS
EL.PAŠTAS: TALJUNAITE@GMAIL.COM

Etniškumo studijos, 2014/2. P. 109–123 © Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2014

SANTRAUKA: Tautinio identiteto kaita šalių (ypač Europos valstybių) integracijos procesuose, kuriuose pagrindiniais socialiniais veikėjais tampa valstybės bei jų vykdoma politika, tiriama kaip imigrantų integracija į konkrečią valstybę politika. Kita vertus, nagrinėjami imigrantų kilmės šalies santykiai su savo išvykusiais piliečiais, nes ne asmens priklausymas valstybei lemia asmens ir valstybės teisinio ryšio buvimą. Klaipėdoje nuo sovietmečio gyvena gausi rusų tautinė bendruomenė. Anot mokslininkų, Lietuvoje gyvenantys rusai dažniausiai deklaruoja dvigubą tapatybę, teigia, jog jaučia stiprų ryšį su Lietuva, net jeigu yra gimę kitur. Tai ypač aktualu gilinantis į šiuolaikinį Lietuvos Respublikos pilietybės turinį, atskleidžiant realų pilietinių teisių turinį ir jų raišką, lyginant skirtingas etnines grupes. Straipsnis parengtas remiantis dviem tyrimais: 1991 m. Lietuvoje atliktu kiekybiniu tyrimu ir 2013 m. kokybiniu tyrimu, atliktu vykdant LMT finansuojamą projektą *Globalizacijos (transnacionalizmo) poveikis valstybinio ir tautinio tapatumo fragmentacijai* (LIVE). Analizuojamas Lietuvos rusų santykis su Lietuva, jų savijauta ir orientacijos įvykus svarbiems socialiniams ir politiniams lūžiams, aptariamas jų požiūris į Lietuvos pilietybę, migracinės nuostatos. Nagrinėjama, kaip jie suvokia Tėvynę ir kaip juos tenkina gyvenimas Lietuvoje, kokios gyvenimo perspektyvos čia jie tikisi.

Pagrindiniai žodžiai: Lietuvos rusai, tautinių mažumų savijauta, socialinės orientacijos, Tėvynės suvokimas, identitetas, Klaipėdos rusai.

Įvadas

Šiandiniame pasaulyje neatitikimas tarp globalių jėgų poveikio ir ribotų nacionalinės valstybės galių lemia tai, kad tautinio tapatumo tyrinėjimai tampa ypač aktualūs. Globalizacijos proceso daroma įtaka šiandeniui pasauliui skatina naujai pažvelgti į socialiniuose moksluose nusistovėjusias paradigmas, jas permažstant, ieškant naujų būdų interpretuoti ir naujai pažvelgti į globalizacijos ir transnacionalizmo procesų veikiamus identitetus. Tautinio tapatumo kaita šalių (ypač Europos valstybių) integracijos procesuose, kuriuose pagrindiniais

¹⁸ Straipsnis parengtas vykdant LMT finansuojamą projektą *Globalizacijos (transnacionalizmo) poveikis valstybinio ir tautinio tapatumo fragmentacijai* (LIVE). Sutarties Nr. VAT-41/2012.

socialiniais veikėjais tampa valstybės ir jų vykdoma imigracijos politika, dažnai tiriami kaip imigrantų integracijos į konkrečią valstybę politika.

Šiuolaikinė valstybė, nors ir veikiama globalizacijos procesu, vis dar išlaiko tautinio tapatumo monopolį brėžiant ribą tarp piliečių („mes“) ir nepiliečių („jie“). Asmens ir valstybės teisinis ryšys reiškia, kad asmuo įgyja (turi) specifines šios valstybės piliečio savybes, specifinę būseną, leidžiančią jam turėti teisių, laisvių ir pareigų, kurias turi tik piliečiai, visumą. Asmens ir valstybės nuolatinį teisinį ryšį išreiškia ne bet kokia asmens ir valstybės tarpusavio teisių ir pareigų visuma – šioje teisių ir pareigų visumoje privalo būti tokios asmens teisės ir pareigos, kurias turi tik piliečiai. Kita vertus, nurodytoje teisių ir pareigų visumoje valstybė privalo turėti tokias teises ir pareigas, kokias ji turi tik piliečiams. Gyventi ir dirbti į šalį atvykę migrantai dėl pilietinių teisių (ne) įgyvendinimo, (ne)užtikrintos ekonominės gerovės ir laisvų arba ribotų galimybių dalyvauti visuomenės veikloje gali patirti riziką ir priimančios visuomenės „atmetimą“ arba saugumą ir solidarumą.

Matonytė ir Morkevičius (2013: 14–35), pateikdami tapatybės sąvokos raidos socialiniuose moksluose apžvalgą, išskiria tris postmodernios tapatybės sampratos bruožus, iš kurių norėtume atkreipti dėmesį į trečiąjį: „postmoderni tapatybė yra politiška: subjektas ir tapatybė formuojasi diskursyviai ir pasireiškia makro lygmens tiesos, galios ir kontrolės rėmuose“. Kaip matome, skirtingas socialinis laikas lemia skirtingas teorines tapatumo prieigas, sudėliodamas skirtingus prasminius akcentus. Taigi, socialinės tapatybės teorija grindžia socialinius ryšius ir socialinę kaitą stratifikuotose visuomenėse, pagrindinį dėmesį skiriant grupių konfliktškumui ir / ar diskriminacijai. Socialinis tapatumas išreiškiamas socialine pozicija socialinėje struktūroje, kai asmens tapatumas išryškina socialines sąveikas unikaliose individo gyvenimo sąlygose.

Tautinio tapatumo politika ir pilietinis tapatumas

Tiriant valstybės pilietinės visuomenės sandarą, kuri tradiciškai apima valstybės autonomijos bei galios dimensijas, tradiciškai įtraukiama ir tos šalies kolektyvinio tapatumo dimensija. Kolektyvinis tapatumas tampa tam tikra simboline erdve, kurioje susikerta šalies, visuomenės bei pilietinės visuomenės skirtingų komponentų veikla. Šių sąveikų pažinimas leidžia nusakyti tapatumų konstravimą nuo, pavyzdžiui, etninio tapatumo link pilietinio tapatumo, o nuo šio – valstybinio identiteto link. Lygiai kaip ir atvirkštine seka: aprašant valstybinį identitetą išryškkinamas pilietinio tapatumo turinys ir reikšmė, atskleidžiami etninio tapatumo statusas ir kintantys dėmenys. Pažinti, kaip valstybės identitetas ir šios srities vykdoma valstybės identiteto politika veikia etninius santykius šalies viduje,

iš tiesų yra aktualus uždavinys. Kartu tenka tirti pilietinio tapatumo ir pilietinio dalyvavimo tarpusavio sąveiką pagal atskiras etnines grupes. Tai ypač aktualu, gilinantį į šiuolaikinių Lietuvos Respublikos pilietybės turinį, atskleidžiant realų pilietinių teisių turinį ir jų raišką lyginant skirtingas etnines grupes.

Tautinio tapatumo politika dažnai suprantama kaip tam tikras normatyvinis konstruktas, ir tai leidžia kelti klausimą, ar iš tiesų egzistuoja bendra tautinio tapatumo politika (pvz., ES, JAV)? Ar tai politika, ar tik intelektualinė pastanga? Be abejo, egzistuoja skirtingi normatyvinio reguliavimo lygiai: šalies, tarpvalstybinis ar globalus. Globalios Lietuvos programa, pabrėžianti Lietuvos valstybės siekį įtraukti užsienyje gyvenančius lietuvius į Lietuvos gyvenimą, turėjo tiek pat dėmesio skirti kitataučių Lietuvos piliečių įtraukčiai (vadovaujantis sociologinėmis tradicijomis, tokias skirtingų etninių grupių piliečių įtrauktis gerai matuoja tėvų ir vaikų karjerų konkrečioje šalyje bei jų tapatumų palyginimai arba skirtingos kilmės šalių antros kartos piliečių karjeros bei pilietinės įtraukties lyginimai).

Tautinio tapatumo politinis modeliavimas implikuoja tapatumo priskyrimą tam tikrai socialinei strategijai ir / ar net ideologijai. Dažnai kartojasi įvairių autorių pastangos tapatumo politiką sieti su šalies užsienio politika, pabrėžiant, kad tautinis tapatumas yra glaudžiai susijęs su įvairiomis suvereniteto ir valstybingumo koncepcijomis. Nagrinėjant šalies užsienio politiką, pripažįstama, kad dėl savo vaidmens apibrėžiant suverenitetą ir valstybingumą ji atlieka reikšmingą vaidmenį *formuodama tam tikrą piliečių kolektyvinio tapatumo sociopolitinę vaizduotę*. Užsienio politikos vykdytojų retorika dažnai išreiškia subjektyvius kurios nors kultūrinės grupės bendrus jausmus, susijusius su tradicijomis, institucijomis, teritorijomis, mitais ar ritualais. Šios tapatumo išraiškos atskleidžia, kaip užsienio politikos vykdytojai mato istoriją, dabartį ar ateities politines preferencijas. Pakankamai visa tai internacionalizavus, šie tautinio tapatumo rodikliai gali tapti politinės kultūros dalimi bei šalies užsienio politikos „nacionaliniu stiliumi“. Jiménez Antonia M. Ruiz (2004:13) pažymi, kad nacionalinės valstybės identitetas visų pirma ir dažniausiai yra aprašomas kalbos bei kultūros terminais (po jų seka kilmė, istorija, simboliai, teisės, sienos, pasididžiavimas ir suverenitetas). Didžiavimasis šalimi ir suverenitetas dažniausiai (net pirmoje vietoje) buvo minimas Didžiojoje Britanijoje bei Graikijoje. Tačiau nusakant Europinį identitetą akivaizdžiai pradeda vyravoti „instrumentiniai“ motyvai (bendra valiuta ir ekonomika bei teisė laisvai judėti ir apsigyventi).

Pripažįstama, kad nacionalinis ir etnis tapatybės sandai neatskiriami. Etniškumo dimensija identiteto tyrimuose dažnai naudojama analizuojant tautinių mažumų bei etninių grupių ar imigrantų integraciją į nacionalinę visuomenę. Čia aktualūs du procesai – etninio identiteto sureikšminimas ir identiteto politika ir, priešingai, šio identiteto fragmentacija ir tarpetninių ryšių

sureikšminimas. Tautinio tapatumo, kaip su vieta erdvėje susijusio ypatingo skirtingumo nuo „kitų“ santykio (arba to santykio nebuvimo), apibrėžimas susieja tradiciškai neatskiriamus, tačiau dažnai supriešinamus nacionalinį ir etninį tapatumo dėmenis.

Identiteto tyrimai susiduria su identiteto kaip socialiniams mokslams tinkamo ir pritaikomo kintamojo apibrėžimo problema. Metodologiniai identiteto tyrimo klausimai liečia tiek įvairių identitetų (jų skirtingų tipų) palyginimo ir išskyrimo problemas, tiek teoriškai išskirtų identitetų kaip matuojamojo kintamojo operacionalizavimo klausimus. Identiteto matuojamumo problemą aštrina identiteto koncepcijų įvairovė daugelyje socialinių bei politinių mokslų teorijų. Tai susiję su tuo, kad pats identitetas yra sunkiai apibūdinama ir kiek miglota teorinė koncepcija, turinti dvejopas pasekmes: identitetą sunku matuoti, kita vertus, skirtingi žmonės gali turėti omenyje visiškai skirtingus dalykus reikšdami savo tapatumą su koku nors reiškiniu ar dalyku. Pastebima ir tai, kad to paties tipo ar reiškinio tapatumas, gyvuojantis nacionaliniu lygiu, įgyja visiškai naują turinį, kai jis tiriamas viršvalstybiniu lygiu (pavyzdžiui, kaip Europos ar globalusis tapatumas), be to, tokių tapatumų turinys (dominuojantys komponentai) skiriasi atskirose šalyse (ryškus bandymas empiriškai išmatuoti ir palyginti po penkis svarbiausius komponentus nacionaliniam ir Europiniam tapatumui pateikiamas Jiménez Antonijos M. Ruiz (2004) darbe). Todėl empirinius duomenis, gautus vienoje šalyje, sunku (ir nekorektiška, ir nėra prasmės) perkelti (taikyti) kitai šaliai. Pažinti konkrečios šalies situaciją modifikuojant (adaptuojant „bendras“ teorines schemas) yra kur kas aktualesnis uždavinys.

Nuo 1990-ųjų dėl Alexanderio Wendto darbų identitetas tapo pagrindine koncepcija analizuojant tarptautinių santykių politiką: identiteto koncepcija buvo pritaikyta valstybėms ir jų santykiams aiškinti, valstybės identitetą traktuojant ne tik kaip vieno subjekto, bet kaip sąveikos dimensiją. Tiriant integracijos politikos kontekste konstruojamas valstybės identitetas, apjungiantis nacionalinį ir viršvalstybinį politikos diskursus. Iverio Brynaldo Neumanno darbai (1996; 2004) išryškino identitetų įvairovę – neapsiribojama vien valstybės identitetu. Tačiau valstybė, patirdama transnacionalizmo iššūkius, dar vis yra svarbus piliečių identiteto šaltinis. Erikas Oddvaras Eriksonas teigia, kad valstybinis-nacionalinis identitetas yra susijęs su modernia nacionaline valstybe ir jos dominuojančia ideologija, labiau pabrėžiančia piliečių santykį su valstybe ir jų teises nei etnines ir kultūrinės šaknis. Tačiau globalizacijos procesai (tarp jų ir transnacionalizmas) kvestionuoja tapatumų santykį su valstybe(-ėmis). Transnacionalizmą, kaip saistymąsi su keliomis valstybėmis, galima analizuoti kaip iššūkius daugiau ar mažiau nusistovėjusioms tautinio ir valstybinio identiteto sampratoms.

Pagrindinis klausimas, kuris suponuoja visą imigrantų vaikų / jaunimo įsivertinimą / tapatumą imigracijos šalyje yra toks: ar jie pajėgūs transformuoti savo tėvų / šeimos resursus (aukštą žmogiškąjį bei kultūrinį kapitalą) į sėkmingą išsimokslinimą bei ankstyvą darbo karjerą ir kaip priimančios šalies institucinės charakteristikos (išsimokslinimo sistema ir atitinkama darbo rinka) veikia šį procesą (Juha Jokela 2010).

Kai kalbama apie tautinio tapatumo politiką pilietinio identiteto aspektu mėginama tirti:

- nacionalinės valstybės santykį su jos piliečiais, neatsižvelgiant į tai, kurioje valstybėje jie yra (potencialus ryšių išsaugojimas valstybės iniciatyva);
- kitų (priimančiųjų) valstybių politiką imigrantų atžvilgiu;
- (vadinamąją imigrantų integracijos politiką, tačiau tautinio tapatumo politiką tiriant tik tuo aspektu, kiek kitos šalies veiksmai skatina ar leidžia imigrantams išsaugoti savo tautinį tapatumą);
- valstybės politiką jos tautinių bendrijų atžvilgiu.

Apibendrinant galima teigti, kad pilietinio dalyvavimo kontekste ryškėja tam tikros pagrindinės informantų *pilietinio tapatumo* charakteristikos.

1) Informantų pilietinis tapatumas negali formuotis izoliacijoje. Pilietinis tapatumas formuojasi sąveikoje su kitais, tapdamas asmeniu pasirinkimu. Kas veikia, pavyzdžiui, vienos šalies piliečių skirtingų etninių grupių galimybes transformuoti savo šeimos resursus (socialinio, žmogiškojo ar kultūrinio kapitalo formomis) į sėkmingą išsimokslinimo bei ankstyvąsias darbo karjeras nustatoma tiriant šalies institucines, švietimo sistemos bei darbo rinkos sąveikas.

2) Pilietinis tapatumas nėra vienodas, bet glaudžiai susijęs su tam tikrais intelektualiniais ir moraliniais pasirinkimais; t. y. pilietinis tapatumas tampa individo sąmoningai pasirinktu ir nuolat pasikartojančiu pasirinkimu.

3) Pabrėžiama *holistinė* pilietinio tapatumo prigimtis.

4) Pilietinis tapatumas tampa individo (grupės) sąmoningai pasirinktu ir nuolat pasikartojančiu pasirinkimu.

Tradiciškai tautinė valstybė remiasi prielaida, kad jos piliečių pareiga – kovoti, jog neišnyktų kolektyvinis valstybės gyventojų tapatumas. Tautinės valstybės kūrėjai visoje Europoje diegė dominuojančios kultūros, valstybinės kalbos ir tapatumo, iš dalies paremto skirtumais, palyginti su kaimyninėmis valstybėmis, tautomis ir kultūromis, nuostatą. Tiriama piliečių ir jų vyriausybės tarpusavio ryšiai. Tiriama, kaip individai ar socialinės grupės gali turėti įtakos, kad toji įtaka būtų veiksminga, ir kaip vyriausybė reaguoja į piliečių

pageidavimus. Nagrinėjami ryšiai tarp visumos ir jos dalių, kai, pavyzdžiui, net pilietinės teisės negali būti nagrinėjamos neatsižvelgiant į ekonomines priežastis. Adekvati politinių partijų analizė įmanoma tik neatsiejant jos nuo šalies politinės kultūros, o praktiniai klausimai sprendžiami turint teorinius modelius.

Lietuvos rusai Lietuvos Nepriklausomybės atgavimo išvakarėse: santykis su Lietuva

Po 1990 m. politinių transformacijų naujai atsirandančioms posovietinėms šalims buvo svarbu reorganizuoti ir reformuoti savo politinę ir ekonominę sistemą, taip pat iš naujo apibrėžti savo bendrą tapatybę ir rasti būdų, kaip susidoroti su nepageidaujama sovietine praeitimi. Kitataučio padėtį Lietuvoje lemia gyvenimo trukmė, nes čia gimęs ar daug metų gyvenęs kitatautis pasijunta savas. Patekęs į lietuvišką arba į tautišką, tačiau daugiausia lietuvių veikiamą aplinką, kitatautis skatinamas greitai perimti jos požymius – paplitusią kalbą, elgesio ypatumus, gyvenimo ir bendravimo taisykles. Tačiau kasdieniniame gyvenime kartais stebimas išankstinis neigiamas požiūris tampa kliūtimi ne tik sėkmingai kitataučių integracijai, bet ir jų tapatumų raiškai. Įvertinant kitataučių identitetui ir tapatumui kylančius sunkumus galima užkirsti kelią nelygybės bei socialinės atskirties priežastims. Žinoma, pirmiausia reikia aiškiai suvokti visuomenės narių požiūrį į kitataučius ir jų socialinio dalyvavimo galimybes.

Rusų etninė grupė Lietuvoje sulaukė gana didelio politikų ir tyrėjų dėmesio pirmaisiais nepriklausomybės metais. Keičiantis šalies valstybingumo statusui, rusų etninės grupės pritarimas pokyčiams buvo svarbus tiek dėl dvišalių santykių su Rusija, tiek dėl siekio išvengti etninių konfliktų šalies viduje. Petrušauskaitė ir Pilinkaitė-Sotirovič (2012), pateikdamos 2001–2011 m. atliktų tyrimų apžvalgą, aptaria naujus rusų socialinės integracijos iššūkius, vertinant tiek Lietuvos vykdomos integracinės politikos kryptis, tiek pačios etninės grupės raidą bei dvišalių Lietuvos-Rusijos santykių įtaką: „Formuojant socialinės integracijos politiką Lietuvoje etninėms grupėms praktiškai nebuvo skiriamas institucinis dėmesys, o tautinių mažumų integracijos politikos plėtra antruoju Nepriklausomybės dešimtmečiu buvo gana atsitiktinė ir paviršutiniška“ (Petrušauskaitė ir Pilinkaitė-Sotirovič 2012).

1989 m. gyventojų surašymo duomenimis, Lietuvoje gyveno apie 100 tautybių gyventojų. Didžiausia (9,4 proc.) tautinė mažuma buvo rusai. Dar pačioje Lietuvos nepriklausomybės pradžioje, 1991 m. rugsėjo mėn., Tautybių departamento prie Lietuvos Respublikos vyriausybės užsakymu Valstybinis nacionalinių tyrimų centras (vadovas E. Staneika) atliko *Tautinių mažumų socialinės savijautos tyrimą (Lietuvos rusai)* (tyrimo vadovas E. K. Sviklas). Apklausoje

dalyvavo 1 331 rusų tautybės gyventojas, turintis rinkimų teisę ir gyvenantis Vilniaus, Klaipėdos, Kauno, Šiaulių miestuose bei Ignalinos, Trakų, Švenčionių, Zarasų ir Jonavos rajonuose. Visų apklaustųjų tarpe 56 proc. – moterys, 43 proc. – vyrai; pagal šeimyninę padėtį dauguma – sutuoktiniai. Atstovaujama įvairaus amžiaus tarpinių grupėms (nuo 18 m. iki 60 m. ir daugiau), įvairioms socialinėms grupėms visuomenės struktūroje. Remiantis šios apklausos duomenimis, buvo nustatyta, kad didžioji dalis rusų gyvena Lietuvoje gana seniai, ir tik maža dalis (13 proc.) respondentų nurodė, kad Lietuvoje gyvena mažiau nei 10 metų, o atvykusių prieš 1–5 metus dalis buvo dar mažesnė (9 proc.). Dalis apklaustųjų atvyko į Lietuvą su savo tėvais (15 proc.); 12 proc. – kaip specialistai nukreipti darbui į Lietuvos įmones ir organizacijas; 8 proc. pasiliko Lietuvoje po santuokos, 5 proc. – po tarnybos Sovietų armijoje. Absoliuti dauguma (86 proc.) rusų turėjo giminių, gyvenančių už Lietuvos ribų, iš jų 51 proc. – brolių, seserų, 40 proc. – tolimesnių giminaičių ir 25 proc. – tėvų. Su šiais giminėmis buvo palaikomi glaudūs ryšiai: pusė jų (50 proc.) reguliariai susirašinėjo; 45 proc. – dažnai svečiavosi Lietuvoje, o 34 proc. – apsilankydavo svetur. Tačiau jau tuo metu į klausimą: „Ar giminės taip pat norėtų atvažiuoti gyventi į Lietuvą?“, 40 proc. atsakė neigiamai. Galimą norą išreiškė tik 5 proc. apklaustųjų.

Net 46 proc. apklausos dalyvių buvo gimę Lietuvoje ir beveik tokia pat dalis (41 proc.) gyveno čia 10 ir daugiau metų. Todėl kiek didesnė pusė visų apklaustųjų rusų (56 proc.) nurodė Lietuvą kaip savo tėvynę (tarp jų net 78 proc. buvo gimę Lietuvoje, o 20 proc. čia gyveno daugiau nei 10 metų). Tai, kad savo tėvyne laiko Rusiją, nurodė trečdalis visų apklaustųjų (30 proc.). Žymi dalis (67 proc.) rusų, laikančių savo tėvyne Rusiją, buvo tarp tų, kurie čia atvyko į Lietuvą po Antrojo pasaulinio karo (tik 4 proc. taip pasisakančių jau buvo patys gimę Lietuvoje). 75 proc. tų, kuriems Tėvynė – Lietuva (56 proc.), laikė save visų pirma Lietuvos piliečiais (jie sudarė 79 proc. visų taip teigiančių). 54 proc. tų, kuriems Tėvynė – Rusija (30 proc.), teigė esą visų pirma TSRS piliečiais; 24 proc. – Lietuvos ir tik 9 proc. save laikė visų pirma Rusijos piliečiais. Pagal įstatymus Lietuvos piliečiu galėjo tapti kiekvienas iki 1989 m. lapkričio 3 d. čia gyvenęs žmogus, nepriklausomai nuo tautybės; kiekvienas (ar jo tėvai, seneliai) gimęs ar gyvenęs Lietuvoje, o pagal sutartį su Rusija ir tie piliečiai, kurie atvyko į Lietuvą iki 1991 m. lapkričio 29 d. Į klausimą, ar ketina tapti Lietuvos Respublikos piliečiais, 64 proc. atsakė teigiamai, 22 proc. buvo neapsisprendę, o 14 proc. atsakė neigiamai.

1991 m. lapkričio 5 d. buvo paskutinė diena, kai Lietuvos gyventojai galėjo apsispręsti – būti ar nebūti Lietuvos Respublikos piliečiais. Oficialiais duomenimis, po šios datos Lietuvos Respublikos pilietybę priėmė 88 proc. visų Lietuvos gyventojų: apie 90–95 proc. lietuvių (tai 72–76 proc. visų Lietuvos

gyventojų) ir apie 75 proc. kitų tautybių (tai 12–16 proc. visų Lietuvos gyventojų). 1991 m. apsisprendimui dėl pilietybės turėjo įtakos ir tautinė priklausomybė (Taljūnaitė, 2004).

Remiantis 1991 m. tyrimu, 89 proc. apklaustųjų rusų kalba buvo gimtoji kalba. Tik pusė jų (55 proc.) daugiau ar mažiau teigė moką lietuvių kalbą. Patikslinus, kaip gerai gali skaityti, rašyti, kalbėti lietuviškai, dažniausiai atsakydavo – „silpnai“. Sunkiausia, jų nuomone, yra rašyti, lengviau – skaityti, o geriausia – kalbėti. Nemokančių lietuviškai rašyti buvo 25 proc., skaityti – 16 proc., o kalbėti – 14 proc. visų apklaustųjų. Lietuvių kalbos mokėjimas betarpiškai susijęs su asmens pragyventų Lietuvoje metų skaičiumi. Geriausiai lietuvių kalbą moka Lietuvoje gimę rusai: jie sudarė 77 proc. visų galinčių laisvai skaityti; 62 proc. – gerai skaitančių ir tik 9 proc. visų nemokančių skaityti.

Asmens saugumas – viena iš prielaidų, kodėl asmuo patenkintas arba nepatenkintas, kad gyvena būtent Lietuvoje. Tai akivaizdžiai rodo 1991 m. tyrimo duomenys: iš 77 proc. patenkintųjų gyvenimu Lietuvoje pusė pareiškė esą saugūs ir tik 11 proc. tvirtino atvirkščiai. Iš asmenų, kurie teigė, kad jaučiasi saugiai, net 61 proc. nurodė, kad niekada nebuvo įžeisti dėl savo tautybės. Iš saugiai besijaučiančiųjų net 41 proc. buvo įžeisti epizodiškai. Ar saugios rusų šeimos? 57 proc. keturių asmenų šeimų atsakė, kad jaučiasi saugios. 59 proc. trijų asmenų šeimų taip pat jautėsi saugiai. Panaši dalis buvo ir tarp penkių asmenų šeimų (57 proc.). Į klausimą „Ar jūs apskritai esate patenkintas, kad gyvenate būtent Lietuvoje?“ net 77 proc. atsakė teigiamai (tarp jų net 90 proc. asmenų, laikančių save Lietuvos Respublikos piliečiais ir 80 proc. besiruošiančiųjų priimti Lietuvos Respublikos pilietybę). Pasitenkinimas tuo, kad gyvena Lietuvoje, tiesiogiai priklausė ir nuo lietuvių kalbos mokėjimo: iš 55 proc. laisvai mokančių lietuvių kalbą didesnė dalis (45 proc.) išreiškė pasitenkinimą savo gyvenimu Lietuvoje (nors tai ir nebuvo vienintelė prielaida).

Klaipėdos miesto pasirinkimas atvejo tyrimui

Klaipėda 2011 m. buvo antras miestas šalyje pagal tautinės sudėties margumą. Tuomet jame gyveno 163 tūkst. žmonių: 73,9 proc. lietuvių, 19,6 proc. rusų, maždaug po 2 proc. ukrainiečių, baltarusių ir kitų tautybių asmenų. Nors rusų tautybės asmenų skaičius Klaipėdoje pastaraisiais dešimtmečiais mažėjo (nuo 2001 m. rusų santykinė dalis sumažėjo 2 proc.), Klaipėda išlieka antrasis pagal tautinės sudėties margumą miestas Lietuvoje.

1 lentelė. Didžiųjų miestų gyventojai pagal tautybę (proc.), 2011 m. surašymas

	Iš viso	Lietuviai	Lenkai	Rusai	Baltarusiai	Ukrainiečiai	Kiti
Vilnius	535 631	63,2	16,5	12,0	3,5	1,0	3,8
Kaunas	315 933	93,6	0,4	3,8	0,2	0,4	1,6
Klaipėda	162 360	73,9	0,3	19,6	1,7	1,9	2,6
Šiauliai	109 328	93,6	0,2	4,1	0,3	0,5	1,3
Panevėžys	99 690	96,1	0,2	2,4	0,2	0,3	0,8

Šaltinis: Lietuvos gyventojai 2011 metais, Lietuvos statistikos departamentas, 2012

Klaipėda ir toliau lieka miestu, kuriame gyvena gausi rusų tautinė mažuma. Anot mokslininkų, Lietuvoje gyvenantys rusai dažniausiai deklaruoja dvigubą tapatybę, teigia, jog jaučia stiprų ryšį su Lietuva, net jeigu yra gimę kitur. Jie mano, kad gerai moka lietuvių kalbą ir nejaučia didelio nepatogumo dėl galimo akcento. Nors rusų kultūra jiems yra artimesnė negu lietuvių, vis dėlto jie nesijaučia tipiniais rusais.

Tyrimo metodika

Siekiant tirti pilietinio tapatumo ir pilietinio dalyvavimo tarpusavio sąveiką pagal atskiras etnines grupes, buvo pasirinkti jauni Klaipėdos rusai. Remtasi prielaida, kad atsirinkti tirti jaunus informantus ypač aktualu, be to, galima gilintis į šiuolaikinę Lietuvos Respublikos pilietybės turinį, atskleidžiant realų pilietinių teisių turinį ir jų raišką, lyginant skirtingas etnines grupes. Viena iš tyrimo dalių – pokalbiai (interviu) su asmenimis, kilusiais iš Klaipėdos ir gimusiais 1980–1990 m., kurių bent vienas iš tėvų / senelių yra gimęs kurioje nors iš buvusių Sovietų Sąjungos šalių (pvz., Rusijoje, Ukrainoje, Baltarusijoje ir pan.). Antros ar trečios kartos buvusių imigrantų vaikų, turinčių Lietuvos Respublikos pilietybę, karjeros bei tapatumų ypatumai atskleidžia tiek pilietinių teisių turinį, tiek tampa šalies demokratijos matmeniu. Siekiant apčiuopti jų tautinio identiteto darybos aspektus, buvo tiriama, kokias gyventojų priklausymo ir / ar nepriklausymo nacionalinei bendruomenei demonstravimo variacijas konkrečiame mieste gali sukurti tautinių tapatumų konkurencija, kokie nacionalinių bendruomenių

privalumai ir trūkumai ją lemia ir kaip ji reiškiasi. Informantai gali būti laikomi antros arba trečios kartos imigrantais iš buvusių TSRS šalių, kurių tėvai / seneliai / globėjai atvyko gyventi dar į tuometinę Tarybų Lietuvą, o informantai jau gimė ir užaugo totalitarinės valstybės pabaigoje ir istorinio „lūžio“, Berlyno sienos griuvimo, laikotarpiu. 10 giluminių interviu buvo atlikti 2013 m. kovo – gegužės mėnesį Klaipėdoje. Šie giluminiai interviu apėmė išsamų tokių temų kaip tautybė, gyvenimas Lietuvoje, sąsajos su Lietuva ir Rusija, tėvų / senelių atvykimo į Lietuvą istorija, tėvų migracijos įtaka informantų gyvenimui, karjerai. Klausimai apėmė ir tokias temas kaip nutylėjimas apie savo tautybę privačioje, darbo ar profesijos srityje, diskriminacijos dėl tautybės patirtys, savo padėties ir statuso visuomenėje vertinimas bei priklausymas organizacijoms.

Informantų paieška vyko „sniego gniūžtės“ principu, tačiau turi ir tam tikrų ribotumų:

- Mažos bendruomenės: greitai pasitaiko tas pats informantas; to paties rato žmonės – siaura informacija;
- Naujų „gniūžtės“ centrų paieška;
- Informantas – centras, o informacija gaunama apie tėvus, senelius ir jo draugus (pvz., išvykusius) ar artimuosius.

Giluminiai interviu, kuriuose atsiskleidžia jaunų Klaipėdos rusų patirtys, nuomonės ir vertinimai apie vietą ir pasaulį, kuriame jie gyvena, su kiekvienu asmeniu truko nuo 50 min. iki 2 val. ir apėmė daugelį temų. Šie kintamieji – tai pozicija darbo rinkoje, gyvenamoji aplinka ir švietimo sistema. Tačiau straipsnyje šie kintamieji analizuojami ne formaliai, bet remiantis giluminių interviu informacija, t. y. analizuojant šiuos kintamuosius neformaliai tikimasi užčiuopti ir neformalius socialinės klasės, (ne)priklausymo nacionalinei bendruomenei ir diskriminacijos aspektus.

Klaipėdos rusų jaunimo tautinis ir pilietinis identitetas

Klaipėdos rusų atvykimo keliai ir motyvai gerokai skiriasi nuo, pavyzdžiui, visaginiečių. Beveik visų informantų tėvai / seneliai buvo kariškiai arba jūreiviai, vėliau susiję savo gyvenimus su Klaipėda.

Tėvas jūreivis iš Murmansko (ten ir liko). Motina šiandien turi Klaipėdoje privatų psichologijos kabinetą. Pasiturintys. Močiutė į Lietuvą atvyko po tremties. (MT2)

Iš Saratovo ir Pskovo tėvai (jūreivis). Tautybė svarbi, nes skiriasi kultūros, papročiai, etc. (MT6, pati informantė ketina išvykti į Baltarusiją)

Iš Uralo atsikėlusio jūreivio dukra: „Visa šeima rusai – jūreiviai“. (MT1)

Vesnės Popovski studija (2000) koncentravosi į Lietuvos daugumos ir mažumos santykius 1988–1993 metais. Ji, nagrinėdama rusų buvimą, klausė: „Mes juos vadiname rusais, bet kas jie tokie?“ (Popovski, 2000). Taip pat buvo brėžiami riboženkliai rusų tarpe pagal tai, kaip jie vertina Lietuvos nepriklausomybę politiniu, kultūriniu bei ekonominiu aspektu, skiriami *Lietuvos rusai*, *rusai Lietuvoje* ir *sovietiniai rusai* (Popovski, 2000). Renaldas Simonyanas (2013) taip pat aprašo septynias rusų bendruomenės grupes Baltijos šalyse, susiformavusias po Antrojo pasaulinio karo. Jos nebuvo homogeninės nei pagal savo išsimokslinimo ar kultūrinį lygį, nei savo ideologine orientacija, t. y. šių rusų grupių socialinė diferenciacija buvo gana ryški. Kiekviena grupė nuo kitų aiškiai skyrėsi ir savo daugiau ar mažiau deklaruojama savimone.

Lietuvoje po Nepriklausomybės atgavimo gyvenantys rusai dažniausiai deklaruoja dvigubą tapatybę. Teigia, jog jaučia stiprų ryšį su Lietuva, net jeigu yra gimę kitur. Jie mano, kad gerai moka lietuvių kalbą, ir nejaučia didelio diskomforto dėl galimo akcento. Nors rusų kultūra jiems yra artimesnė negu lietuvių, vis dėlto jie nesijaučia tipiniais rusais.

Mes kalbame taisyklinga rusų kalba. Tai pažymi net Rusijos rusai. (MT7)

Nežinau, dėl to nesu apsisprendusi, bet žinau, kad savo vaikus leisčiau į lietuvišką darželį ir mokyklą. Man atrodo, kad jie turėtų daugiau galimybių saviškai (MT9).

Informantai, jauni Klaipėdos rusai, minėjo, kad *dabar rusiškai kalba tik su šeimos nariais*, su kai kuriais rusakalbiais draugais ir rusakalbiais bendradarbiais. Darbe, viešajame gyvenime vartoja lietuvių kalbą, dažnai ja bendrauja ir su kitais rusų tautybės draugais. Nuo socialinės erdvės formalumo (matomumo) lygio skiriasi ir rusų kalbos vartojimas. Visi informantai pasirašo tik lietuviškai, tačiau rusiškų pavardžių „lietuvinimą“ vertina dvejopai. Vieną informantę Klaipėdoje užgavo tai, kad dėl rusiškos pavardės aukštojoje mokykloje ji buvo įrašyta į rusų kalbos grupę, o jos nuomonės niekas nepaklausė.

2013 m. Klaipėdoje veikė aštuonios rusiškos mokyklos, dvi mišrios lietuvių-rusų mokyklos ir 4 rusiški bei šeši mišrūs lopšeliai-darželiai. Rusų kalba mokyklose mokėsi 3 569 mokiniai, darželiuose – 447 vaikai. Dažniausiai teigiama, kad vaikams vis dėlto geriau mokytis gimtąja kalba, juolab kad ir rusiškose mokyklose dabar moksleiviai puikiai išmoksta lietuvių kalbos.

Mano dukra baigė rusišką mokyklą, Klaipėdos universitete studijavo lietuviškai, o dabar kalba angliškai, nes gyvena užsienyje. Man atrodo, kad kuo daugiau kalbų žmogus moka, tuo daugiau galimybių gyvenime turi. Su tautine tapatybe tai nesusiję dalykai. (MT 6)

Dabar mūsų mokykla yra pagrindinė, bet prieš keletą metų, kai dar suteikdavome vidurinį išsilavinimą, abiturientai vienodai gerai įstudavo tiek į Lietuvos, tiek į užsienio,

ties į Rusijos aukštąsias mokyklas. Dabar dėl ekonominių priežasčių dauguma rusiškų mokyklų abiturientų renkasi užsienio universitetus, nes studijos juose pigiau kainuoja ir studentams sudaromos sąlygos dirbti. Lietuvoje, Rusijoje to nėra. (Klaipėdos mokyklos mokytoja, MT9)

Kita informantė laisvai išmoko kalbėti lietuviškai tik išvykusi studijuoti į Klaipėdą. Iki to laiko ji lietuviškai laisvai nekalbėjo, bet turėjo valstybinės kalbos pagrindus. Lietuvių kalbos išgalėjimą, pasak jos, nulėmė pažintis su dabartiniu sutuoktiniu, draugų ir kolegų rato pokytis, viešoje erdvėje vartojama valstybinė kalba. Klaipėdoje gyvena 21,3 proc. rusų tautybės žmonių, bet viešoje erdvėje pagrindinė kalba yra lietuvių kalba. Lietuvių kalbos vartojimas respondentei tapo savaime suprantamu ir neginčijamu dalyku. Nors valstybinės kalbos mokėjimas ir vartojimas informantų yra suvokiamas kaip prielaida priklausti nacionalinei bendruomenei, įgyti išsilavinimą ir siekti ekonominės bei socialinės savirealizacijos, visgi kalbos mokymosi motyvacija kyla iš aplinkos kaip aplinkinių spaudimas kalbėti lietuvių kalba. Toks spaudimas iš aplinkos dažniau patiriamas atvykus į kitą Lietuvos miestą (pvz., Klaipėdą).

Valstybės identiteto ir nacionalinio identiteto siejimas bei atskyrimas yra problemiškas. Todėl tik atskleidžiant identitetų fragmentaciją konkrečiose gyventojų grupėse galima numanyti galimus pasirinkimus bei nuostatas kieno nors atžvilgiu.

Kalbant su informantais paaiškėjo, kad nusakant jų padėtį visuomenėje 2013 m. svarbus išlieka pilietybės klausimas. Pagal įstatymą po 1990-ųjų Lietuvos pilietybę galėjo gauti visi norintys ir tuo metu Lietuvos Respublikoje nuolat gyvenę žmonės. Šia galimybe ir pasinaudojo vienas respondentas. Nors pilietybės teisinis statusas suteikia daug teisių pačioje valstybėje, išvirtinant darbo rinkoje ar politikoje, tačiau respondentas labiau akcentavo pilietybės reikalingumą jam kaip galimybę laisvai keliauti į kitas Vakarų Europos šalis ir galimybę jose dirbti. Interviu informantams kalbant apie Lietuvą ir Rusiją, išryškėja palankus požiūris į Lietuvą ir ES. Jis daugiausiai susijęs su pragmatinėmis gyvenimo sąlygomis, kurios informantų įvardijamos kaip „europietiškas gyvenimas“. Tai siejama su palankia socialine, politine, teisine aplinka, saugumu ir gerove. Informantė baigė barmenų kursų ir šiuo metu dirba stiuardese naftos platformoje: tris savaites ji dirba naftos platformoje (anglų įmonėje) jūroje, o tris savaites būna Klaipėdoje. Viena augina vaiką. *Tėvynė ten, kur gautų geresnį darbą* (MT3). Į Klaipėdos universitetą neįstojo dėl prasto lietuvių kalbos mokėjimo. Kita informantė baigė Skučienės kolegiją. Dirbo pagal įgytą specialybę logistikos įmonėje, kurios veikla vėliau nutrūko, todėl šiuo metu taip pat dirba Norvegijoje: 2 savaites praleidžia Norvegijoje, savaitę – Lietuvoje. Dirba dėl aukštesnio uždarbio, nors darbas yra ne kvalifikuotas, kuriasi Klaipėdoje ir Lietuvą laiko savo tėvyne (MT8).

Apťariant informantų santykį su Rusija, daugiausiai akcentuojamas siekis šeimoje išsaugoti rusiškas šaknis ir kultūrą, tačiau dėl to ir politinis domėjimasis Rusijos gyvenimu nėra visiškai nutrūkęs. Informantai vardijo televizijos laidas kurias jie kartais žiūri, pabrėždami, kad nemažą dalį informacijos gauna ir kitomis kalbomis internete ir lygindami savo įpročius su tėvų / senelių, kurie daugiau informacijos gauna iš televizijos laidų. Susiformavęs merkantilinis požiūris į gyvenimą pastebimas ir kalbant su kita informante, kuri keitė daugelį darbų, todėl dabar būtų *ėmusi Rusijos pilietybę, o ne Lietuvos Respublikos* (MT10). Yra ir tokių, kurie *savo karjerą laiko nesėkminga dėl tautybės* (MT7). Remiantis prielaida, kad valstybės identitetas veikia etninius santykius šalies viduje, tikslinga ieškoti ir formuluoti pilietinio tapatumo empirinio tyrimo gaires.

Išvados

Apžvelgiant itin skirtingus savo forma, bet turinčius bendrumų savo tema duomenis, siekta pabrėžti, kad tiek teoriniai, tiek metodologiniai, tiek praktiniai įvairių kryptių mokslininkų debatai apie tautinio tapatumo problemas nėra pasibaigę. Tautinio tapatumo dimensijos apima du lygius: individo ir visuomenės. Tautinis tapatumas visuomenės (valstybės) požiūriu siejamas tiek su piliečių dalyvavimu, tiek su jų vertybėmis, demokratijos raiška, žmogaus teisių stebėseną bei tarpkultūriniu bendradarbiavimu (tolerancija, supratimu, pakantumu). Individo lygmenyje tautinė tapatybė nusakoma kaip socialinis konstruktas, apibrėžiantis kultūrinį individo priskyrimą ir priklausymą tam tikrai visuomenės grupei, kur kultūrinis tapatumas įgyja galios ir yra aktyvuojamas socialinėse sąveikose. Šiame straipsnyje norėta patyrinti, kokias jaunų rusakalbių tapatumų fragmentacijas administracinėmis ribomis apibrėžtame mieste sukuria sąsąjimas su keliomis valstybėmis, gyvenant Klaipėdoje – mieste, kuriame rusai arba rusų kilmės žmonės (antrosios ar trečiosios kartos rusai) sudaro reikšmingą gyventojų dalį.

Globalizacijos ir europeizacijos kontekste tautinis tapatumas informantams – jauniems rusams Klaipėdoje – atrodo nelabai prasminga ir svarbi kategorija. Žinodami, kad jie yra rusai, gerbia ir dažniausiai vertina Lietuvos pilietybę, gyvenimo planus sieja su ta šalimi (Rusija ar Vakarų Europos), kuri suteikia ar teiktų geresnes pragyvenimo sąlygas. Šiuo požiūriu jaunoji rusakalbių karta, gimusi ir augusi Lietuvoje, skiriasi nuo savo tėvų (juolab senelių), kuriems gimtosios šaknys liko jų kilmės šalyje (ne vienas galvoja ten sugrįžti sulaukęs pensijos ar būti ten palaidotas). Atsakant į klausimą, ar jauni rusakalbiai pajėgūs transformuoti savo tėvų ar šeimos resursus (aukštą žmogiškąjį bei kultūrinį kapitalą) į sėkmingą išsimokslinimą bei ankstyvą

darbo karjerą, vienareikšmio teigiamo atsakymo pateikti negalime. Vertinant, kaip priimančios šalies (šiuo atveju, Lietuvos) institucinės charakteristikos (išsimokslinimo sistema bei atitinkama darbo rinka) veikia šį procesą, esame linkę teigti, kad individo (iš dalies ir grupės – rusakalbių) charakteristikos lemia asmenybės įsijungimo į visuomenę sėkmę ar nesėkmę.

GAUTA 2014 12 15

PRIIMTA 2015 01 27

ĻITERATŪRA

- Boulding, K. E. (1968). The learning and reality: testing process in the international system. In: Farrell, J. C., Smith, A. P. (eds.). *Image and reality in world politics*. New York: Columbia University Press.
- Dirmienė, N. (2011). Tautinės mažumos: mūsų vaikus pavertėte eksperimento aukomis. *Balsas.lt* (2011-10-02).
- Jiménez, A. M. R. (2004). Cultural, instrumental, civic and symbolic components of national and European identities in old and new European Union member states. *Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series*, 4(9), p. 21.
- Juha, J. (2010). Europeanization and foreign policy. State identity in Finland and Britain. *Routledge Advances in European Politics*. London: Routledge.
- Eriksen E., Weigard J. (2000). The end of citizenship? New roles challenging the political order. In: McKinnon, C., Hampsher-Monk I. (eds.). *The Demands of Citizenship*. London-New York: Continuum, p. 13–34.
- Matonytė I., Morkevičius V. (2013). *Elitų Europa: tapatybių ir interesų kaleidoskopas*. Vilnius: Fridas.
- Mouer R., Sugimoto Y. (1986). *Images of Japanese society: A study in the structure of social reality*. London-New York-Sidney: Kegan Paul International.
- Neumann, I. B. (1996). Self and other in international relations. *European Journal of International Relations*, 2, p. 139–174.
- Neumann, I. B. (2004). Deep structure, free-floating signifier, or something in between. Europe's alterity in Putin's Russia. In: Goff, P., Dunn, K. C. (eds.). *Identity and global politics*. New York: Palgrave Macmillan.
- Papaurėlytė-Klovienė, S. (2010). Kaimyninių tautų atstovai ir jų nacionalinio charakterio specifika lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje. *Lietuvių kalba*, 4.
- Petrušauskaitė, V., Pilinkaitė-Sotirovič, V. (2012). Rusai Lietuvoje: etninės grupės raida ir socialinės integracijos iššūkiai 2001–2011 m. *Etniškumo studijos*, 2012(1–2), p. 14–50.
- Popovski, V. (2000). *National minorities and citizenship rights in Lithuania 1988–1993*. Houndmills: Palgrave Macmillan.

- Romeris, M. (1995). *Valstybė*. T.1. Vilnius: Pradai.
- Rudavičius, V. Pagal gerumą surikiuoti šalis panoręs britas kelia sumaištį. *Lietuvos rytas* (2014-10- 11).
- Simonyan, R. (2013). The history of the formation of the Russian diaspora in the Baltic States. *Filosofija. Sociologija*, 24(4), p. 161–170.
- Taljūnaitė M. (2013). Nuo etninio tapatumo pilietinio ir valstybinio tapatumo link. *Filosofija. Sociologija*, 24(4), p. 187–192.
- Taljūnaitė, M. (2004). Citizenship versus nationality under European integration. *Ethnicity Studies: Perceptions of European Integration 3*. Vilnius: Institute for Social Research, p. 14–21.
- Tautinių mažumų socialinės savijautos tyrimai (Lietuvos rusai)*. Valstybinio nacionalinių tyrimų centro ataskaita. Vilnius, 1991.
- Wendt, A. (1992). Anarchy is what states make of it. The social construction of power politics. *International Organization*, 46, p. 391–425.
- Wendt, A. (1994). Collective identity formation and the international state. *American Political Science Review*, 88, p. 384–396.
- Wendt, A. (1999). *Social theory of international politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Žibas, K. (2012). Baltarusiai, rusai ir ukrainiečiai Lietuvoje: nuo imigrantų iki ateities piliečių. *Etniškumo studijos*, 2012 (1–2), p. 145–177.

National and civic identities: the case of a new Russians generation in Klaipėda

Meilutė Taljūnaitė

LITHUANIAN SOCIAL RESEARCH CENTRE, INSTITUTE OF SOCIOLOGY
A. GOŠTAUTO G. 11, LT-01108 VILNIUS
E-MAIL: TALJUNAITE@GMAIL.COM

Ethnicity Studies, 2014/2. P. 109–123 © Lithuanian Social Research Center, 2014

ABSTRACT: This paper aims to describe the state identity vs., let us say, European or Russian identity (as a special case of trans-national or supra-national identity), paying special attention to the dimensions of national, political, economical or cultural diversity that may confirm it. As the ethnic and territorial confinement that characterised nation-states is fading, the purpose of this article is a more in-depth understanding of contemporary processes of globalisation, territorial mobility and diversification of national identities. The main components of state identity possible for further empirical investigation are discussed. Analysis of the role of state identity in strengthening and retaining the statehood of a country is mostly directed toward a political and civic context. The article presents the analysis of the data of a survey¹⁹ conducted in Lithuania in 1991 in comparison with today's social realities. The article focuses on the analysis of the relations between the ethnic Russian group in 1991 and today. The latest qualitative survey was conducted among young Russians in Klaipėda in 2013.

Keywords: Lithuanian Russians, ethnic minorities, homeland attitudes, identity, state identity.

---

¹⁹ The study commissioned by the Ethnic Minorities Department of the Republic of Lithuania under the Government of Lithuania (no longer in existence) by the National Research Centre in September 1991 (principal researcher K. Sviklas). The representative survey consisted of 1331 Russians who at the time of the survey had a legal right to participate in national Lithuanian elections and resided in one of the cities (Vilnius, Klaipėda, Kaunas, Šiauliai) or towns (Ignalina and Trakai, Svencioniu, Valmiera and Jonava) of Lithuania. Among the surveyed, 56 percent were female, 43 percent were male. They were represented by different age groups, marital and social status.

Miesto socialinis ekonominis kontekstas ir tautinio tapatumo raiška: Visagino miesto atvejis²⁰

Liutauras Labanauskas

LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRAS, SOCIOLOGIJOS INSTITUTAS

A.GOŠTAUTO G. 11, LT-01108 VILNIUS

EL.PAŠTAS: LIUTAURAS.LABANAUSKAS@GMAIL.COM

Etniškumo studijos, 2014/2. P. 125–143 © Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2014

SANTRAUKA: Transnacionalinių bendruomenių formavimasis daugiausia vyksta dėl tarptautinės migracijos procesų ir dažnai analizuojamas tarptautinės migracijos kontekste. Daug rečiau mokslinėje literatūroje nagrinėjama miesto, kaip sociokultūrinės erdvės, migrantų kilmės šalies, kaip *tėvynės*, konteksto ir tautinio tapatinimosi formų sąveika, šių formų ir sąveikos kompleksiskumas. Siekiant užpildyti šį akademinį vakuumą straipsnyje nagrinėjamos Visagine gimusių asmenų patirtys ir pristatomos kokybinio tyrimo (15 giluminių interviu su rusakalbiu jaunuimu Visagine), atlikto vykdant LMT finansuojamą projektą *Globalizacijos (transnacionalizmo) poveikis valstybinio ir tautinio tapatumo fragmentacijai (LIVE)* išvalgos. Taip pat atsakoma į klausimą, kokias politinių, socialinių, etninių, kultūrinių ir kalbinių tapatumų fragmentacijas administracinėmis ribomis apibrėžtame mieste sukuria saistymasis su keliomis valstybėmis, gyvenant *vietoje*, kurios atsiradimą lėmė *planinė imigracija* iš buvusios TSRS valstybių.

Pagrindiniai žodžiai: Visaginas, Lietuva, Rusija, *planinė imigracija*, tautinis tapatumas.

Įvadas

Žemės teritorija yra juridiškai padalyta į nacionalines valstybes, tačiau globalizacija reiškia socialinius, ekonominius, kultūrinius ir demokratinius procesus, kurie vyksta ne tik nacionalinėse teritorijose, bet ir už jų ribų (Kearney 1995). Valstybės užduotis, pasak Kearney, yra saugoti sienas, suteikti ar riboti pilietybės teises ir vykdyti užsienio politiką. Tačiau transnacionaliniai ir globalūs individų ar bendruomenių, taip pat ir apibrėžiamų pagal etniškumą, interesai dažnai konfliktuoja su valstybių jurisdikcija ir galia. Tokie konfliktai gali būti vadinami *transvalstybiniais* (angl. *trans-statal*) (Kearney 1995). Ši savoka taip ir nepaplito moksliniame diskurse, bet problematika, kurią kelia autoriai rašydami

²⁰ Straipsnis parengtas vykdant LMT finansuojamą projektą *Globalizacijos (transnacionalizmo) poveikis valstybinio ir tautinio tapatumo fragmentacijai (LIVE)*. Sutarties Nr. VAT-41/2012.

apie globalizaciją ir transnacionalizmą, apima būtent *transvalstybiškumo* kontekstą (Kearney 1995).

Mokslinėje literatūroje neretai tarpusavyje priešingai globalizacijos ir valstybiškumo, tautinio tapatumo, tautinio identiteto ar tautiškumo sąvokos. Čia galima išskirti tris požiūrius. Pirmasis: globalizacija yra pavojus tautinei valstybei ir kelia jai naujus prisitaikymo ir išlikimo iššūkius. Dažniausiai tokių globalizacijos pesimistų nagrinėjamos temos – transnacionaliniai globalaus kapitalo ir migracijos srautai, globalių nelygybės ir hegemoninių komunikacijos formų atsiradimas bei laiko ir erdvės *suspaudimas* (Giddens 1990; Smith 1995, cit. Morris 1997). Antrasis požiūris – optimistinis. Globalizacija yra pageidautina, nes tauta, kaip uždaras etnis ir teritorinis darinys, yra nesuderinama su globalia modernaus pasaulio politine, ekonomine, socialine, kultūrine ir moraline (vertybine) tvarka, o didžiausi tautiškumo skeptikai ir globalizacijos optimistai laikosi požiūrio, kad tauta yra jau atgyvenęs nebeveiksmingas socialinis darinys. Trečiuoju požiūriu teigiama, kad formaliai nepriklausomos valstybės, kurios daugeliu atveju turi apibrėžtą teritoriją ir yra konstruojamos pagal kolektyvinį tautinį (etninį) identitetą ar identitetus, įtraukiamos į sudėtingą tarpvalstybinių organizacijų tinklą, globalų teisinį reguliavimą ir tikrai tarptautinę bendruomenę (Holton 2011; Smith 1995: 1, cit. Morris 1997). Kitaip tariant, tautos ir tautinis identitetas yra globalios pasaulio tvarkos dalis. Keičiasi (nyksta) ne tautos ar tautiniai identitetai, o greičiau jų struktūra ir funkcijos (Holton 2011).

Remiantis trečiuoju požiūriu, tautinis identitetas tampa ne tiek skirtumo ar kitoniškumo žymekliu, bet labiau stabilumo, pastovumo ženklu socialinės klasės, priklausymo nacionalinei bendruomenei kontekste. Étienne'as Balibaras (1991, cit. Morris 1997) argumentuoja, kad nors moderni valstybė ir suteikia lygias priklausymo teises ir galimybes savo piliečiams, egzistuoja vidinės ir išorinės ribos, kuriomis apibrėžiama *nacionalinė bendruomenė*. Taigi galima kelti klausimą, kas priklauso nacionalinei bendruomenei, o kas ne. Yasemin Soysal (1994: 135, cit. Morris 1997) identifikuoja užsieniečių teisių tarptautiškėjimo tendencijas, bet kartu pastebi, kad išsigalėję globalūs diskriminacijos ir nelygybės mechanizmai sukuria minėtą *teisių igyvendinamumo deficitą*, kuris paprastai kalbant reiškia, kad formalios teisės nebūtinai garantuoja visą socialinę įtrauktį ir priklausymą nacionalinei bendruomenei. Globalizacijos procesų studijos neretai palieka nacionalinių bendruomenių viduje vykstančių reiškinių analizę nuošalyje (Morris, 1997). Nacionalinių interesų ir tarpvyriausybinių ir transnacionalinių institucijų kontekste etninės bendruomenės, gyvenančios nacionalinės bendruomenės apsuptyje, irgi lieka nuošalyje. Tačiau kadangi globalizacijos reiškinio nagrinėjimas koncentruojasi ir ties įtampų ir prieštaravimų laukais, į šį lauką turėtume sugrą-

žinti ir nacionalinių bendruomenių sociologinių tyrinėjimų analizę (Morris 1997). Šiame straipsnyje būtent ir siekiama išnagrinėti nacionalinės bendruomenės apsuptyje gyvenančių etinės bendruomenės(-ių) atstovų (jaunų rusakalbių, gyvenančių Visagino mieste) įtampų ir prieštaravimų laukus.

Metodologinės tyrimo gairės: rusakalbiai Visagine ir globalizacijos kontekste

Straipsnyje analizuojami penkiolikos Visagine gimusių, sąlyginai jaunų (gim. 1980–1990 m.) rusakalbių asmenų – Lietuvos piliečių – tautinio identiteto darybos aspektai ir siekiama atsakyti į klausimą, kokias gyventojų priklausymo ir / ar nepriklausymo nacionalinei bendruomenei demonstravimo variacijas konkrečiame mieste gali sukurti tautinių tapatumų konkurencija, kokie nacionalinių bendruomenių privalumai ir trūkumai ją lemia ir kaip ji reiškiasi²¹. Giluminiai interviu, kuriuose atsiskleidžia jaunų Visagino rusakalbių gyventojų patirtys, vertinimai ir nuomonės apie vietą ir pasaulį, kuriame jie gyvena, su kiekvienu asmeniu truko nuo 50 min. iki 2 val. Ši grupė tyrimui buvo pasirinkta dėl dviejų priežasčių. Pirma, informantai, gimę 1980–1990 m., yra jauni savo amžiumi ir gyvenimiška patirtimi. Antra, informantai gali būti laikomi antrosios arba trečiosios kartos imigrantais iš buvusios TSRS šalių, kurių tėvai / seneliai / globėjai atvyko gyventi dar į tuometinę Tarybų Lietuvą, o informantai jau gimė ir užaugo totalitarinės valstybės pabaigoje ir istorinio lūžio – Berlyno sienos griuvimo – laikotarpiu. Giluminiai interviu su informantais buvo atlikti 2013 m. kovo – rugpjūčio mėn. Visagino mieste. *Rusakalbio* sąvoka, apibūdinanti informantus, nebūtinai išimtinai siejama su rusų tautybe, ji apibūdina tyrimo informantų bent vieno iš tėvų kilmę ir tapatinimąsi būtent su rusais, taip pat informantų tėvų istorinių saitų su Rusija pripažinimą (tyrimui buvo atrinkti tik tokie informantai, kurių bent vienas iš tėvų / senelių / globėjų buvo rusų tautybės). Svarbu atsižvelgti ir į tai, kad *rusakalbio* sąvokos sklaida gali būti veikiamą politinio ir žiniasklaidos diskurso, todėl siekiant to išvengti rusų ar rusų etninės mažumos ar rusakalbių sąvokos esminė dedamoji straipsnyje – (gimtosios) rusų kalbos vartojimas, informantų suvokiamas kaip jiems svarbi ir priimtina tapatinimosi forma.

Transnacionalinių bendruomenių formavimasis daugiausia vyksta ir dažniausiai analizuojamas tarptautinės migracijos kontekste, tačiau šiuose tyrimuose retai paliečiamas migracijos ir tautinio identiteto formų kompleksiš-

²¹ Autorius dėkoja Lietuvos edukologijos universiteto ir Kazimiero Simonavičiaus universiteto studentams už pagalbą transkribuojant ir atliekant pirminį interviu informacijos kodavimą.

kumas ar analizuojami nauji tautinio tapatumo konstravimo būdai. Atskirų valstybių etninių grupių tautinio identiteto formų kompleksiskumas tyrinėjamas dar rečiau. Straipsnyje siekiama užpildyti šią tyrimų spragą remiantis rusakalbio jaunimo Visagine atvejo analize. Tyrimo metu analizuojama, ar valstybė, patirdama transnacionalizmo iššūkius, išlieka svarbiu jaunų piliečių ir / arba lietuvių kilmės asmenų identiteto resursu, keliant klausimą, kuri valstybė yra svarbesnė: ta, kurios formalią pilietybę asmuo turi, ar ta, kuriai jis (ji) jaučiasi priklausęs? Straipsnyje remiamasi prielaida, kad globalizacija daro poveikį ne tik su migracija susijusiems kontekstams, bet ir tiems lokaliems kontekstams, kurie tradiciškai suprantami kaip neveikiami globalizacijos procesų. Valstybinis ir nacionalinis tapatumas susijęs su modernia nacionaline valstybe ir jos dominuojančia ideologija, kuri labiau pabrėžia piliečių santykį su valstybe ir jų teises, nei etnines ir kultūrinės šaknis (Eriksen 1997). Globalizacija kvestionuoja tapatumų santykį su valstybe(-ėmis). Globalizaciją kaip socialinius, ekonominius, kultūrinius ir demografinius procesus, kurie vyksta nacionalinės valstybės viduje ir peržengia jos ribas (Kearney 1995), ir transnacionalizmą – saistymąsi su keliomis valstybėmis (Glick Schiller, Szanton Blanc 1993) – galima analizuoti kaip iššūkius nusistovėjusioms tautinio ir valstybinio tapatumo sampratoms. Jauno amžiaus informantų, užaugusių ir socializuotų globalizacijos procesams atviroje visuomenėje, pasirinkimą nulėmė ir tyrimu keliamas probleminis klausimas: kaip šie žmonės patiria (nepatiria) etninio ir nacionalinio identitetų transformacijas ir jų fragmentacijas? Koks yra kilmės, gyvenamosios vietos, santykio su valstybe(-ėmis), istorija, kalba, tradicijomis ir kt. vaidmuo jų tautinio identiteto raiškoje; kaip tam tikros grupės jaunimas konstruoja savo tautinį identitetą atsižvelgiant į globalizacijos procesus.

Globalizacijos perspektyvoje nacionalinė valstybė atsiskleidžia kaip prarandanti savo monopolį tautai (Sassen, 2006; Basch, Glick Schiller, Szanton Blanc 2005; Appadurai 1996; Parekh, 2008). Antropologai ir sociologai taip pat kalba apie globalizacijos procesų metu besikeičiančias valstybės strategijas, nukreiptas į jos teritorijoje negyvenančią tautą (Stewart 2003). Mokslinė literatūra apie tautines grupes Lietuvoje (ir su Lietuva susijusias) nagrinėja adaptacijos strategijas, jų integraciją, asimiliaciją, marginalizaciją, istorinius aspektus (Kasatkina 2009; Kasatkina, Leončikas 2000; Kasatkina, Leončikas 2003; Kasatkina 2003; Baločkaitė 2010; Šliavaitė 2012). Tačiau rusakalbio jaunimo tautinio tapatumo globaliuose ar lokaliuose specifiniuose kontekstuose tema Lietuvoje yra nepakankamai nagrinėta. 2005–2006 m. ir 2007–2009 m. Vytauto Didžiojo universiteto Socialinės antropologijos centras ir Socialinių tyrimų institutas vykdė du tautinio tapatumo projek-

tus. Buvo tiriami identitetų raiškos būdai, socialinė atmintis, kultūrinis tęstinumas ir kaita vykstant globalizacijai (Čiubrinskas, Kuznecovienė 2008; Čiubrinskas 2011), taip pat kilmės, etniškumo, tradicijų išsaugojimo aspektai. Atsižvelgiant į tai, straipsnyje aptariamas transnacionalizmo aspektas jį suaktualinant per jaunimo tyrimą t. y. tirama, kaip ir į kokias formas transformuojasi tautinis ir valstybinis tapatumas. Jaunimo tyrimai Lietuvoje buvo sistemingai atliekami nuo 1975 iki 1993 m. (Taljūnaitė 1992; Taljūnaitė 2008), jaunimo (studentų) tapatumo klausimus (kiekybiniu aspektu) nagrinėjo Antinienė (2005), Liubinienė (1998) ir Ranonytė (2004). Tačiau jaunimo tautinio tapatumo kokybiniai tyrimai, kurie pabrėžtų jaunimo santykį su valstybe ar valstybėmis (dėl technologinių pasikeitimų, emigracijos, demografinio senėjimo, švietimo internacionalizacijos) Lietuvoje nebuvo atliekami. Lietuvoje buvo tirta tik europeizacijos procesų įtaka identitetų konfigūracijai (Matulionis 2009; Matulionis 2005).

Kaip rašo Ismailovas ir Ganieva (2013) straipsnyje apie Rusijos tautinio tapatumo konstravimą istorijos vadovėliuose, nors Rusija yra svarbus geopolitinis darinys globaliu aspektu, Rusijos piliečiai susiduria su trimis nacionalinio identiteto darybos aspektais. Pirmasis – sovietinio paveldo aspektas: Tarybų Sąjunga buvo bandymas sukurti didelę daugianacionalinę valstybę, neturint tikslo sukurti vieningą imperiją ar vieningą tautinę valstybę. Užuoat vien tik nutautinusi, Sovietinė valstybė visgi tam tikro tautinio identiteto darybos būdu vienijo sąjungai priklausiusias valstybes (Suny, Martin 2001, cit. Ismailov, Ganieva 2013), ir tai buvo viena iš nedaugelio valstybių, kuri nacionalinį „formavimą“ vykdė ne visos valstybės lygmeniu, bet antriniu kiekvienos sovietinės respublikos lygiu (Brubaker 1994, cit. Ismailov, Ganieva 2013). Antrasis aspektas – tai pilietinio (etninio-tautinio) tapatumo dichotomija, apimanti klausimą, kaip sujungti ir sutaikyti dvi priešingas tautinio tapatumo darybos koncepcijas – įtraukiantį pilietišką tautiškumą (*Rossijskij*) ir priešingą jam – atskiriantį (angl. *exclusive*) etninį tapatumą (*Russkij*), apibrėžiamą objektyviais kriterijais, tokiais kaip kultūra, kalba ir religija (Tolz 1998, cit. Ismailov, Ganieva 2013). Trečiasis aspektas – Rusijos priklausymas ar nepriklausymas vakarams. Viena vertus, Rusija suvokiama kaip turinti vakarietišką kultūrą ir vakarų vertybes, kita vertus, pabrėžiamas Rusijos kaip unikalios daugiatautės bendruomenės įvaizdis, kuris skiriasi nuo kitų Europos valstybių ir yra visiškai priešingas JAV darinys (Ismailov, Ganieva, 2013). Šių autorių nagrinėti aspektai atsiškleidžia ir šiame straipsnyje pristatomame empiriniame tyrime.

Visagino rusakalbio jaunimo naratyvai: giluminių interviu įžvalgos

Atlikti giluminiai interviu apėmė tokių temų kaip tautybė, gyvenimas Lietuvoje, sąsajos su Lietuva ir Rusija, tėvų atvykimo į Lietuvą istorija ir tėvų migracijos įtaka informantų gyvenimui, karjerai. Klausimai apėmė ir tokias temas kaip nutylėjimai apie savo tautybę privačioje, darbo ar profesijos srityje, diskriminacijos dėl tautybės patirtys, savo padėties ir statuso visuomenėje vertinimas ir priklausymas organizacijoms. Kadangi neįmanoma išsamiai išanalizuoti visų temų, šiame straipsnyje daugiau dėmesio skiriama Peterio Schucko (1989) išskirtiems „nepriklausomiems“ pilietybės kintamiesiems ir jų analizei. Šie kintamieji – tai pozicija darbo rinkoje, gyvenamoji aplinka ir švietimo sistema. Tačiau straipsnyje jie analizuojami ne formaliai, bet remiantis giluminių interviu informacija, t. y. analizuojant šiuos kintamuosius neformaliai tikimasi užčiuopti ir neformalius socialinės klasės, (ne)priklausymo nacionalinei bendruomenei ir diskriminacijos aspektus.

Atominė elektrinė kaip įsivaizduojamas Visagino centras

Visaginas, (buvęs) vienos srities (atominės energetikos) pramonės miestas, apgyvendintas ekonomiškai privilegijuotais darbuotojais iš Rusijos ir buvusių TSRS šalių, buvo geografiškai ir kultūriškai naujas dirbtinis 1973 m. sukurtas socialistinis darinys (Baločkaitė 2010). Būtent tai ir nulėmė sudėtingą miesto politinę, ekonominę, socialinę ir kultūrinę charakteristiką (Baločkaitė 2010), nes po TSRS iširimo ir Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo 1990-aisiais, miesto bendruomenei tarsi teko iš naujo „atrasti Lietuvą“: išmokti lietuvių kalbą, pažinti lietuvių tradicijas, išmokti istoriją, švęsti tautines šventes ir pan. Tuo pat metu miesto žmonėms reikėjo iš naujo sukurti diasporinius ryšius su kilmės šalimis, susiduriant su vizų ir kelionių suvaržymais, ir, gyvenant vadinamajame „artimajame užsienyje tarp tėvynainių“ (*в ближнее зарубежье между соотечественниками*), dalyti lojalumą dviem valstybėms (Baločkaitė, 2010). Pasak minėtos autorės, Visagininui svarbu atrasti naują tapatumą ir naują plėtros trajektoriją. 2001 m. Baubino ir Burneikos (2001) straipsnyje buvo analizuojami Ignalinos AE uždarymo padariniai regionui ir pristatomi 1999 m. Visagino miesto gyventojų apklausos duomenys (N=338), kurie parodė, kad absoliuti dauguma Visagino gyventojų neatsieja miesto ir Ignalinos atominės elektrinės. Po elektrinės uždarymo pusė minėto tyrimo respondentų teigė išvyksiantys iš miesto. Nors vėliau buvo sukurta nemažai Visagino ekonominės ir socialinės

plėtos programų bei strategijų, Visagino miesto identiteto centre liko atominė energetika. Dauguma miestą stačiusių specialistų buvo atvykę iš Sovietų Sąjungos. Dabar tokie žmonės vadinami imigrantais, tačiau dešimtmečiai gyvenimo ir darbo Lietuvoje leidžia tokius žmones laikyti ir etninėmis mažumomis (Šliavaitė 2012). Ignalinos atominė elektrinė galėtų būti apibūdinta kaip etninės ekonomikos pavyzdys (Šliavaitė 2012). Visagino atsiradimas buvo sąlygotas darbo migracijos idėjos, tad šį miestą galima apibūdinti kaip dirbtinę salą, kurios etninio, kultūrinio ir kalbinio kitoniškumo buvo neįmanoma nenumatyti iš anksto (Lichačiova 2013). Panašiai mano ir tyrimo informantai:

Visaginas buvo toks miestas, kur labai daug dėmesio nekreipė. Jis, žodžiu, nuošaly visada buvo ir tas jautėsi labai stipriai. (18:14, LL3, moteris, 31 m.)

Atvyko statyti miestą, buvo jauni specialistai, baigė universitetus. Mama iš Baltarusijos, tėvas iš Rusijos. <...> 1975 miesto pradžia, statybų pradžia. Nukreipė juos čia. (00:51, LL8, moteris, 28 m.)

Mūsų miesto žmonių specifika ta, kad dauguma žmonių dirbo elektrinėj. <...> Skiriasi jų požiūris į gyvenimą, įdarbinimą, ir jiems tikrai buvo socialinis šokas, kai buvo tas atleidimas. (17:40, LL8, moteris, 28 m.)

Atominė elektrinė jaunimui net ir po uždarymo lieka įsivaizduojamu Visagino centru. Pavyzdžiui, vieno informanto išsilavinimo siekimas ir mokykloje planuota įgyti (ir vėliau įgyta) specialybė buvo siejama su atomine energetika, nes toks profesijos pasirinkimas užtikrino darbo vietą atominėje elektrinėje:

Aš dirbau elektrinėje. Po to, kai sustabdė pirmąjį bloką ir buvo personalo atleidimas didelis, mane atleido kaip patį jauniausią. Po to kitoj įmonėj aš dirbau irgi su [atominė] energetika ir dabar kur aš dirbu irgi su [atominė] energetika, bet Lietuvoj jina nėra vystoma ta sritis. (32:26, LL4, vyras, 31 m.)

Taigi „siauros“ specialybės pasirinkimas, viena vertus, sudarė prielaidas informanto ilgalaikiai karjerai atominės energetikos srityje, kita vertus, specializacija atominės energetikos srityje tapo informanto nuolatinių svarstymų ir abejonių dėl savo pasirinkimo objektu. Minėtam informantui atleidimas iš elektrinės buvo jo gyvenimą ir šeimą destabilizuojanti patirtis, todėl jis domėjosi emigravimu į kitą valstybę galimybėmis. Tapimą profesiniu ar technologiniu emigrantu (Holton 2011) jo atveju sunkino šeiminių padėtis, todėl informantas lemiamo sprendimo dėl išvykimo interviu metu dar nebuvo priėmęs.

Rusų ir lietuvių kalbų vartojimo socialinės erdvės

Nuo socialinės erdvės formalumo (matomumo) lygio skiriasi ir informantų rusų kalbos vartojimas. Remdamiesi interviu galime teigti, jog kuo labiau

neformalesnė socialinė aplinka, tuo laisviau kalbama rusiškai (pvz., draugų vakarėlis). Formalizuota aplinka labiau įpareigoja rusakalbius kalbėti lietuvių kalba (1 lentelė).

1 lentelė. Rusų ir lietuvių kalbų vartojimo socialinės erdvės

Rusų kalba / neformali aplinka	Lietuvių kalba / formali aplinka
<p>Šeima: <i>Šeimoj mes niekada lietuviškai nekalbam</i> (2:16, LL1, vyras, 34 m.); <i>Su mama mes rusiškai bendraujam.</i> (4:14, LL1, vyras, 34 m.)</p>	<p>Darbo aplinka: <i>Kai mes susitinkam ligoninėj, tai abu lietuviškai kalbam.</i> (25:44, LL1, vyras, 34 m.) [Gydytojas informantas pasakoja apie seserį gydytoją.]</p>
<p>Neformalios draugų grupės: [Rusiškai kalbėti] <i>nu nebent labai neformalioj, kokiam vakarėlyje.</i> (39:44, LL1, vyras, 34 m.)</p>	<p>Valstybinės institucijos (universitetas): <i>Mes bendravom visi lietuviškai dėl to, kad kažkaip universitete, prie dėstytojų irgi ten nepradėsi.</i> (39:38, LL1, vyras, 34 m.)</p>
<p>Rusų kalba Visagino mieste: <i>Lietuviškai nešnekėjau laisvai</i> (15:41, LL3, moteris, 31 m.)</p> <p><i>Visagine viskas rusų kalba, ten ir televizija rusų, radijas... Visame kame esi tarp rusų...</i> (20:50, LL3, moteris, 31 m.)</p> <p><i>Visur kalba rusų. Ateini į parduotuvę, nors viskas visur lietuviški užrašai, bet niekas nekalba lietuviškai... Pradedi lietuviškai, tai tokiom žiūri akim, ką tu ten pasakei.</i> (17:55, LL3, moteris, 31 m.)</p>	<p>Rusų kalba kitoje Lietuvos dalyje: <i>Klaipėdoje studijavau... Vyrą sutikau savo. Jis klaipėdietis. Tada viskas jau prasidėjo lietuvių gyvenimas, viskas apsivertė.</i> (20:39, LL3, moteris, 31 m.)</p> <p>Kaip namuose bendraujat? – <i>Lietuviškai, nu ir angliškai dar.</i> – O draugai? – <i>Irgi panašiai, visokiom kalbom.. Aš trim kalbom galiu šnekėti.</i> (8:48, LL3, moteris, 31 m.)</p> <p><i>Jeigu skambina klientas ir kalba rusiškai, tai jiems turbūt malonu, kad gali šnekėti su jais tikra rusų kalba.</i> (7:53, LL3, moteris, 31 m.)</p>

Viena informantė pasakoja apie pasirinkimą tarp lietuviškos ir rusiškos mokyklų Visagine (vienas jos vaikų lankė rusų darželį, kitas – rusų mokyklą). Pasak informantės, šeimoje kalbama rusiškai, o vaikams pakankamai lietuvių kalbos žinių suteiks aplinka:

Aš galvoju, kalbą jie išmoks, kaip mano kolega sako, geriau pasamdyti reikia vieną lietuvių korepetitorių, negu visų [dalykų]. Tik dėl šito. Grynai tik dėl mokslų. [Informantė vėliau pasakoja, kad lietuviška mokykla Visagine garsėja prastu parengimu] (13:38, LL8, moteris, 28 m.)

Šios informantės vaikai, susidūrę su situacija, kai negalėjo susikalbėti rusiškai, jos manymu, turi motyvaciją kalbėti lietuviškai:

Vieną kartą mes buvom Palangoj, ir jie ten pasimetė, nieko negalėjo suprast, moteris aiškina lietuviškai (ta moteris negalėjo kalbėt rusiškai), tai jai buvo šokas. Sako, mama, vesk mane į lietuvišką darželį, aš noriu išmoks lietuvių kalbą. (14:24, LL8, moteris, 28 m.)

Ji sako, kad pabijojusi vesti į lietuvišką darželį dėl adaptavimosi sunkumų. Išsamiau nepaaiškino, neįvardijo ir lieka neaišku, kokie tai sunkumai ir iš kur kyla tie sunkumai:

Vis tiek dabar ir dalykai bus lietuvių kalba. Užsiiminėja [mokosi] ta lietuvių kalba ir dainuoja muzikos mokykloj, ir aš kažkaip tai galvoju, išmoks jie tą kalbą. Vis tiek dabar ir dalykai bus lietuvių kalba. (14:48, LL8, moteris, 28 m.)

Kita informantė laisvai išmoko kalbėti lietuviškai tik išvykusi studijuoti į Klaipėdą. Iki to laiko ji lietuviškai laisvai nekalbėjo, bet turėjo valstybinės kalbos pagrindus. Lietuvių kalbos išgalėjimą gyvenime, pasak jos, nulėmė pažintis su dabartiniu sutuoktiniu, draugų ir kolegų grupės pokytis, viešoje erdvėje vartojama valstybinė kalba. Klaipėdoje gyvena 21,3 proc. rusų tautybės žmonių, bet viešoje erdvėje pagrindinė kalba yra lietuvių kalba. Lietuvių kalbos vartojimas respondentei tapo savaime suprantamu ir neginčijamu dalyku. Kalbėdama apie savo vaiko vartojamą kalbą prasitarė, kad *rusų kalbą jis mokės, kadangi pamokysim, bet lietuvių turėtų būti prioritetas*. (8:56, LL3, moteris, 31 m.)

Remdamiesi interviu medžiaga, galime teigti, kad valstybinės kalbos mokėjimas ir vartojimas informantų yra suvokiamas kaip prielaida priklausyti nacionalinei bendruomenei, įgyti išsilavinimą ir siekti ekonominės bei socialinės savirealizacijos. Tačiau kalbos mokymosi motyvacija kyla iš aplinkos kaip aplinkinių spaudimas kalbėti lietuvių kalba. Toks spaudimas iš aplinkos dažniau patiriamas atvykus į kitą Lietuvos miestą nei Visagine. Kitataučiai studentai mokymo įstaigose patiria tam tikrą priešišką elgesį dažniausiai ne iš studentų, o iš tam tikrų dėstytojų. Tai galime paaiškinti visų pirma egzistuojančiais draugystės ryšiais tarp studentų, susiformuojančių nepriklausomai nuo jų tautybės. Informantės (LL3), studijavusios Klaipėdoje, išvalgas papildė ir informanto, kuris studijavo Kaune ir Vilniuje, interviu. Jis pasakoja studijų metu pastebėjęs studentų norą jungtis į grupes pagal tautinę priklausomybę, tačiau jam tai netrūkdė užmegzti gerų santykių ir su lietuviais studentais. Pastarasis informantas teigė pastebėjęs ir tam tikrą tiesioginę ir netiesioginę diskriminacijos dėl tautybės apraiškų studijų metu. Pavyzdžiui, apsunkinamas mokymosi procesas (rašomi žemesni pažymiai, neužskaitomi darbai):

Ir mum darbai baigėsi, darbai neužskaityti dėl to, kad laikas praėjo. (30:13, LL1, vyras, 34 m.)

Pavyzdžiui, būna pusė metų, kai mokaisi kas antrą savaitę, tave prievartauja ir ten pažymiai: 5, 6, 5, 6. Pasikeičia dėstytojas, iškart 10, 10, 9, 9. (30:48, LL1, vyras, 34 m.)

Kartais patiriamas psichologinis spaudimas (lietuviškos kalbėsenos taisy-
mas, viešas pažeminimas): *Jinai (dėstytoja) sako: „Kokiame kraujyje. Oleč-
ka, nu tai kaip reikia teisingai pasakyt?“ Ir tada: „Gerai, Olia, jūs pasakot
20 kartų „kraujyje“, kad išmoktumėt tą žodį [kirčiuot]. (29:47, LL1, vyras,
34 m.)* Pabrėžtina, kad toks dėstytojų elgesys nebuvo būdingas visuose uni-
versitetuose. Anot vieno iš informantų, jis mokėsi mokykloje rusų mokomąja
kalba, todėl išvykus studijuoti jo lietuvių kalbos žinios nebuvo labai geros, ta-
čiau tai jam didesnių problemų nesukėlė. Pasak informanto, dėstytojai žiūrėjo
atmaidžiai į studentus, nemokančius lietuvių kalbos, sudarydavo pakankamai
geras galimybes gauti išsilavinimą: *Pas mus visi dėstytojai buvo tokie... Jie
sakė, kad galite rašyti bet kokia kalba, išskyrus arabų, kinų, nes aš tokių nesu-
prantu, o rusiškai, lenkiškai galit atsakinėti. (21:35, LL4, vyras, 31 m.)*

Keli informantai su tautybe sieja ir sunkumus įsidarbinant. Tačiau, pasak in-
formantų, sutrukdyti gauti norimą darbą greičiau gali lietuvių kalbos nemokėji-
mas, negu priklausymas, pavyzdžiui, rusų etninei mažumai. Pats rusakalbis in-
formantas, turintis savo verslą, nepriėmė į darbą rusakalbio asmens dėl to, kad
jis nemokėjo lietuvių kalbos, nors jo profesiniai įgūdžiai buvo tinkami darbui: *Jis
prašėsi pas mane į darbą ir aš atsisakiau, bet nepasakiau, kodėl ne[priėmiau], bet
įtaka sprendimui buvo būtent kalba. (34:39, LL1, vyras, 34 m.)* <...> *Medicina
toks dalykas, kur negali būti dviprasmybių ir žmogus jeigu nesupras, ką tu jam
pasakei, gali iškilti, sakykim, tokių teisinių dalykų. (36:05, LL1, vyras, 34 m.)*

Buvimas rusakalbiu kaip pageidaujamas tapatumas norimam darbui gauti

Pasak Šliavaitės, tapatumo su tam tikra politine bendruomene jausmas yra
kuriamas per socialinius, ekonominius aspektus, t. y. valstybės piliečiams su-
teikiamą socialinio saugumo lygį (Šliavaitė; 2012). Tačiau pastarojo (interview
LL4) ir kitų respondentų socialinis saugumas neretai susiejamas su įsitvirtinimu
darbo rinkoje ir lietuvių kalbos mokėjimu. Interview metu neretai responden-
tai pabrėždavo ir įsitvirtinimo darbo rinkoje aspektus, kurie tapo ypač aktualūs
Visagine po Ignalinos atominės elektrinės uždarymo. Ši pašnekovė pokalbyje
mini vyro tėvus, kuriems po atominės elektrinės uždarymo buvo ypač sunku iš-
gyventi, tačiau savo poziciją darbo rinkoje informantė laiko sėkminga ir jokios
diskriminacijos darbe ar įsidarbinant dėl tautybės ji sakosi nepatyrusi.

Tyrėjas: Kaip pavyko įsidarbinti, ar nesat patyrusi kažkokio tai nepatogumo?

Informantė: Kažkaip tai nepatyrčiau, tiesiog darbą man pasiūlė ir pakvietė. (15:34,
LL8, moteris, 28 m.)

Rusų kalbos mokėjimą ši informantė laiko net privalumu įsidarbinant, o gerą rusakalbį darbuotoją, pasak pašnekovės, net sunku rasti. Informantės nuomone, galima teigti, jog išvirtinimui darbo rinkoje svarbus nebūtinai geras lietuvių kalbos mokėjimas, bet ir kompetencija bei socialiniai ryšiai.

Iš informantų interviu galima spręsti, kad rusų tautybė (ar bet kokia kita tautybė) nėra didelis trukdis įsiliėti į Lietuvos visuomenę. Ši moteris sugebėjo gauti gerą išsilavinimą, darbą, įsiliėti į bendruomenę savo jėgomis. Ji suvokia, kad galima ir puoselėti savo tautybę ir kartu darniai gyventi kitokioje visuomenėje.

Pas ją [kalba apie dukterį] toks entuziazmas <...> Noriai užsiima lietuvių kalba ir dainuoja muzikos mokykloje. Išmoks tą lietuvių kalbą. (14:38, LL8, moteris, 28 m.)

Informantė pastebi ir kartų skirtumus: *Anksčiau [nemokėjo lietuviškai] rusakalbiai, bet dabar ne, paklausi lietuviškai, ir atsako tau [lietuviškai].* (17:00, LL8, moteris, 28 m.)

Priklausymas rusų etninei mažumai gali būti traktuojamas kaip viena iš teigiamų asmens savybių, kuri palengvina įsidarbinimą tam tikrais atvejais. Pavyzdžiui, vieno atlikto interviu su gydytoju, kilusiu iš Visagino, duomenys leidžia daryti prielaidą, jog priklausomai nuo ligininės skyriaus vedėjo tautybės atitinkamai ir darbo kolektyvas kartais gali būti formuojamas tautybės ar bent jau lingvistiniu pagrindu. Tačiau etninė tapatybė, remiantis šio informanto pasakojimu, neturi įtakos įsidarbinimui privačioje sferoje. Šio respondento manymu, laisvai kalbantis lietuviškai rusų tautybės asmuo turi vienodas sąlygas Lietuvoje gauti darbą kaip ir lietuvis, tačiau lietuvis, nemokantis rusų kalbos Visagine sunkiau ras darbą negu rusas kalbantis lietuviškai:

Lietuviams lengviau, ir dabar, pavyzdžiui, jeigu eini per koridorių, ten jeigu kažkoks specialistas arba darbuotojas jisai rusas, jeigu viršininkas – iškart lietuvis. Pas mus jau taip. (31:55, LL4, vyras, 31 m.)

Kadangi dalyvavimas darbo rinkoje yra vienas svarbiausių integracijos indikatorių, svarbu aptarti, kokių galimybių rusai turi dalyvauti darbo rinkoje, nuo ko tai priklauso ir ką informantas galvoja apie emigraciją. Kaip vieną pagrindinių problemų, su kuriomis susiduriama ieškant darbo, informantas įvardijo savo atominės energetikos specialybę: *Pas mane labai „siaura“ specialybė – energetika. Ir aš visą gyvenimą dirbau su energetika, jeigu tai būtų kažkokia statyba, man būtų lengviau surasti darbą.* (36:45, LL4, vyras, 31 m.) Kalbantis su šiuo informantu išryškėja nusivylimas pasirinkta specialybe ir siekta profesija, kuri tampa nenaudinga. Pastebimas ir nusivylimas valstybe, kuri negali užtikrinti šios visuomenės dalies profesinio tęstinumo Lietuvoje: *Mūsų vyriausybė negalėjo normaliai uždaryti seną elektrinę, o tai ką kalbėti apie naujos elektrinės statybą. Ir visi šiti neapibrėžtumai...* (13:45, LL4, vyras, 31 m.) Galima daryti prielaidą, kad dauguma buvusių elektrinės darbuotojų susiduria su šia problema. Įgyta

specialybė ir siektas profesinis statusas tarsi praranda perspektyvumą, ir tautinės mažumos susiduria su ekonominėmis nesėkmėmis, kurios įveikiamos išvykstant dirbti į kitas Europos šalis. Informantas šiuo metu gyvena Visagine su nedirbančia žmona ir dviem vaikais, dirba energetikos srityje, tačiau nėra patenkintas socialine padėtimi. Savo gyvenimą įvardija kaip gyvenimą *nuo atlyginimo iki atlyginimo*. Tokios aplinkybės skatina vis dažniau pagalvoti apie emigracijos galimybes. Tiesa, pasak jo, tai padarytų tik jau turėdamas darbą užsienyje ir būtent tokį, kuris būtų susijęs su jo specialybe: *Aš nenoriu išvažiuoti, ten ieškoti darbo, plauti indus*. (16:20, LL4, vyras, 31 m.)

Informantams kalbant apie Lietuvą ir Rusiją, išryškėja palankus požiūris į Lietuvą ir ES, daugiausia susijęs su pragmatinėmis gyvenimo sąlygomis, kurios informantų įvardijamos kaip *europietiškas gyvenimas*. Tai siejama su palankia socialine, politine, teisine aplinka, saugumu ir gerove. Aptariant informantų santykį su Rusija, daugiausiai akcentuojamas siekis šeimoje išsaugoti rusiškas šaknis ir kultūrą, dėl to ir politinis domėjimasis Rusijos gyvenimu nėra visiškai nutrūkęs. Informantai vardijo televizijos laidas, kurias jie kartais žiūri, pabrėždami, kad nemažą dalį informacijos jie gauna ir kitomis kalbomis internete, lygindami savo įpročius su tėvų / senelių, kurie daugiau informacijos gauna iš televizijos laidų. Vienas informantas, daug keliavęs, dirbęs svečiose šalyse (Anglija, Italija, Vokietija, Kipras), kalbantis keturiomis kalbomis, paklaustas apie santykius su Rusija ima kalbėti apie globalizaciją, kurią supranta kaip galimybę keliauti, kaip būdą atrasti ir realizuoti save svečiose šalyse, tobulėti ir kaupti patirtį. Šis informantas buvo išvykęs net į kelias Europos šalis, jose gyveno ir dirbo. Tačiau grįžo į Lietuvą, kaip ir ne vienas jo draugas, nes suprato, kad bet kurioje užsienio šalyje jis tegali būti darbininkas, uždirbantis pinigus ir juos išleidžiantis savo poreikiams tenkinti, o Lietuvoje, kuri yra *dar ne Europa* (08:35, LL5, vyras, 26 m.), ir pačiame Visagine galima rasti daugybę būdų save realizuoti, įgyvendinti projektus, kurti ir atrasti kažką nauja. Informantas save vadina *idėjiniu patriotu*, tikru visaginiečiu. Jis turi galimybių vėl išvykti ir rasti darbą, tačiau lieka Visagine ir pabrėžia, kad *čia [Visagine] gali kažką pakeisti, o ne tik tuščiai dirbti, gali kažką sukurti, kad darytų teigiamą įtaką kitiems žmonėms, vaikams*. (10:15, LL5, vyras, 26 m.)

Pilietybė kaip pageidaujamas tapatumo bruožas ir etniškumas kaip nepageidaujamas tapatumas

Kalbant su informantais paaiškėjo, kad nusakant jų padėtį visuomenėje, svarbus išlieka pilietybės klausimas. Pagal įstatymą, po 1990-ųjų Lietuvos pilietybę galėjo gauti visi norintys ir tuo metu Lietuvos Respublikoje nuolat

gyvenę žmonės. Šia galimybe ir pasinaudojo vienas respondentas. Nors pilietybės teisinis statusas suteikia daug teisių pačioje valstybėje, įsitvirtinant darbo rinkoje ar politikoje, tačiau respondentas labiau akcentavo pilietybės reikalingumą kaip galimybę laisvai keliauti į kitas Vakarų ar ES šalis ir galimybę jose dirbti:

Aš dabar galiu nuvažiuot į kitą šalį dirbt. Ne tik į Europą, bet ir netgi į Australiją, Naująją Zelandiją ir į Afriką. Nelabai tai lengva, bet galima. O jeigu aš gyvenčiau Rusijoje, tai turėčiau daugiau apribojimų šitam dalyke, nes visur reikia vizų... Pavyzdžiui, su Lietuvos pasu aš galiu netgi į Pietų Afriką važiuot be jokių vizų. (14:44, LL4, vyras, 31 m.)

Tai rodo, kad pilietybės turėjimas labiau suprantamas ir vertinamas kaip atviras kelias į Europos Sąjungos ar kitas valstybes, o ne kaip siekis būti pilnaverčiu visuomenės nariu, kalbant apie politinį, visuomeninį dalyvavimą ir pan., nes pokalbio metu tai nėra akcentuojama. Taigi lietuviškas pasas tautinėms mažumoms turi daugiau praktinės naudos, o aktyvumas organizacijose ar bendruomenėse informantui nėra neįdomus. Tautybės klausimas taip pat yra svarbus nagrinėjant etninių mažumų integracijos klausimą. Respondentas laiko save rusu ir yra išsaugojęs ryšį su Rusija, rusų kultūra, tačiau ir apie gyvenimą Lietuvoje atsiliepia palankiai. Nors pašnekovas ir pabrėžia, kad savo tautybės nutylėti niekada nėra tekę, tačiau vėliau išryškėja ir tam tikri prieštaravimai rusų tautybės atžvilgiu:

Bendravimo prasme, kaip pas mus rusų miestas, tai visi rusai. (25:55, LL4, vyras, 31 m.)

Užsienyje man tai būtų geriau, kad mane laikytų už kažkokį ten, nežinau, ar lenką, ar olandą, bet tik ne už rusą, nes jeigu rusas tai iškart stereotipai... (26:20, LL4, vyras, 31 m.)

Kaip galima pastebėti, rusų tautybės pranašumas siejamas su bendravimu Visagino mieste, kuris ir yra išskirtinis tuo, jog jame didžiąją gyventojų dalį sudaro kitataučiai. Visaginas informanto įvardijamas kaip *rusų miestas*, kuriame tikriausiai integracijai nebuvo ir nėra skiriamas didelis dėmesys dėl tam tikros gyventojų etninės sudėties, kurią lėmė atominės elektrinės statyba ir didelis kitataučių susitelkimas būtent šiame mieste. Tačiau užsidarius atominei elektrinei ir gyventojams netekus pagrindinio industrinio objekto, ima ryškėti kitos rusų etninės mažumos problemos, susijusios su įsidarbinimo galimybėmis, statuso siekimu bei stereotipais. Iš interviu galima spręsti, jog rusų etninei mažumai sunkiau pasiekti aukštesnį statusą profesinėje srityje, taip pat tai galioja ir užsienyje, kur jaučiamos stereotipinės nuostatos rusų atžvilgiu. Visa tai apsunkina galimybes darbo rinkoje, kuria socialinį nestabilumą, kurį prieš tai užtikrino darbas atominėje elektrinėje.

Dėl ekonominių sunkumų informantas neatmeta ir emigracijos galimybes, ypač turint omenyje palankias sąlygas Europos Sąjungoje. Informantas teigia, jog daugelis jo draugų yra išvažiuavę dirbti ir gyventi į kitas Europos šalis. Taip būtų galima paaiškinti ir vis mažėjantį gyventojų skaičių Visagine: *Jaunimui, visiems, rūpi tik baigti mokyklą ir beveik vienetai tik nori toliau studijuoti, kažką tenai daryti, o visi kiti išvažiuoti į Angliją, Airiją, Vokietiją.* (35:05, LL4, vyras, 31 m.). Nors interviu atskleidė, kad informantas gana patenkintas kultūriniu gyvenimu Visagine ir Lietuvoje, tačiau vienas svarbiausių lieka ekonominis aspektas, skatinantis jį vis dažniau pagalvoti apie šeimos emigracijos galimybę.

Analizuojant, kokie informantų santykiai su Lietuvos ir Rusijos valstybėmis, kas juos su šiomis valstybėmis sieja, išryškėja, kad lietuviškumas ir rusiškumas yra individualūs, situaciniai ir instrumentiškai pasirenkami tapatumo fragmentai. Tiek lietuviškumas, tiek rusiškumas gali įgyti *pageidaujamo* ar *nepageidaujamo* tapatumo bruožų:

Su Lietuva sieja, kad man čia patinka gyventi, aš jau pripratau prie tokio gyvenimo daugiau europietiško, kur visi šypsosi. (05:35, LL4, vyras, 31 m.)

Man čia patinka gyventi, gera gamta, čia daug ežerų, mano vaikam labai gerai čia augti. (06:15, LL4, vyras, 31 m.)

Interviu atskleidžia, kad lietuviško ar rusiško tapatumo *pageidaujamumas* ar *nepageidaujamumas* yra ne tik individualus, kontekstinis, situacinis ir utilitaristinis, tačiau kartu ir *primetamas* išoriškai dėl socialinių normų, suvaržymų ir socialinės kontrolės per masinės žiniasklaidos priemones ir medijas:

Kas ten (Rusijoje) vyksta, tai jų reikalas. <...> Jeigu būtų toks klausimas dėl pervažiavimo į kitą šalį, tai aš geriau į Europą ar netgi į Pietų Afriką negu į Rusiją. <...> Yra giminės (Rusijoje), tėvo giminėj jau visi mirę, liko tik jo brolio sūnus ir viskas, o pas mamą liko dvi seserys ir jų dukros. <...> Aš turiu ten (Rusijoje) giminių, bet Rusija nepripažino manęs kaip savo piliečio. <...> Į mokyklą, jeigu po to eis (dukra), vis tiek eis į rusų. (06:15 - 22:35, LL4, vyras, 31 m.)

Taigi lietuviškumas ir rusiškumas informantams yra individualūs, situaciniai ir instrumentiškai pasirenkami tapatumo fragmentai, o tam tikrame kontekste tiek lietuviškumas, tiek rusiškumas gali įgyti *pageidaujamo* ar *nepageidaujamo* tapatumo bruožų, o šie bruožai aktyvuojami tam tikrose kasdieninėse socialinėse sąveikose.

Išvados

Globalizacijos procesų sparta, europinė integracija, ekonomikos internacionalizacija, teritorinis mobilumas, migracija ir dažnesni skirtingų kultūrų kontaktai tarsi sudaro prielaidas diskutuoti apie tautinio tapatumo svarbos mažėjimą,

tautinio tapatumo nykimą ar fragmentaciją. Šiame straipsnyje norėta patyrinti, kokias jaunų rusakalbių tapatumų fragmentacijas administracinėmis ribomis apibrėžtame mieste sukuria saistymasis su keliomis valstybėmis, gyvenant vietoje, kurioje informantai atsirado dėl planinės tėvų *imigracijos* iš TSRS.

Globalizacijos ir europeizacijos kontekste tautinis tapatumas informantams – jauniems rusakalbiams Visagine – neatrodo labai prasminga ir svarbi kategorija. Kalbant apie straipsnyje nagrinėtas jaunų rusakalbių visaginiečių patirtis, galima būtų sakyti, kad jiems tautinis tapatumas nėra ypač reikšminga biografijos detalė. Vis tik tam tikrose kasdieninėse sąveikose su nacionalinės daugumos atstovais tautinio tapatumo ir nacionalinio priklausymo jausmas yra aktyvuojamas. Interviu duomenys parodė, kad daugelyje kasdieninių sąveikų rusakalbių informantų nacionalinio priklausymo jausmas nėra svarbus. Lietuva kaip gimtoji šalis ir šalis, kurios piliečiai yra informantai, jiems yra tokia pati gimtoji šalis, kokia Rusija buvo jų tėvams, ir visos socialinės, ekonominės ir kultūrinės sąveikos tarp žmonių gyvenant Lietuvoje jiems yra pažįstamos, artimos ir nuspėjamos. Taip pat artima ir nuspėjama informantams yra ir ES erdvė (dėl šalių narių piliečiams suteikiamų teisių dirbti, keliauti ir pan.), kuri jų suvokiama kaip tam tikra priešingybė Rusijai, kurios erdvė geriau pažįstama ir nuspėjama buvo informantų tėvams. Stipresnis informantų tautinio tapatumo ir nacionalinio priklausymo jausmas yra aktyvuojamas tam tikrose socialinėse, ekonominėse ir kultūrinėse sąveikose (situacijose), susijusiose su darbo rinkos ar švietimo institucijomis.

Lietuvių kalbos vartojimas informantų tarpe labiau sąlygojamas objektyvių prisitaikymo prie aplinkos priežasčių. Informantai lietuvių kalba kalbasi formalizuotoje socialinėje aplinkoje (darbo vietoje, ugdymo įstaigoje). Neformalioje asmeninėje erdvėje vartojama gimtoji kalba, tačiau pasitaiko atvejų, kai gimtoji kalba pakeičiama į lietuvių, nors rusakalbių informantų bendravimo tarpusavyje lietuvių kalba fenomenas negali būti traktuojamas kaip visiškos asimiliacijos padarinys. Daliai informantų priskyrimas prie rusakalbio kategorijos lėmė sunkesnes mokymosi sąlygas valstybinėse mokymo įstaigose, tačiau ne konkrečios tautinės priklausomybės aspektu, o dėl bendro neigiamo požiūrio į kitataučius (pvz., tam tikras dėstytojų universitete elgesys, kuris informantų suvokiamas kaip diskriminacinis). Patiriami sunkumai integruojantis į darbo rinką, pavyzdžiui, negalėjimas gauti norimo darbo, dažniau siejamas su žinių ar kompetencijų trūkumu (pvz., nepakankamu lietuvių kalbos mokėjimu), negu su tautine priklausomybe ar diskriminacija, o kartais rusakalbio kategorija gali būti ir privalumas tam tikroje konkrečioje sferoje norimam darbui gauti. Kita vertus, įdomu pastebėti, kad informantai neretai savo asmeninės socialinės / ekonominės padėties blogėjimą pateisino rusakalbio tautybės kategorija, o socialinė ir ekonominė sėkmė nebuvo susiejama su kokia nors tautiškumo kategorija.

Aptariant santykį su Rusijos valstybe, *rusiškumas* pabrėžiamas kaip siekis puoselėti kultūrinės informantų kilmės šalies vertybes, bet pilna ekonominė, socialinė ir kultūrinė jaunų informantų savirealizacija (ir jos galimybės) dažniau siejama su Lietuva arba Europos Sąjunga. Informantų interviu išryškėja ir Rusijos priskyrimo ar nepriskyrimo Vakarams aspektai (žr. Ismailov, Ganieva 2013). Viena vertus, informantai Rusiją suvokia kaip vakarietiškos kultūros ir vakarietišku vertybių valstybę, kita vertus, Rusiją laiko turinčia stiprų etninį bendruomenės įvaizdį ir stiprią etninę kultūrą, kuri skiriasi nuo kitų Europos valstybių ar suvokiama net kaip priešinga (pvz., mažiau demokratiška ir mažiau individualistinė) europietiška. Interviu metu atsiskleidė informantų būtinybė nuolat balansuoti įtampą tarp kelių priklausymo kategorijų: priklausymo šaliai, kurios piliečiai jie yra, ir priklausymo Rusijai (ar kitai TSRS šaliai), kurios piliečiai buvo / yra jų tėvai / seneliai / globėjai, bei priklausymo Visagino miestui ir buvimo Lietuvos ir Europos Sąjungos piliečiu. Brėždami ribas tarp Lietuvos, Visagino, Rusijos ir Europos Sąjungos informantai konstruoja, perkuria ir sustiprina savo nacionalinio tapatumo ir priklausymo jausmą. Būtent braižant šias ribas ir konstruojamas informantų *pageidaujamas* arba nuslepiamas *nepageidaujamas* tautinis tapatumas, kuris yra individualus, situacinis ir fragmentiškas. Toks nuolatinis ribų tarp kelių valstybių *braižymas* kelia įtampą ir nerimo jausmus, pažymėtus kultūrinės atskirties, susvetimėjimo bruožais, o gyvenimas Visagine reiškia kasdieninius bandymus išlaikyti pusiausvyrą tarp šių įtampų.

Informantų nuomone, pagrindinė priemonė šiai įtampai ir nerimui sumažinti yra socialinio ir ekonominio statuso pakėlimas (siejamas su finansinių sąlygų pagerėjimu), todėl jie renkasi įvairias strategijas. Pirmoji – *susitaikymo strategija*, kuri reiškia siekį integruotis ir įsitvirtinti Visagine, kur gyvenimas tarp *savų* yra priimtina erdvė internalizuoti ir dvejopus (ar trejopus, ketveropus) nacionalinio priklausymo jausmus. Tai ir įsivaizduojamo ar realaus sugrįžimo į tėvynę (Rusiją) strategija, pažymėta nacionalinių *namų* idealizavimu (pvz., vienos informantės atveju – vedybos su Rusijoje gimusiu asmeniu ir studijos Rusijos universitete). Antroji strategija atsispindi ryškiaame dalies informantų postnacionaliniame identitete, kuris racionaliai pasirenkamas savo identitetą apibrėžiant kosmopolitiškumo ir pasaulio piliečio bruožais. Tautinis identitetas ir nacionalinis lojalumas šiuo atveju tampa nesvarbus, o svarbesnė tampa socialinio statuso (klasės) pasiekimo dimensija. Su šia strategija susijusi ir informantų teritorinio-socialinio mobilumo strategija, siejama su *migravimu* į Vilnių, potencialių galimybių miestą, arba migravimu į Vakarų šalį (Airiją, Didžiąją Britaniją, vieno informanto atveju – Pietų Afriką, kur išvystyta atominė energetika).

GAUTA 2014 11 12
PRIIMTA 2014 12 14

LITERATŪRA

- Allena, M., Ainley, P. (2011). The precariat: the new dangerous class. In: *International Studies in Sociology of Education*, p. 255–261.
- Appadurai, A. (2003). *Modernity at large: Cultural dimensions of globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Balibar, É. (1991). Racism and politics in Europe today. In: *New Left Review*, p. 5–19.
- Baločkaitė, R. (2010). Post-soviet transitions of the planned socialist towns: Visaginas, Lithuania. *Studies of Transition States and Societies*, 2(2) p. 63–81.
- Basch, L., Glick-Shiller, N., Blanc-Szanton, C. (1993). *Nations unbound: Transnational projects, postcolonial predicaments and deterritorialized nation-states*. London: Routledge.
- Baubinas, R., Burneika, D. (2001). Social consequences of Ignalina NPP closure. *Geografija*, 37(1), p. 69–75.
- Brubaker, R. (1994). Rethinking nationhood: Nation as institutionalized form, practical category, contingent event. *Contention*, 4(1), p. 3–14.
- Brubaker, R. W. (1989). *Immigration and the politics of citizenship in Europe and North America*. Lanham: University Press of America.
- Čiubrinskas, V. (2011). *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Čiubrinskas, V., Kuznecovienė, J. (2008). *Tautinio identiteto antropologinio tyrimo klausimai. Lietuviškojo identiteto trajektorijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Collinson, S. (1995). *Europe and international migration*. s.l.: Pinter Pub Ltd.
- Eriksen, T. H. (1997). The Nation as a human being – a metaphor in a mid-life crisis? In: *Siting Culture*. London: Routledge.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Stanford: Stanford University Press.
- Holton, R. J. (2011). *Globalization and the nation state*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Ismailov, M., Ganieva, N. (2013). In search for the Russian national identity: Do history textbooks hold the answer? *Journal of Alternative Perspectives in the Social Sciences*, 5(2), p. 366–392.
- Johnson, M. (2014). Introduction: precariat. *Global Discourse*, 3(3–4), p. 385–387.
- Kasatkina N., Marcinkevičius A. (2009). *Rusai Lietuvos Respublikos visuomenėje 1918–1940 m. Istorinės retrospektyvos konstravimas*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
- Kasatkina, N. (2003). Istorinės diasporos šiuolaikinėje Lietuvoje visuomenėje. *Filosofija. Sociologija*, 2, p. 37–43.

- Kasatkina, N. (2007). Русские в современной Литве: меньшинство, диаспора или часть гражданского общества. *Etniškumo studijos*, 2007(2), p. 18–42.
- Kasatkina, N., Beresnevičiute, V. (2006). Ethnic structure, inequality and governance of the public sector in Lithuania. In: *Ethnic Inequalities and Public Sector Governance*. s.l.:UNRISD /Palgrave Mcmillan, p. 31–48.
- Kasatkina, N., Leončikas, T. (2000). *Lietuvos etninių grupių adaptacijos kontekstas ir eiga. Tyrimo modelis*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
- Kasatkina, N., Leončikas, T. (2003). *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
- Kearney, M. (1995). The local and the global: The anthropology of globalization and transnationalism. *Annual Review of Anthropology*, p. 547–565.
- Lichačiova, A. (2013). Visagino socio-lingvistinė specifika ir perspektyvos. In: *Miestai ir kalbos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 185–216.
- Matulionis, A. V. (2005) Lietuvos visuomenės struktūravimasis. *Filosofija, sociologija*, 4, p. 44–52.
- Matulionis, A. V. (2009). *Išjudintas lietuviškasis identitetas: alternatyvos ir perspektyvos. Apskrito stalo diskusija (moderatorius A. V. Matulionis)*. Vilnius: VDU / STI.
- Morris, L. (1997). Globalization, migration and the nation-state: the path to a post-national Europe. *The British Journal of Sociology*, 48(2), p. 192–209.
- Parekh, B. (2008). *A new politics of identity: Political principles for an interdependent world*. London: Palgrave Macmillan.
- Ranonytė, A. (2004). Tautinis ir europinis tapatumas: suderinamumas ir raiška. *Filosofija, sociologija*, 4, p. 1–9.
- Sassen, S. (2006). *Territory, authority, rights: From medieval to global assemblages*. Oxfordshire: Princeton University Press.
- Schuck, P. H. (1989). Membership in the liberal polity: The devaluation of American citizenship. *Georgetown Immigration Law Journal*, 3, p. 1–18.
- Šliavaitė, K. (2012). Etninės mažumos darbo rinkoje: kalbos, pilietybės ir socialinių tinklų reikšmė (Visagino atvejis). *Etniškumo studijos*, 2, p. 103–125.
- Smith, A. D. (1995). *Nations and nationalism in a global era*. Cambridge: Polity Press.
- Soysal, Y. N. (1994). *Limits of citizenship: Migrants and postnational membership in Europe*. Chicago: University of Chicago Press.
- Standig, G. (2011). *The precariat: The new dangerous class*. New York: Bloomsbury Academic.
- Stewart, T. A. (1997). *Intellectual capital. The new wealth of nations*. New York: Doubleday / Currency.
- Suny, R. G., Martin, T. (2001). *A state of nations: Empire and nation-making in the age of Lenin and Stalin*. Oxford: Oxford University Press.
- Taljūnaitė, M. (1992). *Gyvenimo sankirtos*. Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir

teisės institutas.

Taljūnaitė, M. (2008). Tęstinių tyrimų galimybės pažinti kartos socialinį kelią. *Filosofija. Sociologija*, 2, p. 76–86.

Tolz, V. (1998). Forging the nation: National identity and nation building in post-communist Russia. *Europe-Asia Studies*, p. 993–1022.

Urban social and economic context and national identities: the case of Visaginas in Lithuania

Liutauras Labanauskas

LITHUANIAN SOCIAL RESEARCH CENTRE, INSTITUTE OF SOCIOLOGY

A. GOŠTAUTO G. 11, LT-01108 VILNIUS

E-MAIL: LIUTAURAS.LABANAUSKAS@GMAIL.COM

Ethnicity Studies, 2014/2. P. 125–143 © Lithuanian Social Research Center, 2014

ABSTRACT: The formation of transnational communities is usually analysed in the context of international migration, but less frequently of the city as a socio-cultural space and the context of national self-identification complexity. This article aims to analyse the impact of the processes of globalisation on the fragmentation of national identity and presents the results of a fieldwork based on 15 interviews and a number of observations conducted in the town of Visaginas with young Russian speakers in order to answer the question of what political, social, ethnic, cultural and linguistic fragmentation of identities defined by administrative boundaries of a city creates national belonging and identification with several countries. The analysis of the empirical investigation has also shown that the national identity of young Russianspeaking Lithuanian citizens in Visaginas is constructed in the processes of globalisation and transnationalism, and that globalisation causes diversification and fragmentation of their feeling of national belonging and identity.

Keywords: Visaginas, Lithuania, Russia, planned immigration, national identity.

Et-15 **Etniškumo** studijos 2014/2. Ethnicity Studies 2014/2.
Lietuvos socialinių tyrimų centras. – Vilnius: Lietuvos socialinių
tyrimų centras, Vaibra 2014. – 144 p. iliustr.
Santr. lietuvių ir anglų k.

ISSN 1822-1041

Etniškumo studijos – Lietuvoje leidžiamas tęstinis recenzuojamas mokslinis leidinys, skirtas etniškumo problematikai ir tyrimų metodologijai. Nuo 2003 m. leidžiamame leidinyje nuosekliai analizuojami teoriniai nacionalizmo, etniškumo, tarptautinių santykių ir jų tyrimų aspektai, pateikiamos aktualios konkrečios laikotarpio realijų mokslinės interpretacijos. Šio numerio autorių tekstuose siekiama ištirti ir įvertinti globalizacijos procesų (transnacionalizmo) poveikį jaunų Lietuvos piliečių / lietuvių kilmės asmenų valstybinio ir tautinio tapatumo kaitos procesams ir naujų jų formų atsiradimui. Sprendžiama, kaip globalizacija lemia jaunimo, gimusio 1980–1990 m., tapatumų homogenizaciją ar fragmentaciją, siekiama nustatyti šių asmenų skirtingus tapatumo darybos būdus atsižvelgiant į globalumo ir lokalumo kontekstus.

ETNIŠKUMO STUDIJS 2014/2
ETHNICITY STUDIES 2014/2

Dizainerė Regina Banevičienė
2014-12-01, Tiražas 150 egz.
Išleido UAB „Vaibra“
Tel./faks. (8 5) 233 11 34, info@vaibra.lt
Raugyklos g. 15, LT-01140 Vilnius